

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

HENRI DE LUBAC
HARSANYI LAJOS
ÁGOSTON JULIÁN
HORVÁTH SANDOR O. P.
PILINSZKY JÁNOS
TOLDALAGI PÁL
THURZÓ GÁBOR
JÉKELY ZOLTÁN
RÓNAY GYÖRGY
SPRENGER MÁRIA MERCEDES
NEMESKÜRTY ISTVÁN
NÉMETH ANTAL
DOROMBY KÁROLY
írásai

1949 FEBRUÁR

2

XIV. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Oldal
<i>Henri de Lubac: Az új embertípus és a keresztény embereszme</i>	73
<i>Harsányi Lajos: A titok, A közelgő kedveshez (Versek)</i>	80
<i>Ágoston Julián: Tűnő angyalok (Vers)</i>	81
<i>Horváth Sándor O. P.: Angyalok — Démonok</i>	82
<i>Pilinszky János: Két szeretőre, Arany-kori töredék (Versek)</i>	97
<i>Toldalagi Pál: Kengyelfutó (Vers)</i>	98
<i>Thurzó Gábor: Ne bántsi! (Elbeszélés)</i>	99
<i>Jékely Zoltán: Versek Itáliából (Versek)</i>	109

NAPLÓ:

<i>A vatikáni könyvtár</i>	111
<i>Egy „világpolgár” viszontagságai</i>	113
<i>A hitlerizmus és a természettudomány</i>	114
<i>A Pancsen láma titka</i>	115

SZEMLE:

<i>(—y—y): Dogmából táplálkozó élet</i>	119
<i>Sprenger Mária Mercedes: A pasztoráció új útjai</i>	122
<i>Nemeskürty István: Valóság és égi mása</i>	127

SZÍNHÁZ — FILM:

<i>Németh Antal: Illés Endre új színműve</i>	132
<i>Doromy Károly—Németh Antal: Jegyzetek a film-Hamletről</i>	134

<i>KÖNYVEK: Toldalagi Pál: Végítélet ablaka (Rónay György); Jeanne Ancelet-Hustache: Sainte-Élisabeth de Hongrie (Eckhardt Sándor); Passuth László: Idegenek (Soós László)</i>	140
--	-----

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor.

Főmunkatársak: *Rónay György és Thurzó Gábor.*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekkszámja száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 forint. Előfizetés: negyedévre 13 forint, félévre 25 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

AZ ÚJ EMBERTÍPUS ÉS A KERESZTÉNY EMBERESZME

Napjainkban egy új embertípus keresi önmagát. Mit mond róla a hitünk? Miben lehet segítségére? Milyen illúzióktól, milyen veszélyektől óvhatja meg? Milyen új távlatokat fedez fel benne? Végül, hogyan mentheti meg a bukástól azáltal, hogy a helyes úton vezetni fenségesebb célok felé? E kérdésekre nincs módunkban kimerítően felelni, csak nagy vonásokban vázoljuk fel a választ. Nem fogunk soha nem hallott elvekre hivatkozni, nem fog csábítani az újdonság varázsa. A kereszténység nem lehet „divatos” elmélet: hiszen éppen ebben különbözik a múltó tanításoktól. Örök újdonsága az első pillanatban nem ötlük szembe; ahhoz, hogy felismerhessük, nem elegendő néhány tanulmány elolvasása, sőt még az emberi szellem rendszeres kutatómunkája vagy a „keresztény elveknek” a napi problémákra való alkalmazása sem.

Egy idő óta nemcsak olyan rendkívüli események tanúi vagyunk, melyek megváltoztatják a világ külső képét, hanem egy a mélyben végbemenő eseményei is, amely magában az emberben változtat meg valamit. Ez a tény az, amelyből ki akarunk indulni. E „lélektani fejlődésben lévő” világegyetemben az emberi öntudat, bármennyire is változatlan benne az, ami a lényege, időnként mintha egészen új értékeket és távlatokat fedezne fel. Úgy látszik, ma az emberiség öntudatraébredésének és átalakulásának ilyen korszakát éljük. Új humanizmus van születőben? Ennél is több: új embertípus, amely átalakítja az embernek önmagáról, a történelemről és az emberi sorsról alkotott fogalmát. Mind eszmei síkon, mind a valóságban, roppant erjedés megy végbe.

Az emberiség a történelem kezdete óta nem egy változáson ment keresztül, de ezek a változások csak bizonyos területekre korlátozódtak. Hullámhegyek és hullámvölgyek következtek egymásra, birodalmak haltak meg és birodalmak születtek. Az ember a civilizáció korszakaiban is közel állt a természethez, annak ritmusát követte, és akárcsak a természetnek, megvoltak a termékeny korszakai, de belenyugodott abba, hogy a fénykorokat visszavesse kövesse, ahogy a tavaszt az ősz. Tény az, hogy mióta csak öntudatra ébredt, nyugtalan állat volt, elégedetlen a sorsával és lázadásra kész. De a forradalom csak szórványos és bizonyos helyekre korlátozható jelenség volt csupán, lázrohamhoz hasonló, nem pedig egy tudatos és rendszeres akció fokozatos fázisa.

Korunk emberének új vágyai születtek. Új, világhódító eszméje támadt: a ráneheződő emberi sors ellen lassankint fellázadt. Le akar győzni minden olyan fatalitást, amelyet ősidők óta legyőz-

hetetlennek hitt. Hogyan jutott el idáig? Milyen távoli okok, milyen kedvező körülmények játszottak közre? Nincs szándékunkban mindezek részletes taglalásába bocsátkozni, csupán három tényre mutatunk rá, amely ennek az átalakulásnak az alapja; három egyszerű, általános és nem is új tényre, mely jelentőségét főleg egyre nagyobb elterjedésének köszönheti és annak, hogy egyre rendszerettebb formában jelentkezik.

Az első ilyen tény, a legáltalánosabb, a legismertebb: a mai ember hite a tudományban. A pozitív tudomány, amely a kísérleti kutatásnak köszönheti létét és a matematikának pontosságát és szabatoságát, nem ma született. A görög és hellenisztikus korszakba eső kezdeti virágzását hosszú hanyatlás követi, majd újjáéledés a középkorban, főleg a XIV. századtól kezdve; egyik fénykora Galilei, Descartes és Pascal idejére esik. De a tudomány még a XVII. században is csak az ember nemes kíváncsiságát van hivatva kielégíteni, vagy arra szolgál, hogy bizonyos gyakorlati előnyöket szerezzen neki. Descartes kora még nem várta a tudománytól azt, hogy az emberiség boldogságát biztosítsa; a tudományos kutatásban nem látta még a legmagasabb eszményt, amelyet az ember maga elé tűzhet. Ez a felfogás sokkal újabbkeletű. Egyébként is, a pozitív tudomány csak szűk területet hódított meg: az asztronómia és a fizika területét. A kémiát és biológiát csak a XVIII. században annektálja. Majd az emberi tudományok következnek: a közgazdaságtan, a szociológia és lélektan. Valamivel több mint száz éve, Auguste Comte „a pozitív kor” eljövételét hirdeti — amely szerinte a teológiai vagy metafizikai korokra következik — és megteremti a „szociális fizikát” vagy „szociológiát”. A nagy újdonság az volt, hogy maga az ember, akárcsak a külső természet, a pozitív tudomány tárgya lett, tehát, mint mondták, végre megismerhette önmagát, mert a pozitív tudomány a megismerésnek egyetlen biztos módja, amely kiszorít minden bölcseleti és vallásos álmodozást. Ennek ellenére a múlt század tudománya még meghátrált az ember előtt: valami homályos miszticizmus védte az emberiséget a tudás veszélyei ellen: valamifajta „érzelmi entitás”-nak tekintették, melyben az egyes élő felolvad. E szubjektivizmus megszüntetésével az embert teljes egészében bekebelezte a tudomány.

De ez a tudomány — s ez a második tény, — nem elméleti többé, nem modern változata az antik tudománynak, amely nem volt más, mint a kozmosz esztétikai szemlélete. A mai tudomány „cselekvő tudomány”: a világ birtokbavételére törekszik. Elmúlt az idejük — mondják — a tisztán kritikai eszméknek, a visszatekintéseknek és minden érdeknélküli tudománynak. A múlt tudományát csak ugródeszkanak tekintik; az embernek gyakorlati céljai vannak és csak előre tekint. Nem élvezi az elméleti vizsgáldást; célja az, amit már Descartes eléje tűzött: „a természet erőinek urává és birtokosává lenni.” A technika nem alacsonyabbrendű valami, a tudománynak kissé lenézett alkalmazása, hanem

mintegy annak szükséges folytatása. A világegyetem törvényeinek ismerete eszköz az ember kezében, mellyel uralkodik a világegyetem felett. A karteziánus álom jelentősége most kezd igazán kibontakozni és mind megvalósíthatóbbá válik, amint a tudomány fejlődik és az emberi életnek egyre több területét keríti hatalmába. A múlt század elején a nagy utópisták felújítják ezeket az álmat. Fourier szerint az ember hivatása „a földgolyó kezelése”. „Mindent az iparért és az ipar által” — ez volt Saint-Simon jelszava, aki szerint „az új kereszténység” iparosítás formájában fog jelentkezni. Ezek az eszmék lassanként hatalmukba kerítik az emberi szellemet, aminek következményeképpen az emberi munka új értelmet kap. Egy újfajta civilizáció eszméje születik meg és lassan meg is valósul: az ipari civilizációé, a munka civilizációjáé. Az ember hivatását abban látja, hogy megszervezze a földgolyót a maximális termelés szempontjából. Hozzáfog, hogy a világot munkája által átalakítsa.

Mínt hogy az ember, mint minden más a világban, a tudomány tárgya lett: ami igaz a külvilágra, miért ne lenne igaz az emberre vonatkozóan is? A technika álmái és az első nagy megvalósítások egyébként összeesnek az emberiségnek a szociális egységre való ráébredésével és a hatalmas szociális törekvésekkel, amelyek szintén újak az emberiség történetében. Tehát a természet átalakításával párhuzamosan az emberi társadalmat is át kell alakítani. A társadalomtudomány létrehozza a „társadalom mérnökeket”, és mínt hogy az ember önmagát tárgynak tekinti, ezentúl úgy kezelik majd és úgy formálják, mint valami tárgyat. Létrejön az alkalmazott biológia, az alkalmazott lélektan, az alkalmazott szociológia. Az ember a tudomány segítségével „az emberi erők ura és birtokosa” lesz. Kifejlődik az ember „technológiája”. Ez a harmadik tény.

Ezzel a harmadik ténnyel kapcsolatos, ígéretektől és veszélyektől terhes nagy újdonsága korunknak az, hogy az ember felfedezi önmagáról, hogy tárgy és a maximális teljesítmény érdekében saját magát kézbe veszi. Ő lesz saját sorsának kovácsa. Eddig egy olyan kalandnak tekintette az életet, amelynek tudatában sem volt, még kevésbé volt képes azt ellenőrizni, ismeretlen erők játékszereként sodródott ismeretlen sors felé. Ezért nem is jutott semmire, egész élete nem volt más, mint egyhelyben topogás. Most haladni fog. Elősegíti, irányítja, egységesíti saját fejlődését. Micsoda lehetőségek állnak előtte! Julian Huxley szavai minden területre értendők: „A fejlődés tudatos irányítása lépett a véletlenek mechanizmusa helyébe.” És azok szemében, akik tudatára ébredtek ennek és dolgozni akarnak ebben az irányban, a valaha ellentétes két irányzat: forradalom és szervezés egyesül egymással, hogy elérje a teljesítmény csúcspontját. A pozitivisták jelszó: „rend és haladás” helyett azt mondják: „forradalom és szervezés” vagy inkább: „szervező forradalom”. Vége az egyéni szeszélyeknek, versengéseknek, a liberális anarchia erőpocsékolásának. Csak

a hatalmas szervezés, amely mindenki erőfeszítését egy közös terv érdekében egységesíti, teszi lehetővé, hogy az emberiség kiemelkedjék régi szolgaságából és önmagát megalkossa.

Hogy a racionális megszervezés lehetőségébe vetett hit, legalább részben, kiegyenlítő szerepet játszik egy olyan században, amelyben bizonyos irracionális erők eddig még nem látott mértékben szabadultak rá az emberre, nagyon valószínű. Tagadhatatlan, hogy ez a hit a folyton új életre kelő tudományos elméletek számtalan változatában fejeződik ki, melyeknek szimplifikáló hajlandósága és elbizakodottsága olykor kedvét szegi a rokonszenvező vizsgálatnak. Az is kétségtelen tény, hogy az első eredmények kevéssé biztatóak: hogy például az új találmányok egyszersmind halálhozó eszközök is az ember kezében, aki eddig nem volt képes a gép felett uralkodni és legtöbbször még csak szaporította vele a bajt a földön és növelte a szorongást. De ne álljunk meg itt. Szükséges-e sokáig nézni merőn a napba, hogy észrevegyük fényét? A legnagyobb eszmék is nyomorultnak látszanak, ha kicsinyes agyvelőkön keresztül jutnak el hozzánk. Sokszor a legvitathatatlanabb újdonosságok sem találják meg mindjárt megfelelő tolmácsolóikat. A nagy emberi kísérletek nem hozzák meg rögtön gyümölcseiket, és mi sem természetesebb, mint hogy eleinte felfordulást okoznak; néhány kezdeti csalódás még nem döntő érv ellenük. Hogy a sok nyomorúság nem téríti le az embert útvjáról, hogy a szörnyű megvázkódtatások nem ébresztik fel álmából: mindez nem az őt hajtó ösztön mélysége mellett szól-e? A pesszimisták banális, jóllehet erőteljes ellenvetései nem érdemlik meg, hogy sokáig foglalkozunk velük. A sötét jelen és a még sötétebb jövőbeli kilátások ellenére is, a remény sokakban elseper minden ellenvetést és nem fog rajtuk semmiféle gúnyos megjegyzés.

Csak hogy nem valami tilos álomról van-e itt szó? Nem valami sátáni törekvésről-e? A katasztrófa előrelátható — mondják, — mert az ember a tiltott gyümölcshöz nyúl, őt meg nem illető jogokat bitorol, megzavarja a mindenség rendjét, Isten jogait sérti. Sokan csak féltékenységből gondolkodnak így, vagy mert visszakívánnak egy olyan civilizációt és életformákat, melyeknek tagadhatatlan varázsa örökre eltűnik szemük elől; ezek csak a múlt szépségét látják és elfeledkeznek az árról, amelyet fizetni kellett érte. Másoknál nekikeseredett romantizmus fejleszt ki bizonyos elvi ellenkezést minden technikai civilizációval szemben: ezek a haladás régi bálványával szemben „a haladásellenesség új babonáját szögezik.” Vannak, akik olyan tudatlanságot áruznak el a tudományos áramlatokkal szemben, hogy nem is érdemes vitába szállni velük. Mások észreveszik ugyan, ami ezekben az áramlatokban nagyszabású, de nem akarnak mást látni bennük, mint gőgöt és izgágaságot. Talán nem átkozzák el magát a tudományt, sőt a technikát sem, csupán az álmod, amely az embert ihleti. A világot, a társadalmat és magát az embert átalakító akaratban nem látnak mást, mint Prometheus bűnének kollektív és még szörnyűbb válto-

zatát. Ezért az embert energikusan figyelmeztetik arra, hogy csupán teremtmény, egy olyan világegyetem része, melynek törvényei függetlenek szellemétől és akaratától; hogy legfőbb kötelessége mindenben alávetni magát a realitásnak és tisztelni a Gondviselés megszabta rendet. A túlzott hagyománytisztélet szelleme nem mai ketetű, de még napjainkban is él. Belőle születnek azok a pamfletok, amelyek elítélik korunkat, mert keresi önmagát, és degenerálnak tartják. Ez a szellem nyilvánul meg a következő sorokban: „Nem mi alkottuk a valóságot, hanem Isten, mi nem tehetünk egyebet, mint hogy értelmünket gazdagítjuk általa, hogy megismerjük ezt a valóságot olyanak, amilyen, vagyis amilyenek Isten teremtette. Ha alávetjük magunkat a valóságnak, akkor tulajdonképpen a teremtmény értelmét alávetjük Istennek, aki e valóságot teremtette.” Az elv maga kitűnő, de ez esetben milyen rosszul alkalmazták! Az embernek valóban soha nem lehet más hivatása, mint a valóságot megállapítani? A természeti törvények állandósága ne engedné, hogy a valóságra hasson? És a szociális világ, amely ma szemünk láttára alakult ki, valóban a teremtő Isten műve, ugyanabban az értelemben, mint az anyagi világ? És ez utóbbi felett valóban nem lehet semmi hatalmunk?

Azok, akik akár képzelethiányból, akár kicsinyességből az emberi erőfeszítés iránti bizalmatlanságból fenn akarták tartani azt a történelmi helyzetet, amelyben az örök rendet látták, már a múlt században is a Gondviselésre és szent törvényeire hivatkoztak. A „gondviselészerű rend” és a „gondviselés törvényei” nevében lázadtak fel minden olyan törekvés ellen, amely a jobb társadalmi megszervezést célozta. A közhatalomnak minden közbe lépése abból a célból, hogy a kiáltó visszajeléseket megakadályozzák, utópia és szentségtörés volt a szemükben. Minden nagyobb társadalmi igazságosságra való törekvést elnyomták az emberben. E törvények, e rend nevében szentnek nyilvánították a gazdasági liberalizmust, a modern világ egyik legsúlyosabb bűnét. Nem hasonló-e ehhez a napjainkban felhangzó keserű és egyoldalú kritika, mely elítéli az új utakat, amelyeket civilizációnk követ? Nem tagadjuk, hogy számos veszély leselkedik rá. Óvakodjunk azonban attól is, hogy az ilyen lelkületet összetévezzük némely mélyen spirituális lélek magatartásával, akiket aggaszt, hogy az „egyetlen szükségesség” feledésbe merül. Helyesen írta Emmanuel Mounier: „hogy a kereszténység megtarthassa helyes irányvonalát, időnként szükség van olyan csiszolatlan profétákra, akik az élesen megfogalmazott tanokat szeretik, a szűk kaput, az igazság misztériumát, és az Isten hívásának kérlelhetetlenségét hirdetik; akiknek szemében az Isten Szava, a bűn, a halál, az ítélet fenyegető közelsége az emberi életet nagy drámává teszi.” Az efajta proféták megakadályozzák azt, hogy a keresztény ember túlságosan a világhoz idomuljon és elfelejtse azt, hogy annak az élete, aki Krisztushoz hű akar lenni, csupa „ellentmondás és küzdelem.” Kétségtelen azonban, hogy az abszolút formában megnyilvánuló tradicionaliz-

mus legtöbbször olyan életszemléletből és bölcseletből táplálkozik, mely sokkal inkább az antik világ öröksége, mint a keresztény hit szükségszerű következménye.

Né feledjük, hogy a Gondviselés nem azonos a Sorssal; sokkal inkább az az erő, amely legyőzte a Végzetet. Tehát, a Gondviselésnek alávetni magunkat nem annyit jelent, mint meghódolni a Fatalitás előtt. Az Isten nem úgy helyezte az embert a világba, mint valami tárgyat, a többi tárgy közé. És nem is azért helyezte ide, hogy passzívan élvezze a teremtett világot, mintha abban nélküle is tökéletes volna minden. A Genezis azt mondja, hogy „Isten képére” teremtettünk. „Isten képére” mi mást jelent, mint azt, hogy elsősorban a Teremtő képére! Tehát Őt kell utánoznunk a magunk módján és uralkodnunk kell a természetben. Ez a kötelességünk nem az egyetlen és nem is a legfontosabb, de mindenestre a legközelebb fekvő. Az antiochiai egyházatyák előszeretettel hangsúlyozták ezt. „Kell, hogy a természet szíve gyökeréig hallja a parancsot, melyet a Teremtő nevében adunk át neki” — mondja Claudel. Jóllehet ez a gondolat hitelesen keresztény és biblikus, addig nem lehetett igazán kiaknázni, amíg az ember nem kapta kezébe a fegyvert, melyet a tudomány adott neki. De elvben már tisztában volt ezzel. Milyen távlatokat nyitogat előttünk Aquinói szent Tamás két szóval — (főleg azóta, hogy ismerjük távoli múltunkat és a történelem első korszakait!): „Habet homo rationem et manum”). Az embernek van esze és van keze. Ha a Teremtő ellátott bennünket e két csodálatos eszközzel, nem volna más célja vele, mint hogy kissé bonyolultabb módon oldjuk meg azokat a problémákat, melyeket a természet az állat számára közvetlenül old meg? Például, hogy szőttés ruhával pótoljuk a védelmet, amelyet az állatnak a szőre nyújt? Hogy egy felsőbbrendű állatnak némi könnyítést, némi biztonságot és egy kis örömet nyújtson, miközben mindig ugyanazon szűk körben tartaná bezárva? Semmiestre sem. A kéz és agy kimondhatatlanul termékeny szövetkezése által az ember arra hivatott, hogy folytassa Annak művét, aki teremtette őt. Az nem lehet, hogy az ember ostobán és nyomorultan helyzetetett volna egy kész világba; neki is közre kell működnie annak a keletkezésében. A Szentírás azt mondja, hogy miután Isten megteremtette a világot, „a hetedik. nap megpihent”. Mert már volt kire rábízni a többi.¹

Van, aki a természet törvényeinek áthágásáról beszél, perverzítésről, amely az embert ki akarja szakítani a természet ritmusból, valóságos „denaturalizálásról”, ami a mai kor legnagyobb bűne lenne. Ezek a kritikák túllőnek a célon. Hogy helytállóak legyenek, elsősorban el kellene ismerniök: nem lehet általánosságban elítélni azt, ami mesterséges, sőt bizonyos értelemben igaz az,

¹ Itt azokra a változtatásokra célunk, amelyek az embernek a világegyetemmel szemben való gyakorlati magatartásában következtek be. De hasonló megjegyzést lehetne tenni a világszemlélet terén bekövetkezett változtatásokra vonatkozóan is. A kettő egyébként szoros kapcsolatban van egymással.

hogy „az ember számára az a természetes, ami mesterséges”. Azért, mert az anyagi haladás gyakran rosszhoz vezet, vagy mert nem egyszer nem a jó szellemében segítik elő, még nem mondható, hogy önmagában véve rossz. A gondolkodó ember fel tudja bontani a hibás szintéziseket és helytelen kapcsolásokat. Nem fogja például elítélni az értelem erőfeszítéseit a hit terén azért, mert olykor eretnekséghez vezet. Hasonlóképpen, a tudománnyal való visszaélés miatt nem vethetjük el a tudomány erőfeszítéseit, még szociális téren sem. De tovább megyek. Lehetséges, hogy valóban felfedezhető bizonyos ellentét a tudomány szelleme és a kereszténység között, mint ahogy megvan ez az *ellentét* az ima és a gondolkodás, a szociális beállítottság és Isten országának várása stb. között. Ha azt látjuk, hogy az emberben, aki földi bolyongása alatt állandó levésben lévő lény, nemcsak két kiengesztelhetetlen erő, a jó és rossz lakozik, hanem még sok más ellentétes indulat, tiszta formájában összeegyeztethetetlen, de önmagában véve jogos törekvése: ebből még nem fogunk arra a következtetésre jutni, hogy fel kell áldoznunk egyiket vagy másikat, vagy el kell ítélnünk egyiket a másik nevében. Ily módon esetleg mindkettőt elveszítjük. Ne mondjunk le arról, hogy valamifajta dinamikus összhangot találjunk bennük, valamely feszültségből született harmóniát. Első pillantásra az ember csupa ellentét. Az emberi sors folytonos harc, ez kíséri minden léptünket. De éppen ennek köszönjük, hogy előbbre jutunk.

Ami áll a fizikai világra, áll a társadalomra is. Mit sem ér átalakítani az elsőt, ha e munkát nem koronázzuk meg a társadalom fokozatos átalakításával. Éppen ebben nyilvánul meg az ember alkotóképessége, aki ezáltal a Teremtőhöz hasonlóan bizonyos tekintetben „causa sui”-nak mondható. Nincs jogunk igazságtalannul bírálni azokat, akik első pillantásra nem ismerték fel ennek az eszmének nagyságát, de azt bizton állíthatjuk, hogy a „providencializmus”, a Gondviselésre való passzív ráhagyatkozás, — legalább is abban a formában, amelyben legtöbbször találkozunk vele, — nem keresztény igazság. Nem támadja a Gondviselést az, aki arra vállalkozik, hogy a dolgoknak nagyrésztét és a történelem által létrehozott rendjét megváltoztassa. Természetesen, a multa való támaszkodás, a tapasztalatok felhasználása, a hagyománytiszteltet is szükséges, főleg olyankor, ha merész reformtervek megvalósításáról van szó. De ez nem jelenti azt, hogy szentnek tartjuk mindazt, amit megszoktunk! Isten nevével fedezni a tisztán emberi, sokszor nagyon is emberi dolgokat, legalább olyan istenkáromlás, — vagy talán még nagyobb! — mint fellázadni Az ellen, akit helytelenül úgy állítanak be, mint aki kezeskedik az evilági igazságosságról.

A folytonos Gondviselésre való hivatkozás nem egy szempontból helytelen, ezért éppen az igaz Istenben való hit nevében kell megbírálnunk azt. Korunk több ateista gondolkodója szívesen hasonlította művét Prometeuszéhoz, és büszkén vallotta magát a fellázadt hős szellemi örökösének. Nos, ne essünk abba a tévedésbe,

hogy mindennek vakon az ellenkezőjét állítsuk, amit a más elvi alapon állók hangoztatnak, mert azáltal átengedjük nekik azokat a helyes eszméket, melyek tiszta formájukban a mi igazságaink. Ne felejtjük, hogy Prometheus mítosza nem bibliai történet: az istenek ellen való lázadás nem szükségképpen Isten ellen való lázadás. A mi Istenünk ugyan féltékeny Isten, de féltékenysége merőben más, mint a mitológia isteneié. Nem irigyli teremtményeitől sem a tüzet, sem amit azután felfedeztek. Hiszen éppen a találmányok segítségével terjeszti ki az ember uralmát, valósítja meg nagy művét, amelyet Isten is akart. Az idő azért adatott az embernek, hogy az időbeli rendben tökéletesedjék, és az embernek igaza van, ha fel akar szabadulni mindenfajta kozmikus és szociális szolgaság alól, hogy élete emberibb és szabadabb legyen. Ne akarjuk a kereszténységet olyan vállalkozásokba keverni, amelyek tisztán természetes sikon mozognak; ne akarjuk elkötelezni ilyen vagy olyan politikai rendszer vagy szociális forradalom mellett. Ezekben a dolgokban különbözhet egymástól a keresztények véleménye. sőt, mint ismeretes, még azoknak sem egységes a programjuk, akik „szociális katolikusok”-nak nevezik magukat. De talán gyakrabban kellene elismernünk, nemcsak szavakkal, hanem cselekedeteinkkel és tettei készségünkkel is, hogy a mi hitünk helyesli és pártolja az emberibb és szabadabb életért való erőfeszítést anélkül, hogy előírná az utat, melyet követnie kell.

A TITOK

A vadgalambnak összetákolt fészke
ma is olyan, mint ezer év előtt,
turbékoló szerelmes nászadalához
nem tett egyetlen röpke névelőt.

A sastól félt, hogy a komor magasból
lecsap reá s feldúlja gyenge fészkrét,
de éppúgy fél a gépmadártól is, bár
nemes kimélet rajt a gondos vészfék.

Te, ember, füstbefulladt kalyibádtól
hová jutottál ezer év alatt?
fantáziád a roppant kölni dómig
hány milliónyi mérföldet haladt?

A trágár pun gúnydaltól a Miséig
hány szörnyű lélekzetet kellett vened?
szólj szent süket, csodálatos Beethoven:
mi hajtott és mi énekelt tebenned?

Harsányi Lajos

A KÖZELGŐ KEDVESHEZ

Hírül hozták a fiatal szelek, hogy
elindultál és nem vagy messze már,
mosollyal jössz, mert jól tudod: a szívünk
milyen szorongva és epedve vár.

Ha itt leszel, a gyöngye gyöngyvirágok
megrázzák illatos csengőiket,
hangjukra fű, fa, állat és az ember
ujjongó lázban gyorsan nőni kezd.

Ha itt leszel, a néma mindenségben
megszólalnak az édes fuvolák,
a vak szeme nyílik s a messzeségben
meglátja a tavasz előtt nyílat.

Jójj, kedves, állj a fényes hegytetőre,
hozz homlokodon kankalinokat,
tipord el a fagyot s szegény szívünkben
tipord el már a téli kínokat.

Harsányi Lajos

TŰNŐ ANGYALOK

Békét pilinkézik a hó a földre,
angyalkezekből készült takaró
borít be mindent. Csöndes altató
zenét duruzsol kályhám. Mindörökre

készülő csönd ez már? Vagy sebgyötörte
szívem vágya: míg halkan hull a hó,
ne legyen más nesz, semmi hallható
zaj ne ijesszen?... Csöndem összetörte

valami bántó rianás. A fákon
riadtan csöngetyűz a zuzmara.
Szememre köd ül; alig-alig látom,

hogy száll tovább az angyalok hada.
Szívemre mázsásan tipor egy lábnyom,
s fullasztón temet be a tél hava...

Agoston Julián

ANGYALOK — DÉMONOK

2. A földi javak démonizálása.

A démonizmus, sajnos, nemcsak a tárgyi és vele együtt az alanyi, elvi lelkiséget mételyezi meg, hanem a külvilágot is, mindazt, amit Isten az ember társául vagy használatára teremtett. Három csoportban szemlélhetjük ezt: a) az anyagi világ, b) a kultúra és c) a társadalmi beállításában.

A földi javak jelentőségét két forrásból vezethetjük le. Az egyik azt a bölcseleti elvet képviseli, amely szerint az alacsonyabbrendű dolog a felsőbb miatt van, ebben tiszteli urát, neki szolgál. Az ember szellemiségénél fogva kimagaslik az anyagi világ fölé, ezt tehát céljaira használhatja fel. Ebből a szempontból nemcsak az ember, hanem az angyalok és démonok is uralkodnak az anyagon, felhasználhatják jó vagy rossz céljuk elérésére. Az ember ezenfelül más jogcímen is ura az anyagi világnak. Szüksége van arra létfenntartásához, szükségszerű, transzcendentális vonatkozás utalja hozzá.¹ Fel kell használnia a természetadta anyagot és erőket, ami értelmi működésének irányítása mellett keze munkájával, vagy ennek helyettesítőivel és pótlóival, az eszközökkel, szerszámokkal, gépekkel történik. Az utóbbiakat is az értelem teszi erre alkalmassá. Így uralkodik az ember a természetben. Ebből következik, hogy a földi javak használatát egész terjedelmében az ész törvényei és az anyagi világ vonatkozásai irányítják.

Az első, alapvető vonatkozást az ember természetszerűleg észreveszi. A természet javainak létrehozója nem ő, hanem Isten. Ezért idegen javakként kell azokat kezelnie. Használatuknál csak mint megbízott szerepelhet. Ezért, hogy a használat helyes (usus rectus) legyen, Isten akarata szerint kell a földi javakat kezelnie. Amint az ismeret csak az istenvonatkozás révén válhat igazzá (amit az észelvek közvetítenek), úgy a használat jósága (bonitas) is ettől függ. Ezt pedig a természetjog közvetíti, összekapcsolván azt az örök törvénnyel. Természetjogi követelmény tehát, hogy a földi javakat Isten szándékainak megfelelően, nem mint végcélt, hanem a végső célra irányuló, ennek alárendelt adottságokat nézze. Ha ettől eltekint, vétkezik, kivon valamit Isten legfelsőbb uralmából. A démonizmus itt kezdődik. A gőg ezt nem akarja elismerni. Föltétlen és független uralmat proklamál a földi javakon, kitermelésüket öncélnak nézi, bálványimádássá válik. A kapzsiság, a fősévség (avaritia) a használat egyedüli irányítója, nem pedig Isten akarata, amely a földi javakat eszköznek szándékolta. Ezért kellett

¹ Erről bővebben a szerző Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas von Aquin c. műve.

annyi gazdasági rendszernek és még több egyéni törekvésnek elpusztulnia. Nem állottak a természetjog védelme alatt. Hogy mily démonizmus uralkodott és uralkodik ma is a földi javak Istentől elvonatkoztatott használatában, felületes szemléletből is jól tudjuk. Amit Isten az ember javára rendelt, ami fölött ennek mindig uralkodnia kellett volna, az szegényletes szolgáltatásba taszította az emberiséget: az anyagi javak uralkodnak rajta, ezek foglalják le minden törekvését. Kiszabadította magát Isten szolgálatából, idegen istennek, a mélyen alatta álló anyagnak rabszolgájává lett. Ez a mammonizmus démonizmusa, ezzel mételyezte meg a Sátán a romlott emberiséget. Könnyű volt dolga. Elfordította Istentől, földöntúli célját törölte, cserébe kellett neki valamit adnia: a mammonizmust.

A második vonatkozás felismerése is természetszerűleg történik. A természet nem osztotta szét a földi javakat. Az embernek, mint ilyennek a használatára teremtette. Ezért sem az egyén, sem pedig a földi hatalom nem foglalhatja le magának úgy, hogy használatukból bárkit is kizárjon. A használati jog (ius utendi) egyformán megillet minden embert. Ez rá van táblázva természetjogi, örök törvényi döntéssel minden birtokbavételre. A fölösleg, mondja Szent Tamás, természetjogilag a vagyontalanok, szegények táplálására fordítandó.² Ennek megvalósítására szolgálna a természetes ember-szeretet, a iustitia generalis vel legalis, még inkább a természetfölötti istenszeretet. Mindkettő a maga módja szerint kiterjed minden emberre. Mindenkit szeretne részesíteni a földi javak áldásában. Abból a meggyőződésből indul ki, hogy az erényes élethez mindenkinek szüksége van bizonyos jólétre. Ha ezek vezetnék az embereket a vagyon megszerzésében és kezelésében, sok egyenlenséget el lehetne tüntetni és bizonyos, arányos jólétet lehetne biztosítani. Ez a természet és a kinyilatkoztatás útmutatása.

A démonizmus ennek tagadása. A földi javak megszerzésében és kezelésében az önérdek vezessen — ez legfőbb parancsa. Egyén és állam egyaránt erre törekszik. Közvetlen következmény a pauperizmus. Hogy a földi javak szétosztása nem lehet egyenlő, hanem csak arányos, minden gondolkozó ember belátja, de épúgy nem helyesli a gazdasági rendszert vagy lelkiséget, amely az egyén, egyes csoportok vagy az állam érdekeit tartja csak szemmel és megfélejkezik a milliók természetadta jogáról. A démonizmus ebből a szempontból arra törekszik, hogy az elnyomottak elégedetlensége a végsőre fokozódjék, a társadalmi béke megbomoljék és örök nyugtalanság foglalja el helyét. A pauperizmus természetellenes, Istentől nem szándékolt képződmény. Csak a bukott, a szeretettől megfosztott emberiség körében alakulhat ki. Sok igazságtalanság és jogtalanság következménye. Ezeket részben az égbekiáltó bűnök között emlegeti a kereszténység, részben pedig a természet ama romlottságára vezeti vissza, amit önzésnek mondunk, s amely elváltja a birtoklókat, hogy a földi vagyontól el nem választható szo-

² II-- II. 66. 7.

ciális megterhelést észre ne vegyék. Ez a gazdasági démonizmus érdemének másik oldala. Az egyiken „elégedetlenség”, a másikon „szívtelenség” olvasható. Az első a pauperizmus következménye, a másik az irigységből és kapzsiságból táplálkozik és minden gazdasági rendszert vagy vagytonkezelést kizár, amely a földi javaknak öncélúságát és önérdek szerinti kezelését vallja irányító elvként.

A földi javak harmadik vonatkozása a határozott személyekhez való kapcsolódás, ami a magántulajdonban valósul meg. Kétségtelen, hogy a tiszta természetjog biztosítja a magántulajdon megszerzésének lehetőségét. Még az egyszerű használat és a vele járó lefoglalás (occupatio) is a személyhez kapcsolja a felhasznált dolgokat. Ez a kapcsolat azonban laza, ha nem alapul a felhasználó személy alkotó vagy átalakító működésén. Ha ez fúzi hozzá, akkor bekapcsolódik személyi létébe, tulajdonává lesz az, valós, bár esedékes viszony köti hozzá, amelyet relatio praedicalionalisnak mondunk. Az actio-passio, a jelen esetben a fedolgozásnak valamelyik faja, alapja ennek a vonatkozásnak. Mivel pedig az ember eszes természeténél fogva alkalmas arra, hogy az anyagi világ egyes adataira rányomja képmását, elgondolásai szerint alakíthassa, feldolgozhassa azokat, ezért a magántulajdon megszerzésének lehetősége kétségtelenül a tiszta természetjog engedménye, de nem parancsa. Mert a közös birtoklást is engedélyezi, nem emel ellene kifogást. Szent Tamás kifejezetten említi, hogy az ősigazság állapotában nem lett volna értelme a magántulajdon rendszerének.³ Az emberek akarata rendezett lett volna. Így a közös használatból nem származott volna egyenetlenség. De a romlott emberiség akaratú rendezettségé és egysége megszűnt. Ezért a másodrangú, levezetett természetjog mintegy parancsként hirdeti a magántulajdon rendszerét, a közös birtoklást pedig csak ott engedélyezi, ahol jóakaratú emberek élnek együtt.⁴ A levezetett természetjog tehát a magántulajdonnak már nemcsak lehetőségéről beszél, mint a tiszta, hanem egyenesen mint a beteg emberiség orvosságát, a béke biztosításának szükséges eszközét írja elő. Az ember ebbeli jogát semmiféle földi hatalom nem törölheti. Az állam, mint a természetjog védelmezője a saját érdekében előmozdítja ennek az orvosságnak minél általánosabb használatát, de mint a béke őre arra is köteles figyelni, hogy a túltengést megakadályozza és a visszaéléseket elnyomja. Nagy jó a magántulajdon. Minél több, minél általánosabb, minden polgárra kiterjedő áldás ez, annál könnyebben lehet a polgárok megelégedése mellett kormányozni és a békét biztosítani. De ez megint feltételezi a polgári igazságot, az általános ember- vagy istenszeretetet.

Csak az utóbbit kell törölni. Az orvosságnak szánt szer méreggé válik. Az emberileg lehetséges arányokat a démonizmus túlméretezett hiányai váltják fel. Nyílt szemmel kell néznünk a problémát, amely bizony tele van antinómiával és polaritással. Amit a

³ I. 98. 1. ad 3.

⁴ Ezekről a fogalmakról A természetjog rendező szerepe 30 sk. old.

tiszta természetjog megenged, azt a mai ember hibás lelkisége nem bírja el. De éppen itt mutatkozik meg az emberiség tudattalan, sőt tudatalatti vágya ama boldog állapot után, amelyben a közös birtoklás lett volna az elv és az életfenntartás nem járt volna olyan keserves fáradsággal, mint ma. Ez a reminiscencia és a tiszta természetjog engedmenye szüli a folyton megújuló kommunista törekvéseket. A másik oldali antinómia szemlélete csak szítja ezeket. A magántulajdont orvosságnak szánta a levezetett természetjog. Békésen lehetne ezt használni, ha nem felejtkeznének meg az ember-szeretet törvényéről, amely a fölösleget a vagyontalanok javára gyümölcsözteti. A közösség is nagy hasznot húzna ebből, ha a magántulajdon nem szolgálna tisztán egyéni vagy csoport-érdekeket, hanem a közjót célozná. De a bukott embernek mindehhez nincs érzéke. Ehhez járul a vagyonszerzés és -kezelés öntörvényűsége, amely mögé szédületes mammonizmust lehet elbujtatni. A gazdasági rendszernek megalkotói vagy gyakorlati kivitelezői ennek nincsenek tudatában. Nem a természetjog és az erkölcs irányításából indulnak ki. A pénz, a vagyon van világszemléletük középpontjában. Ennek van minden alárendelve. Az emberi méltósággal nem törődnek. Az emberből a haszonhoz mért munka, tehát a tisztán ember-eszköz, érdekli őket, no meg a fogyasztóközönség. Hogy ezzel miként tudnak elbánni, jól tudjuk. Hogy miként pusztítják el a természet adományait, hogy az árak színvonalát a haszon érdekében megtartsák, ma már mindenki tudja. Ugyancsak a haszon érdekében korlátozzák a munkalehetőséget, démoni módon lerakva ezzel az egyik legádázabb társadalmi háború alapját, a munkanélküliséget. Mindezzel — mondják — nem ártani akarnak, nem rosszat céloznak. Az emberiség javát tartják szemmel a jól megszervezett, de öncélú, a haszon szolgálatába állított termeléssel. Így kellene lenni, de a valóságban a démonizmus képét visszatükröző Mammonimádás ez.

Nagy rejtvényt kell az emberiségnek megfejtenie a földi javak irányában is. Nagy feladatot kell megoldania, hogy azok eljussanak mindenkihez és arra és csakis arra a célra használtassanak fel, amelyre a természet Ura szánta. Az Evangélium nem adott gazdasági rendszert, egyet azonban megparancsolt, hogy t. i. a vagyont ne tekintsük célnak, hanem eszköznek. Mikor boldogoknak mondja a lelki szegényeket, vagy pedig int, hogy ne aggódjunk a holnapért, akkor ezt akarja kifejezni. Nem tünyságra akar ezzel nevelni, nem a nemtörődést dicsóíti, hanem azt kívánja, hogy a földi dolgok szeretete, az értük való aggodalom ne távolítson el Isten szeretetétől, a munkát megáldó Gondviselés imádatától. A démonizmus mindezt törli. Sátán eltávolította az embert Istentől, céljait megvettette vele és a határtalan hiányba terelte minden törekvését. Milyen gyötrő a félelem, a holnapért való aggodalom! Isten szándéka szerint ennek arra kellene szolgálni, hogy közelében tartson bennünket, hogy letegyük kezébe sorsunkat. Démonizmussá válik ez, ha meghasonlunk Istennel és minden alkura készek vagyunk.

csak hogy hiányt ne szenvedjünk. Igen könnyű a gyöngé embert ilyen sátáni szövetségre csábítani. A démonok ezzel csábítják a nyomorúságban tengődő embereket. Elhítetik velük, hogy Isten elhagyta őket, Ő hozta rájuk a nyomorúságot, pedig jól tudják, hogy az emberek szeretetlenségéből és igazságtalanságából származik ez. Minden más bajnál és szerencsétlenségénél így van ez. Jó sorsban megfelejtkezünk Istenről, hálát sem adunk neki, mindent magunknak, ügyességünknek tulajdonítva. A balsorsban nem így van. Nem keressük a másdrangú okokat, ezek hiányait vagy káros befolyását. Egyenesen Isten ellen fordulunk, zúgolódunk és elhagyjuk szolgálatát. Ezt az emberi gyarlóságot használják ki a démonok, amikor a nyomorúságban elkeseredett embereket szembeállítják Istenrel és céljaikra használják fel őket. Emellett bajaik okozóit, a köszívű mammonistákat még inkább elvakítják és megkeményítik, az államhatalmat pedig a félelem béklyóival kötik meg, hogy gyáván elnézze, sőt ápolja a vagyonkezelés visszasságait. Nyeresége van belőle. A többi mellékes. Mindezek a vagyonkezelésből származó bajok nyomják a világ arculatára a démonizmus bélyegét. A bukott ember igen alkalmas alany ennek kitermelésére és hordozására. Nem is kell a Sátán iskolájába járnia. Elég, hogy eltanulta tőle az evilági szellemet. A további utat meg tudja tenni magától is. Megy a Sátán kitűzött célja felé. Egyenetlenséget szítani, rettegést teremteni a hiú dolgok megszerzése vagy elvesztése miatt, lekötni az emberek egész figyelmét egy látható jóhoz, ami eltereli őket minden magasabb célkitűzéstől, ez a Sátán célja, így valósul meg a gazdasági démonizmus. Kialakítására a magántulajdon rendszere épügy alkalmas, mint a kollektívizmusa. A természetjoghoz és az Evangéliumhoz való csatlakozás szüntethetné csak meg ezeket az egyenetlenségeket. Ez pedig senkinek sem kell. Könnyebbnek látszik a Sátán uralma alatti látszólagos szabadság, mint az Evangélium igája. Ott tehetnek a vagyonszerzés és kezelés terén mindent, ami azt gyarapítja, itt azonban súlyos tehernek érzik annak a szavát, aki azt mondotta: mindazt, amit az emberek legkissebbikének tettek, nekem tettétek. Ezekkel a szavakkal taszítja majd el a végítélet napján magától a köszívű mammonistákat és küldi őket a tűzre, amely vezérüknek, Sátánnak és angyalainak készítettett.⁵ Isten szeretetét és megbecsülését a sátáni gög irtotta ki az emberek szívéből, a felebaráti szeretetet pedig az irigység és fősvényesség. Ezeknek az uralma a földi javak használatában, megszerzésében, birtoklásában és kezelésében a gazdasági démonizmus. Méltán soroljuk őket a hét főbűn közé.

A földi javakra irányuló lelkiség egyik legcsunyább kinövése a gögből táplálkozik. Abban áll ez, hogy az ember abszolút, független úrnak képzele magát és azt hiszi, hogy mindent tehet azokkal. Törli az istenvonatkozásokat, de törli az emberi, erkölcsi viszonylatokat is. A visszaélések ezen a téren határtalanok. Semmi sem oly

⁵ Máté 25. 41.

értékes az emberi életben, mint a találmányok. Ezekkel hódítja meg az ember az anyagi világot, amire a természetjog egyenesen felhatalmazza. Azért van értelme, hogy kikutassa a természet törvényeit és ezek segítségével új alakulatot hozzon létre. De Isten pozitív parancsa is köti. Szaporodjatok, mondá ősszüleinknek, hajtásokat uralmatok alá és uralkodjatok a földön. A kezdeti ember használatára teremtett. Az ember a megátkozott természetben gyakorolta is jogát és egészen csodálatraméltó győzelmet aratott erőinek felhasználásával. Ennek a haladásnak a határai meg sem határozhatók. A Teremtő szándékai szerint az lenne ennek a célja, hogy az ember földi életét elviselhetővé tegye és megadjon minden előfeltételt, hogy erényes, Istennek tetsző életet élhessen. A kulturális életre rá kellene nyomni az Isten képére teremtett ember képmását. Ez lenne a földi boldogság.

De a Sátán ezt is megrontotta. A kultúra nem boldogít. Rosszabbá teszi az embereket. Nem Isten képmása van rányomva, hanem az Apokalipszis vadállataé, a Sátáné. Alig jelenik meg új találmány, amely az emberi jólétet szolgálhatná, máris az emberiség kárára használják fel. Gondoljunk a háború pusztító eszközeire. Eredetileg nem erre a célra gondolták ki a legtöbbet, de csakhamar ennek szolgálatába állították azokat. Majd a pénzéhes világ élt vissza velük. A háborút a háborúért keresték, ezt pedig a nyereségért. Mindig nehéz volt a háború jogosultságát bizonyítani, de még nehezebb volt eldönteni, hogy ez vagy az a konkrét háború jogos-e az örök törvény szempontjából, amely ezt bizonyos esetekben megengedi. Az erkölcsi értékek devalválódását nem lehetett volna alaposabban elintézni, mint a háborúnak olyan felfogásával, aminőt a letűnt századokban találunk. Sátáni céltudatosság nyilatkozik meg ebben, a démonizmus legborzalmasabb formája. Hibás a túlzott pacifizmus, de sokkal súlyosabb hibákat követ el a mindenáron háborúskodni akaró párt.

Végigmehetnének minden találmányon. Alig akad egy-kettő, amelyet nem állítanak a démonizmus szolgálatába. Milyen gyönyörű alkotmányok a gépek. Az ember legjobb barátai. Az nem baj, hogy megkönnyítik a munkát. Ez a rendeltetésük. Az sem baj, hogy sok embererőt fölöslegessé tesznek. Előállításukhoz majdnem annyi kell, mint amennyi munkaerőt fölöslegessé tesznek. Az egyik kézből kiveszik a kenyeret, a másikba adják. Mikor azonban a tisztán segítség céljától megfosztják a gépeket és a mammonizmus szolgálatába kerülnek, megszűnnek az ember barátai lenni. Ördögi ellenségeivé lesznek. A mammonizmus nem az emberen akar használatukkal segíteni, hanem megint csak a hasznot szándékozik gyarapítani. Kiveszi az emberek kezéből a kenyeret, de nem ad helyébe semmit sem. Munkanélküliség, pauperizmus ennek a következménye, és pedig gyógyíthatatlan formában. Így válik a gépekbe fektetett energia a démoni hatalommá, amely annál félelmesebb, minél több emberi tudás és szorgalom gyümölcse áll így Sátán szolgálatába és ennek következtében minél több kéz bénul meg. Az ördög

a világ ura akar lenni. Ezt igéri a földi javak birtokosainak is, ezek által gyakorol elnyomó hatalmat mindazokra, akik kénytelenek a mammonizmus uralmát elviselni. A mammonizmus a legútálatosabb rabszolgaság. A vezetők a pénz, a többiek, akik abból élnek, amit ezek kitermelnek, a vezérek rabszolgái. Sátán jól számított. Azt hazudta, hogy kiszabadítja az embert Isten kezéből. Szabadságot ígért neki. Egyik ígérését sem tartotta be. Istent el lehet vetni érzelmileg, de az ontológiai kapocs megmarad. Isten kezében marad minden, aki egykor számonkéri az érzelmi szakítást. Erről pedig azt mondja a Szentírás: rettenetes az élő Isten kezébe esni.⁶ Már a mammonizmus földi katasztrófái is rettenetesek. Milyen lesz ez a végítélet elkárhozottjainál?! Mert Sátán idegen isten imadására vezette ezzel az embert, és olyan szolgaságba taszította, amely nemcsak megalázó, hanem gyöttrő is. Egyedül Sátán örül ezen a lelkeségen, ennek hordozói, az emberek, vezetők és követők, csak a gyötrelmet ismerik és a bukás szégyenét viselik.

Az Újszövetség elég röviden intézi el a földi javak problémáját. Annál többet foglalkozik vele az Ószövetség. Szükség volt erre, hogy egyrészt azokat, akikhez a kinyilatkoztatás eljutott, el ne csábítsa a pogányság evilági beállítottsága, másrészt pedig az igazak meg ne botránkozzanak a földi javak egyenlőtlen szétosztásán, a jók szűkölködésén és a gonoszok jólétén. Ezeket a szavakat az Evangélium föltételezi. Nem ismétli meg, csak gyönyörű parabolákban szemlélteti tartalmukat. Sátán itt is az ellenséges magvető és lázító szerepét szeretné játszani az igazak lelkeségének felzavarással. A démonizmus új, veszedelmes, a bensőt megrontó formája jelentkezik, ha a hívők nem veszik komolyan a kinyilatkoztatás ígét.

A gazdasági démonizmusról tudományosan igen száraz megállapításokat lehet közölni. Részletezésük regényírók tollára kívánkozik. Akár költői, akár tudományos jellemzéséből csak egy világlanék ki, az amit Szent János a szemek kívánságának mond.⁷ A szem a Szentírásban néha a célirányítás szimboluma.⁸ Amikor az emberi törekvés a földi javakra, mint végső célra van beállítva, megszületik a mammonizmus és az élet démonizmusa. Sátán elvakította az emberek szemét, amikor horizontjukat megszűkítette és törekvésüket tisztán a földi jólétre állította be. A szemek kívánsága tehát azt jelenti, hogy az evilági lelkeség a látható dolgok mögött nem keresi a láthatatlant, az örök valóságot. Elvakultság ez, amely emberi módon mintázza le az ördög gyógyíthatatlan vakságát.

Kiterjed ez a szellemi életre is, amit a pszichikai én démonizálásának mondunk. Az ember természeténél fogva vágyik a tudásra és a minden irányú kulturális fejlődésre a művészetek különböző formái szerint. Mindezeket a törekvéseket a természet Ura az emberi kiegyenlítődéssel, boldogság szolgálatába állította. El is lehetne

⁶ Zsid. 10. 31.

⁷ 1. Ján. 2. 16.

⁸ Máté 6. 21 sk.

ezt érni, ha az ember nyomon követné a természet utasítását. Mikor azonban mohón, a természet gyepőlőitől megszabadulva fut neki az útnak, a valóság előtti alázatos meghajlás helyett a gőgöt választva útmutatójának és útitársának, akkor kilép az emberi arányok keretéből, a démoni zavarba és nyugtalanságba csap át. A tudás démonizmusát főnnebb már vázoltuk. Minden isteni, minden transzcendens vonatkozás törlésében nyilvánul ez meg. Itt arra a szörnyű megosztásra akarunk csak rámutatni, ami a pszichikai ében mutatkozik. A természetes tudásvágyban az igazság szeretete nyilatkozik meg. Nem lehet azt hiú, ingatag vélekedésekkel elcsitítani. Minél több a hipotézis, annál nagyobb a zavar, annál kevésbbé elégtel ki a tudásvágy. De ez. végül is elválaszthatatlan az emberi értelem kutatásától és ennek módszereitől. Ebbe belenyugodnék az emberileg elérhető igazságot kereső elme. Ha elfogadjuk, hogy az igazság csak egy lehet és hogy ezt annak egyetlen őforrására való vonatkoztatás révén lehet megvalósítani, akkor a vélekedések, hipotézisek sokasága gyönyörűség. Visszatükrözi az emberi értelem hősie küzdelmét az igazság megtalálásáért és birtoklásáért. De mikor az ilyen vonatkozást elvileg törlik és az igazság gyökerét az egyéni vélekedés ingadozó talajában keresik, akkor túlmennek az emberi arányokon. Megkezdődik a démoni zavar, a bellum omnium contra omnes, és tegyük hozzá: contra primam Veritatem. Az a borzalmas alvilági zűrzavar mintázódik le, amely Sátán birodalmában uralkodik. A démonok hisznek és rettegnak, hallottuk főnnebb. Ez a kulturális démonizmus legteljesebb jellemzése. Reménytelenség az igazság megtalálása irányában, zűrzavar a vélekedésekben és rettegés az önmagában igaz hatalmától. Elviselhetetlen ez tárgyilag, mivel nem mutatkozik benne más, mint az ellentmondás, az ingatagság és a megoldhatatlan antinómiák halmaza. Még elviselhetlenebb ez anyagilag. Az ilyen ellentmondó sokaság hordozására alkalmas lehet a lexikon, de nem az emberi lélek. Egységet, biztosságot, egyirányú lekötöttséget kíván ez, csak ez tudja megnyugtatni. Mit fogadjon el ebből a zűrzavarból, nem tudja, mivel egyetlen vélekedés sincs szilárd, meg nem támadható alapra felépítve. A világnézeti hiányból támadó gyötrellem ennek a következménye, ami végül is a kapkodásba, a tetszésszerinti válogatásba és végül is a nihilizmusba torkollik. A kulturális démonizmus a nihilizmusban nyilvánul meg, ami az emberi lelkeket egyenesen a Sátán uralma alá tereli. Az egzisztencializmus elvi állásfoglalása mindenben visszatükrözi azt a képet, amelyet a kulturális démonizmusról vázlatosan rajzoltunk.⁹

A kulturális démonizmus tehát abban nyilvánul meg, hogy tárgyilag megszűnik a szellemi életet vezető és tápláló egység, erősség, az igazságot mértékelő, föltétlenül megbízható kritérium, a lelket lekötő érv. Helyét a relativizmus legkülönbözőbb formái foglalják el. Alanyilag pedig a pszichikai én megosztását okozza.

* V. ö. a szerző cikkét a Vigilia 1947 évfolyamában: Az egzisztencializmus mibenléte és kilengései.

A lélek szeretné a biztonságot, a tisztánlátást. Ehelyett a háborgó tenger hullámain dobálódzó csónak, és végül az elmerülés a sorsa.

A művészetek démonizálására nem térünk ki bővebben. Abban nyilvánul ez meg, hogy nem a lélek némesítését szolgálják, hanem az erkölcsből elszakadva démoni célok hirdetőivé válnak. Pedig igen szép feladat várna rájuk, ha az *ordinatio secundum rationem* lebegne előttük.

Az utolsó démonizálható és tényleg a maga teljességében démonizált terület a társadalom. Szent Tamás I. 96. 4. azt állítja, hogy az ősigazság állapotában egyik ember a másikon uralkodott volna. Ahol uralom van, ott az úr és szolga viszonylata elkerülhetetlen. Ámde ez kétféleképpen valósulhat meg. Úr az, akinek bármilyen értelemben alattvalói vannak. Urak lehetnek ezek és szabadok, amennyiben sorsukról önrendelkezéssel döntenek,¹⁰ saját és másnak alá nem rendelt céljaik vannak. A fölöttük való uralom tehát abban nyilvánul meg, hogy kívülről törvénnyel, paranccsal vagy tanáccsal irányítják őket vagy a saját céljuk, vagy a közjó felé. Nagy tudás és számos erény boldog birtokosa lett volna az ősigazság embere. Mindkettőt játszi könnyűséggel megszerezhetné volna, mivel a megnehezítő gátlások hiányoztak nála. De a természetével járó jelenségek ott is kísérték volna. Ezek között a legelső a társaságra való utaltság. A családi kötelék szüksége nemcsak a nemzés, hanem a nevelés szempontjából is világos.¹¹ A testi-lelki fejlődés e mellett szól, ami feltételezi a családi ápolást. A családok pedig szükségszerűen egymásra vannak utalva, mivel hiányzik belőlük a társadalmi teljesség. Így a tökéletes közösségi forma kialakulása az ősigazság föltételezésénél is elkerülhetetlen. A sokaság társas együttélése pedig, mondja Szent Tamás,¹² közös vezér nélkül, aki a közjóra tekint és annak érvényesülését célozza, lehetetlen. A sokaság szeme magában véve sokfelé irányul. Ezt csak azzal lehet megszüntetni, hogy valamely egy, lehetőleg egyetlen elv világossága, vagy egy erő hat rája és azonos tárgyú látást közöl vele. Ezért mondja már Aristoteles, hogy a sokaságot egyirányúvá és egyakaratúvá csak a felsőbbség teheti. Az ember természetszerű szociális beállítottsága tehát föltétlenül megkívánja az irányító tekintélyt, tehát a társadalmi együttélés céljának megfelelő hierarchikus tagoltságot. De ez az uralom nem lett volna terhes a vezetőre, vagy megáldozó az alattvalókra nézve. A vezetők erénye a bölcs irányítás. A szenvedélyek vagy az egymással ellenkező célok szokták az ehhez szükséges tisztánlátást elhomályosítani. Ezt a két gátlást nem ismerte volna az ősigazság állapota. A megszentelő kegyelem biztos birtoklása tisztán tartotta volna a lelkeket. Rendetlen szenvedélyeket nem ismert. A célkitűzések polaritása és antimóniája sem okozhatott volna zavart. A kegyelem minden! Istenre irányít, tehát összegezi a részleges célokat is. Az isten-

¹⁰ Liber est causa sui, idézi Aristotelest.

¹¹ I. 98—99.

¹² I. 96. 4.

vonatkozás az alattvalók viselkedését is megszentelte volna. Ezek főerénye, hogy készségesen engedelmessé válnak a felsőbbeknek. A kegyelem ennek a föltétlen biztosítója. Az Isten céljainak alárendelt irányítást vagy parancsokat természetesen, benső hajlandóságból, ellenkezés nélkül valósítja meg. Az ilyen törvényt a testi ember tehernek tartja és csak a kényszer hatása alatt cselekszik meg előírásait. A lelki ember a Szentlélektől ajándékozott kegyelem, a szeretet sugalmazására hallgat és a kénysertől mentesen, szabadon cselekszik a törvény szerint. Az igaz ember mentes a törvénytől, önmagának törvénye: *iustus sibi lex*, mert ahol az Úr Lelke, ott a szabadság.¹³

Szent Tamás egy másik érvet is felhoz, amely a szociális igazság egyik legmagasabb követelményét emeli ki. Az ember tudását, erényeit, testi-lelki javait nemcsak magának birtokolja. Isteni vonatkozásai mellett megvannak ezeknek az emberi, társadalmi vonatkozásai is. Arra való, hogy mások javára is gyümölcsözzenek. Szent Péter is buzdítja a hívőket: *mindegyitek, amint kapta a kegyelmet; úgy közölje azt mással is, mint jó sáfárai az Isten sokféle kegyelmének.*¹⁴ Az Evangélium talentumainak gyümölcsötvetése jut itt eszünkbe, amelyért oly szigorú számadást követel azok kiosztója. Mindenesetre egyik legnagyobb szociális jótéményt képvisel az, ha valaki elmondhatja: *csalárdság nélkül sajátítottam el és irigység nélkül adom tovább.*¹⁵

Ilyennek kellene lennie az eszményi, Istentől elgondolt közösségi életnek. Egyetértés a közjó szeretetében, kölcsönös segítség a földi célok megvalósításában, ezek ennek legfőbb jellemző vonásai. Ha így alakulna ki a társadalom, akkor Isten képét hordaná magán. A ma élő emberiség ezt nemcsak nem tudta megvalósítani, hanem közösségi együttélése minden tekintetben ennek az ellenkezőjét mutatja. A Sátán képe, az imago bestiae van arculatára nyomva. A pártok ádáz küzdelme foglalja el a közjó egyetértő meghatározásának és megvalósításának a helyét. Ezt bizonyos fokig meg lehet érteni az emberi ismeret ingadozó volta miatt. „Hiszen a halandók gondolatai bátortalanok és terveink ingatagok”, mondja a Bölcsesség könyve.¹⁶ A vélekedések kiegyenlítődéséből alakul ki a közjó konkrét megállapítása. Ez az emberi méretek aránya. Ami ezen túlmegy, démonizmus. Itt csak utalhatunk arra, hogy a világtörténelem államainak nagy katasztrófái a pártoskodásból származó egyenetlenkedésre vezetendők vissza. Az államot a természet Ura a békeség fellegvárának, a földi jólét megvalósítójának és gondozójának szánta. Állandóság nélkül ez el sem gondolható. Miért kellett ennek olyan folyton változó, röpke ideiglenességgé válnia, hogy Wundt, a nagy bölcséleti aktualista, ezt is besorolta a tiszta aktualitások közé és még fogalmi meghatározhatóságát is tagadta? A régiek

¹³ 1—11. 93. 6. ad 1.

¹⁴ 1. Pét. 4. 10.

¹⁵ Bölcs. 7. 13.

¹⁶ Bölcs. 9. 14.

túloztak, mikor az államot az ördög alkotmányának nyilvánították ki, alap gondolatuk azonban helyes. Az, amit Szent Ágoston látott, ami a történelemben föllépett, az ördög képmását mutatja. Ha az állami célkitűzés tudatosan istenellenes, törli a legelemibb istenvonatkozásokat, a természetjogot elhanyagolja, sőt egyenesen megveti, akkor Sátán gőgjét mintázza le. Isten jogait bitorolja, aki egyedül adhat jogot, akinek örök törvényében szentesül minden törvény és jog, akitől a személyi méltóság, mint joghordozó alany, átárad az emberre, s amelynél fogva a veleszületett természeti jogok alapján minden földi hatalommal, mint a pozitív jogalkotás mértéke áll szemben.

Az állami élet démonizmusa főleg két pontban nyilatkozik meg. Az egyik az önistenítés. Nem akar maga fölött más hatalmat ismerni és elismerni. Sától tanulta el ezt. Hegel kodifikálta álláspontját: az állam a földön megjelent isten. A Szentírás szavai jutnak eszünkbe. Alig van valami, amit annyira lebecsülne és kigúnyolna, mint a bálványok hiúságát és tehetetlenségét. „Van szájuk, de nem beszélnek, van szemük, de nem látnak, van fülük, de nem hallanak... Torkukkal nem kiáltanak. Legyenek hozzájuk hasonlók készítőik, és mindazok, akik bíznak bennük!”¹⁷ Alig lehetne az Istentől elszakadt állam tehetetlenségét jobban jellemezni. Sátán egész az önistenítésig elvakította szemét, de gondoskodott róla, hogy beképzelt hatalma ne érvényesülhessen. Feltámasztotta az államisten különböző ellenzékét, a nálánál hatalmasabb isteneket, amelyek megdöntésére törnek, kormányzását megnehezítik vagy teljesen lehetetlenné teszik. A titkos társaságokra és az alvilág különböző alakulataira gondolunk. Hány erősnek látszó államot tettek ezek tönkre és szítottak olyan egyenetlenséget, amelynek világégés lett a következménye. Mammon szolgái voltak, ennek oltárán áldoztak annyi vért és emberéletet. Megnyerték terveiknek az állam szolgáit is, úgyhogy nem a jog és igazság, nem a közjó szempontjai irányították döntéseiket, hanem a haszon, a túlméretezett, az igazságosság keretein kívül eső érvényesülési vágy. A történelem és a napi események minden felületes ismerője is az emberi arányokat fölülmúló démonizmust láthat csak ebben. Az állam ezt tudja, látja, hallja, de nem nyitja föl száját, nem nyitja ki fülét, tehetetlenül áll szemben ezekkel a jelenségekkel, kénytelen eltűnni, sőt ápolni azokat. Tudomása van a mérhetetlen erkölcstelenségről, a polgárok eldurvulásáról, elvadulásáról és államellenes beállítottságáról. Torkával nem kiált, nem orvosolja a bajokat, nem tér át a természetjog szilárd alapjaira. Az eredmény csak az összeomlás lehet. Hányszor teljesedett már be a történelem folyamán Nabukodonozor álma és Dávid jóvendölése!¹⁸ Egyszerre összetört a vas, az agyag, a réz, az ezüst és arany és olyanná lett, mint a nyári szérű pora, melyet elragad a szél, úgyhogy helye sem volt látható. Minden földi alkotmánnyal ez történik, amelyet nem Isten örök törvénye szerint

¹⁷ 113. Zsolt. 6—8.

¹⁸ Dán. 2. 29 sk.

építenek föl. Fölöttük áll az a birodalom, amely nem a démonizmus jegyében jött létre, amely nem türi az erkölcsi eldurvulást, s amelynek törvényei egyenesen arra vannak beállítva, hogy az embereket jókká tegye, Istenhez vezesse, és a szabadság áldásaiban részesítse őket. „A nagy Isten megmutatta a királynak azt, ami egykor történni fog”,¹⁹ Krisztus pedig megígérte, hogy ezen az országon a pokol kapui nem vesznek erőt, Sátán hatalma nem dönti meg, a démonizmus nem uralkodik benne.²⁰ Ahová a démonizmus bejut, az a pokol hatalmába kerül, Sátán pedig céljainak elérésére használja föl, hogy az emberi életet keservessé, türhetlenné tegye.

Az állami démonizmus másik lesújtó jelensége a szolgaság. Sátán a világ fölötti uralmat akarta elsajátítani. Célja, mindent eltávolítani Istentől. Akit megnyer terveinek, az tiszta eszközzé válik. Nincs többé szabadsága. A Sátán rabszolgája lett, amiből csak Isten kegyelme szabadíthatja ki. Az úri szolgálat Isten gyermekeinek kiváltsága. Aki Istennek szolgál, uralkodik önmagán, cselekedeteit nem a szenvedélyek irányítják, hanem az Istentől felvilágosított értelem rendezi azokat. Uralkodik földi dolgok használatán, mivel beleviszi abba az istenvonatkozásokat és így érzelmileg is visszajadja annak, akitől a földi javakat kapta, aki föltétlen ura és jogos tulajdonosa azoknak. A szolgaságot Sátán honosította meg a földön. Az Istentől elszakadt ember nem elégedett meg azzal, amit Isten adott neki. Embertársán is uralkodni akart. Leigázta a gyengét és céljainak tiszta eszközévé tette. Ez a rabszolgaság. A szabad öncélú, önrendelkezéstől megfosztott szolga pedig másért van, ez rendelkezik fölötte. Az ember ilyen romlottságát használta föl Sátán. A szolgaságot kiemelte emberi arányaiból és a démonizmus képét nyomta rá. Hűséges csatlósai és kivitelezői voltak az ilyen szolgák a földi hatalmasságoknak. A milliók az egyért jelszava különféle képpen, de egyazon törekvéssel valósult meg a történelem folyamán. Az „egy” változott, de a milliók mindig megmaradtak. Mivel pedig mindenki, mondja Szent Tamás,²¹ vágyódik a saját java után, és fájlalja annak elvesztését, ami az övé, azért az ilyen szolgaság, a szabadság, az önrendelkezés elvesztése, fájdalmas dolog és nagy büntetés a bukott emberre nézve. Az állam, amely ezt meg nem érti, nem ad szabadságot alattvalóinak, ennek a büntetésnek megvalósítója, Isten ostora. Démonizmus ez, amely annál nagyobb méretű, minél több szabadságot ad az alattvalóinak abból, ami nem Isten szándéka és törvényei szerinti szabadság. Alighogy adott nekik belőle, újabb vágyak és követelések lépnek föl. A béke helyét az örök nyugtalanság és zűrzavar foglalja el. Gazdag aratás Sátánnak és angyalainak!

A démonizmus utolsó formáját Szent János a test kívánságainak elhatalmasodásában látja.²² Ez is az eredeti bűn következménye. Szent Tamás külön cikkelyben tárgyalja ezt. A gyutacs tör-

¹⁹ Dán. 2. 45.

²⁰ Máté 16. 18.

²¹ I. 96. 4.

²² 1. Ján. 2. 16.

vényeinek mondja.²³ A törvény sajátos értelemben irányítást jelent, de annak mondható minden hajlandóság vagy irányítottság is, ami törvény szerint valósul meg. Ez kétféleképpen lehetséges. Közvetlenül, amennyiben az alattvalókat megfelelő működésre irányítja. Így beszélünk a katonák, kereskedők stb. törvényéről. A második közvetett, mikor pl. a törvényhozó megfoszt valakit állásától és így más törvénynek rendeli alá. A katonát a leszerelés után polgári állásának törvényei irányítják. Így Isten is az egyes teremtményeknek hajlandóságok, ösztönök formájában adott törvényt, úgyhogy az, ami egyiknek törvény, a másikra nézve nem az. A kutyának törvénye a dühös ugatás, ami más szelíd állatra nézve nem az. Az ember legfőbb törvénye, hogy mindenben értelmének irányítását kövesse. Teljesen uralkodott ez a törvény az ősigazság állapotában: az érzékiség alá volt vetve az értelem parancsának. Mikor ez a rend felbomlott, az érzékiség fékevesztetten ment a maga útján és az ember hasonlóvá vált az állatokhoz, amelyeken a törvény egyaránt uralkodik. Szükségszerűen követik ösztönük irányítását. Az emberben ez az állapot nem törvényszerű, mivel ellenkezik a legfőbb törvénnyel, hanem eltávolodás a törvényes következményektől. De törvény jellege van abban az értelemben, hogy lesúlylyedte abba az állapotba, amely az ősi kegyelem elvesztése révén csak ezt a szomorú szabályozatlan, de a sírig kísérő egyforma mozgalmasságot eredményezhette. Ennek a rabszolgája lett az ember. Gyöngesége itt a legnagyobb, az érzelmi világ hazugságai itt vezethetik leginkább téves, az értelem fényétől meg nem világított utakra.

Még csak vázlatosan sem akarjuk a testi kívánságok démonizmusát ismertetni. Elég, ha a Szentírás néhány tényére mutatunk rá. Sodoma, Onan és a korintusi vérfertőző példái a sátáni arányoknak, amelyeket a többiek nem csökkentettek, hanem hatványoztak. A házasság tisztaságának és tartósságának a megbontása is ide tartozik. Mindnyájan tudjuk, hogy semmi sem rontja meg az emberi élet boldogságát annyira, mint a családi élet profanizálása. A saját erőből elérhető boldogságot ígérte Sátán az embernek. Ime, még a legelemibbet, a legtermészetesebbet sem tudja biztosítani. Nem is lehet ez másként. Ami nincs Istenben, Isten szeretetében összekapcsolva, azt az ember hiába akarja összetákolni. „Ha nem az Úr építi a házat, építői hiába dolgoznak rajta.”²⁴ A bűnnek, a Sátán követésének ennél érezhetőbb és az emberi szívet jobban megtörő következménye nincs.

* * *

A mondottakat összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a démonizmus legáltalánosabb fogalmazásában az Istentől, Isten céljaitól való elfordulást jelenti. Sátán követése ez, mivel ez az első vétkező,

²³ I—II. 91. 6. Szent Pál ezt kifejezetten a Sátán ösztökének mondja. (2. Kor. 12. 7.) Megfosztotta az embert Isten barátságától, a vele járó rendezettségétől. Helyébe jött a rendezetlenség ösztökéje.

²⁴ 126. Zsolt. 1.

aki irigységből és hatalomvágyból másokat elcsábított. Sajátos értelemben az aposztáziának emberi arányokat felülmúló formáját mondjuk démonizmusnak. A keresztény erkölcsstan ismeri az erények terén is a jócselekedeteknek emberi arányok szerinti megnyilvánulását. Aristoteles polgári erények néven emlegeti ezeket. Szent Tamás a természetfölötti életben ismeri ezt a jelenséget, amit az erények középszerűségének mondhatunk, értve rajta az emberi képességek arányait. Ezekből emeli ki őket a Szentlélek sugallata, amelynek közvetítőit „a Szentlélek ajándékai” néven ismerjük. Hasonlóképpen vannak a vétkezésnek is emberi arányai. Tudatlanság, gyöngeség, gyarlóság, sőt még bizonyos rosszindulat is ennek forrásai. A rosszra hajlamos ember nyilatkozik meg így. Mindezeknek a fokozását és a beláthatatlan arányokba vitelét hasonlóképpen tulajdonítjuk a rossz szellem sugalmazásának, mint a jócselekedetek isteni arányait a Szentléleknek.

A démonizmus elvileg az örök törvény és az Evangélium tagadása és ennek a tagadásnak minden területen való érvényesítése. Megmételtyezi az emberi élet egész területét. Az örök törvény és az Evangélium Isten előtti meghajlást, hódolatot ír elő. Forrása az alázatosság. A démonizmus elveti az Isten előtti hódolat szükségét, megtagadja a tiszteletet. A kevelységből táplálkozik, a gög elvei irányítják világnézetét és ennek következményeit. Az erkölcsstan a hét főbűn néven foglalja össze a különböző hiányokat, amelyek a démonizmus különböző megnyilvánulásait okozzák. Betetőzi az elvakulás és ennek következménye a megrögzöttség. Itt van a Szentlélek elleni bűnök gyökere. A démonizmus lelkiségét tehát a kevelység, az önistenítés jellemzi. Ebből származik a megtévedt emberre nézve az idegen istenek tisztelete, mikor gyatra, teremtett, földi dolgokban keresi végső célját. Mammonizmus, állami mindenhatóság és az ezekkel összefüggő számtalan apróság jelzi az idegen istenek Pantheonjának kirakati, tetszésszerint választható tárgyait. Többször felvetették a kérdést, hogy mindezekben a Sátán imádatja-e magát az emberekkel. Elvakult gögjétől ez is kitelik. Gyönyörködhet a félrevezetettek sokaságában és hódolatában. Így is fel lehet fogni a démonizmust. A Szentírás csak az Antikrisztusnak tulajdonítja ezt, akinek az eljövételére az emberiség a mindig nagyobb kiterjedésű aposztáziával készül. Annyira süllyed, hogy az Istent megillető hódolatot megadja majd egy nyomorult teremtménynek. Addig, úgy gondolom, Sátán megelégszik azzal, hogy az emberek lelkét lekötöti a hiú dolgokhoz és ezeknek csak bennfoglalt értelmében tulajdonít olyan tiszteletet, amely Istent illetné meg.

Egészen feltűnő a démonizmus ellenkezése az evangéliumi lelkület legfőbb irányítóival, a boldogságokkal. Szent Máté nyolc boldogsága azonos Szent Lukács négy ilyszerű felsorolásával.²⁵ Az evangélium a szegényeket mondja boldogoknak, a démonizmus Mammon követőit. Ott a szelideké a föld, a démonizmusban az erő-

²⁵ Máté 5. 3 sk. Luk. 6. 20 sk.

szakosoké. A megnyugvó szomorúsággal a földi élvezeteket állítja szembe. Az igazság szomjazását kigúnyolja, az önmaguk erejében bizókat dicséri. Az evangéliumi irgalmasságot a keményszívűséggel, a tisztaszívűséget az érzékiség kiélésével, a békét az örök zavarral akarja helyettesíteni. Végül, hogy a társadalmi együttélést lehetlenné tegye, az üldözést, mások szorongatását tüzi ki mintaképpül. Teljesebb ellenkezést el sem lehet képzelni. Röviden tehát azt mondhatjuk, hogy a démonizmus az Evangélium tagadása, az evilági elvek kizárólagos uralma, minden transzcendencia, főleg a természetfölöttiség elvetése, sőt kigúnyolása. Isten országa a kisdedeké, Sátáné a felnőtteké. Krisztus egyik legszebb intelme a kisdedekkel kapcsolódik. „Bizony, mondom nektek, ha meg nem változtok és nem lesztek, mint a kisdedek, nem mentek be a mennyek országába.”²⁶ Szent Jeromos gyönyörű homiliában fejti ki Krisztus szavainak a jelentőségét. Részemről csak egy alapvonást akarok kiemelni. A kisdedet a felnőttől az különbözteti meg, hogy mások támogatására szorul, e nélkül nem élhet, és hogy ennek teljes tudatában van. Az evangéliumi érülethez is ez szükséges. Istenre utaltságunknak, tőle való függésünknek teljes elismerése, ez a kisdedek alázatossága. Ez teszi a kisdedeket olyan kedvesekké és szeretetre méltókká, ez az Isten országa lakóinak megkülönböztető jegye. Ezzel szemben a felnőtt önmagában, a saját erejében bíz. Eltipor minden ellenállást, törtet a maga céljai felé, mitsem törődve az akadályokkal. Ha ezt a lelkiséget átvisszük az embernek Istennel szemben tanúsított magatartására, akkor előttünk áll Sátán felnőttjeinek országa. Felnőtt az, aki függetleníti magát Istentől, tisztán a maga erejében bíz és eltipor mindent, ami ebben akadályozza. Az Evangélium a kisdedek örömhíre — a démonizmus a felnőttek Isten kötelékéből kiszabadított önbizalma és vesztük hirdetése. Csak az imént láttuk egy rendszer szégyenletes bukását és összeomlását. A nemzeti szocializmus kifejezetten ezt az autonómiát hirdette, az evangéliumi alázatosságot és szeretetet türhetetlen gyöngeségnek mondotta. A mindent megítélő Isten felmagasztalta az alázatosakat, a kevélyeket pedig földi sorsuk szomorú beteljesedésére bízta. Krisztus pedig kimondta az ítéletet a démonizmus minden formájáról. „Mehaltok bűnötökben. Ahová én megyek, ti oda nem jöhettek... Ti innen alulról valók vagytok, én felülről vagyok; ti e világból vagytok, én nem vagyok e világból. Azért mondtam nektek, hogy meghaltok bűneitekben.”²⁷ Szavainak a hatása azonnal mutatkozott. „Midőn ezeket beszélte, sokan hívének őbenne. Mondá azért Jézus ama zsidóknak, kik benne hittek: Ha ti megmaradtok az én igéimben, valóban tanítványaim vagytok”²⁸ és megismeritek az igazságot és az igazság szabaddá fog tenni titeket.”²⁹ Itt a gyógyszer, amelyet az Istentől elszakadt világnak használnia kell!

²⁶ Máté 18. 3.

²⁷ Ján. 8. 21. sk.

²⁸ V. ö. az előző szám 47/a, jegyzetét. Vigilia 1948. 723 old.

²⁹ Ján. 8. 30. sk.

KÉT SZERETŐRE

Mint alvilági házások
a forró sodronyon,
heverték, mint a balfelem,
balom a jobbomon,
s bár oktalan szerelmetek
már annyit sem jelent,
mint illemhely sivár falán
az ábrák és jelek,
a tűrhetetlen megszokás
megannyi változat
és változás között vakon
mégis csak összetart!
Akár a kettészelt kukac
valahogy mégis egy,
szíved szívével esztelen
vesződve hempereg!
Bizony: a büntetés elől
kár is lesz futnotok,
egy óriási csecsemő
állja el utatok,
és hanyatt-homlok menekül
majd torkotokon át,
véres csomóban kiszakad:
megszökik a világ!

Pilinszky János

ARANYKORI TÖREDEK

U. E.-nek

Öröm előzi, hirtelen öröm,
ama szemérmes, szép anarchia!
Nytított a táj, zavartan is síma,
a szélsikálta torlaszos tetőkre,
a tenger köre, háztetőre látni:
az alkonyati rengeteg ragyog.
Kimondhatatlan jól van, ami van,
minden tetőről látni a napot.

Az össze-vissza zűrzavar kitárul,
a házakon s a házak tűzfalán,
a világvégi üres kutyaólbán
aranykori és ugyanaz a nyár!

És ugyanaz a parttalan öröm,
dobog, dobog a forró semmiben,
ellök magától, eltaszít szívem
és esztelen szorít, szorít magához.

Mi készül itt e tenger ragyogásból?
Ha lehúnyom is, süti a szemem,
mi kívül izzott, belül a pupillán,
itt izzít csak igazán, idebenn!
A világ is csak vele fényesül,
az örömtől, aminek neve sincsen.
Mint vesztőhelyen, olyan vakító,
és olyan édes. Úgy igazi minden.

Pilinszky János

KENGYELFUTÓ

Füst Milánnak

Uram, fáradtan lihegek,
lerogynék már a porba
s Te mégis hajszolsz, szívemet
olykor marokra fogva,
parancsolod s futok tovább,
viszem a hirt, hogy élnek
törvényeid; hogy ostobák,
kik, megtagadva téged,
teszik, miként az állatok,
mit testük tenni rendel
és hogy csupán megváratod
őket ítéleteddel.

Parancsolod s én hirdetem:
az anyag puszta váz csak
s Te töltöd azt be szüntelen,
ki örök lobogás vagy,
Tenélküled nincs semmisen —
Örökké csak Te voltál!
Ezért szolgállok: Hű szívem,
tüdőm, míg bírja, szolgál,
s hogy meddig bírja, jól tudod,
hiszen mindenttudó vagy.
Ezért te is csak sarkalod
szegény kengyelfutódat.

Toldalagi Pál

NE BÁNTS!

Írta: Thurzó Gábor

Éjfél után már nagy volt a felfordulás. A félrerúgott szőnyeg mellett, a törpe, sárga selyemernyős porcellánlámpánál a pufók, kopaszodó Lonovics doktor táncolt a részeg Babával, kifeszítve a derekát, furcsán kaszálva a lábával, és a grammofónnal együtt dúdolta magas kappanhangján: „Engem a rumba döntöget romba, ezen az alapon estem én el...” A másik szobában hárman ültek: Guszti, Szomjassy bélistás rendőrszázados és Titi. Ők is sokat ittak, különösen Szomjassy, aki már bénán nézett maga elé. Csak Guszti maradt józan, halálosan és kétségbeejtően. Láta, ahogy Lonovicsék tapadón-huzakodón rumbáznak a szalónban, ahová átúszott az édes amerikai cigarettafüst, látta Babát az aranylamében, ahogy fel-felnyerítve tologatja le arcáról Lonovics doktor csókjait. Szomjassy igyekezett tartani magát, de jobb szeméről a fekete monokli időnként az ölébe esett és ilyenkor felsötétlett üres szemgödre. Valami végtelen történetet mesélt már régóta, egyedül Titi figyelt rá. Ez a Titi a százados menyasszonya volt, karcsú, mongol-szemű, kicsit fáradtbőrű leány. Ott ült mellette a karosszék szélén és fogta a férfi szmokingos karját.

— Az ostrom kérlek, eee... fantasztikus volt! — mondta a százados fáradtan, de megfeszülten igyekezett tartani társaságbeli pózát. — Halljuk, kérlek, a sziklaközpontban, hogy az oroszok, kérlek, eee... körülvették a várost. Elfoglalták sorra a peremvárosokat. Teszem Soroksárt, Lőrincet, Kispestet, Ullőt... eee... Csömört, Wekerletelepet... — és maga elé akadva eltűnődött: — eee... Budafokot, Máriaremetét, Újpestet... — s a fekete monokli megint az ölébe hullt, remegő kézzel visszacsippentette s gondolkodott: — eee... teszem Wekerletelepet, Juranicstelepet, Mária-Makkot... eee... vagy ezt már mondtam, kérlek szépen?...

Guszti ingerülten, maga sem tudta miért, felállt:

— Te, ha most sorra veszed egész Pestmegyét, agyonváglak.

— Hogy kérlek? — csuklott fel ijedten Szomjassy.

Titi felnevetett, megcsókolta a százados homlokát, átkarolta hűvös karjával a nyakát, valamit a fülébe súgott. Guszti azt érezte, hogy valami rettenetes reménytelenség száll belé, még egy szó és összevész Szomjassyyal, kikergeti a rumbázó Lonovics doktort és Babát. Állt, remegve. Titi felnézett, találkozott a tekintetük. Egy pillanatra hosszú, nyúlós lett a csend, csak a másik szobából züm-mőött át a rumba és Lonovics doktor édeskedő kappanhangja, Baba fel-felnyerítő nevetése.

A leány felállt és felhúzta karosszékéből a századost:

— Jaj, de késő van! Mi most megyünk!

Szomjassy összeszedte magát, kihúzta a derekát, megtapogatta

a jobb halántékát, amely hosszú ébrenlét után mindig fájni kezdett. Guszti udvariasan, maga sem tudta miért, azt akarta mondani: „ó, kérlek, még korán van”, de aztán az órájára nézett: kettő elmúlt. Szomjassy egy kicsit könyörögve lesett rá: muszáj-e már engedelmeskednie Titinek, — úgy beleragadt a karosszékebe, a melegbe, füstbe, pálinkaszagba, hogy el se tudta képzelni magát a januári utcán. A rumba egyszerre elhallgatott, üresen járt és bűgött a grammofón. Az üvegajtóban megjelent Lonovics doktor, gyűrötten, átizzadva, zsebkendőjével itatta szőkés, homorú koponyáját.

Most egy tiszta, szelíd hang szólalt meg Guszti mögött:

— Ugyan, miért siettek?!

Hátranézett: a felesége állt a karosszéke mögött, a zöldernyős állólámpánál. Angéla könyörgőn nézett, Guszti elkapta a szemét. Mi ez a különös szorongás, ittas kis vágy az asszonyban? És tudta, hogy most is az van, mint mindig ilyenkor: marasztalja a vendégeket, nem akar egyedül maradni vele.

Lonovics töltött egy pohárba és gálánsan, dundin elindult Angéla felé, óvatosan maga előtt tartva az ingadozó poharat:

— Jól mondja, Ange... — dadogta. — Egyszer tartanak öt éves házassági évfordulót. Mért ne toldjuk bele a hatodik évbe?

Angéla nevetett, idegesen, erőszakoltan:

— Igaza van, Pubi, — mondta, aztán ügyetlenül, kicsit feszesen átölelte Guszti vállát. Az állaig ért a férfinak, Guszti érezte puha, szőke haját. És érezte azt is, hogy a karja azért szorítja úgy, hogy ne engedje el a társaságot. Lonovics és Szomjassy azonban már öltözködött, Titi a százados nyakkendőjét kötötte meg, és a másik szobából előtűnt Baba is. Alig állt a lábán. Az aranylaméruhája csupa feketekávéfolt volt, s amikor friss lendülettel át akart lépni a küszöbön, hirtelen bele kellett fogóznia az ajtóba, hogy össze ne essen. Nevetett, maga elé meredve, csillogó szemmel, idegesítően nyerítve.

A kis csendben Lonovics doktor szétnézett. Alig látott valamit az édes, kék füstben, de volt még annyira józan, hogy észrevette Guszti savanyú, kelletlen arcát, s mellette a könyörgőn belékapaszkodó Angélát:

— Akkor kézcsokom, Ange...

— Nem szép, hogy elmennek, — nyujtotta a kezét Angéla családottan.

Guszti ellépett az asszony öleléséből, kezét fogott Szomjassyval:

— Ha el akartok menni, menjetek.

Baba és Titi nevetett, Titi belékarolt Szomjassyba, Lonovics a részeg Babát vonszolta a hall felé. „So long!” — mondták, és Baba búcsúzóul visszanyerített még: „Cheeri-oi!”. Csak Angéla kíséerte ki őket, Guszti visszaült a karosszékebe, rágyújtott. Kíntről beszűrődött valami összevissza nevetés, csittitgatás, aztán csak az üresen bűgő grammofón hallatszott. Mocsok és felfordulás volt minden. Ragadós poharak, feldölt feketés csészék, lelegelt szend-

vicses tálak, olvadt, fényes aszpikban úszó libamajszeletek — és a két szoba lámpái között lustán hömpölygő cigarettafüst. Még meleg volt, tapadós, nedves meleg. Guszti az asztal sarkára tette a cigarettáját és levette a nyakkendőjét.

Angéla visszajött. Megállt a kályhánál, rátapasztotta a tenyerét:

— Te, hogy kihült!

— Érzem.

Odajött melléje, ráült a karosszék szélére, átkarolta a férfi nyakát és a fejére hajtotta a homlokát:

— Olyan jó volt... — mondta és kivette Guszti kezéből a cigarettát, mélyet szippantott belőle.

A férfi hirtelen, valósággal felháborodva, kikapta az asszony kezéből a cigarettát és felkelt:

— Mért nem gyujtasz rá, ha cigaretta kell?! Utálok, amikor rúzsos a vége.

— Csak egy slukkot akartam, — felelte Angéla meghunyászkodva és értetlenül, elkerekült szemmel ülve maradt a karosszéken.

Guszti az ablakhoz ment, kinyitotta, aztán rá se hederítve Angélára, kisetett a hallba, annak ajtaját is tágra nyitotta. A lakáson egyszerre áthúzott a januári, szeles hideg. Felgyújtotta a két nagy csillárt, a füst száguldott kifelé a légvonatban, a csillár messzes fényében sivár lett minden. Angéla nézte, sírni szeretett volna, a férfit egyre jobban elkapta a takarítás láza. Osszeszedte a poharakat, üres üvegeket, feketés csészéket, egy ingerült rügással helyére lódította a szőnyeget. Mint egy ravatal temetés után — gondolta. Csak a lepek, a holttest édes szaga, levelek, fonnyadt szirmok a koszorúkról.

— Fázom, — mondta Angéla rekedten és megborzongott.

Guszti felegyenesedett, ránézett. Nézte, nézte, és elnevette magát:

— Hogy nézel te ki?!

— Miért?

— Nézd meg magad a tükörben!

Angéla egyideig értetlenül, csodálkozva, kicsit sirósan meredt a férfira, aztán odament az aranykeretes nagy tükörhöz. Nem mert belenézni, habozott, majd hirtelen közel hajolt. Leolvadt róla a festék, fényes, zsiros volt az arca, a haja megoldódott, és a ruhája csupa folt, gyűrődés. Persze, Lonovics doktor végigöntött rajta egy likőrös poharat. Még közelebb hajolt: milyen karikás a szeme, milyen kihalt, igen, milyen kihalt a tekintete... Most, a sok ital, tánc, nevetés után könnyen elveszthette volna az önuralmát, de megmerevedett: bepúderezte az arcát.

— És te! — mondta élesen. Guszti is gyűrött volt, kócos; ha iszik, valahonnan sötét árnyékok ülnek az arcára. Nevetett: — Zöld vagy, mint egy hulla.

— Milyen legyenek?

Hiába akarta, hiába fékezte magát, úgy álltak szemben egy-

mással, mint két ellenség. Guszti nevetett, hidegén, érdesen. Ezt nem tudta benne Angéla megszokni sohasem: — mindig tudja milyen, soha nem lehet tettenérni semmin, mindent magától bevall, kifecseg. Hogy állt itt most is, Uramisten, a kigombolt kétsoros szmokingjában, lógó nyakkendővel, milyen egyenesen, fölényesen! Nem szabad többet szólnia, mert megint — és újra meg újra! — ő lesz a nevetséges, ő lesz a bűnös. Mindent ellene fordít, sohasem engedi győzni, sohasem enged egy kis biztonságot, nem engedi leteríteni magát. Ahogy némán nézett rá, eszébe jutott egy ronda mondat, amit akkor mondott, amikor megtudta, hogy megcsalja Szentpál Sacyval: „Miért? Te nem vagy büszke, hogy másnak is kellek, nemcsak neked?” Ez émelyedett fel benne, együtt a ragadós, édes likőrrel. Ott állt előtte, és tudta, — tudta s ez iszonyú volt, — mint nyúl a reflektorfényben, dermedten, testben feladva magát, pedig csak egy ugrás lenne a menekülés.

— Elég volt már a szellőztetésből! — ennyit mondott csak és átment a szobájába. Az ajtóból még hallotta, ahogy Guszti nevetve, diadalmasan utána szól: „Gondolod?”

A férfi egyedül maradt. Becsukta a hall ajtaját, aztán az utcai ablakhoz ment. Hajnal felé járt már, de még koromsötét volt. Vakítóan égtek az ívlámpák, ragyogtak a háztetők. Becsukta az ablakot. A hűvösben a meghitt lakás rideg volt, kiábrándító. Átment Angélához. Éppen vetkőzött, dideregve. Leült egy székre, némán figyelte. Ugyanolyan volt, mint öt évvel ezelőtt. Karcú, fiús, se szép, se csúnya, nagy sötétkék szemekkel, amik mindig olyanok voltak, mintha bármelyik pillanatban könnyekre fakadnának. Angéla úgy tett, mintha észre se venné, bebújt a paplan alá. Nézte még egy ideig, aztán felállt, eloltotta a csillárt.

— Szervusz — mondta. Keze még a kapcsolón volt: — Akarsz beszélgetni?

Angéla nem válaszolt. Erre föléje hajolt, megcsókolta a homlokát. A dolgozó-szobában ő is megágyazott, — csak takarítónőt tartottak félnapra — vetkőzött. Egyszerre furcsa jókedve lett, maga se tudta miért. Dúdolt, akár az előbb Lonovics: „Engem a rumba döntöget romba...” Ahogy dobálta le magáról a nyakkendőt, az inget, átszólt Angélának:

— Ez a hülye Lonovics. Milyen cirkuszt csinált Babával. Láttad?

— Igen.

— Multkor behúzott egy sarokba és azt magyarázta, hogy ellenállhatatlan, imádják a nők. — Nevetett és már a takaró alatt volt ő is. — És közben izzad a fejeteteje!

Eloltotta a villanyt. Rendkívül éber volt. A hirtelen csendben, ahogy mozdulatlanul feküdt, tarkóján összekulcsolt kézzel s az ágynemű se zizzent, hallotta az óra ketyegését. Valósággal agresszíven ketyegett, s ahogy egyre sűrűsödött a csend és nem tudott elaludni, mert a sok szesz, fekete, nikotin tágra, görcsösre meresztette a szemhéjját, az óráról keményen, visszhangosan úgy

váltak le a ketyegések, mintha egy elromlott csapból valami kongó vödörbe csöpögne a víz. Figyelt, hallgatta a felesége lélegzését, de nem hallott semmit.

Egy idő múlva felgyújtotta a villanyt. A fényre meg se rebent a szeme.

— Alszol?

Nem kapott választ. Felkelt, köpenyt húzott magára, mert megcsapta a szellőzött hűvösség, és átment Angélához. Leült az ágya szélére, az arca fölé hajolt.

— Mi bajod?

— Semmi.

— Akkor mért nem felelsz?

— Nem tudom.

Felállt, indult vissza. Az ajtóban hirtelen megfordult:

— Maradjak nálad?

De a feleletet már nem várta meg, újra lefeküdt, eloltotta a lámpát. Megint átmenet nélkül zuhant bele a csendbe. Lassan, szinte előlopódzva, szétkémlelve, aztán biztonságban érezve magát, újra ketyegett az óra. Nem tudta lehúynyi a szemét, bámulta a sötétséget. A spalettán szétszórt fénnel egy sugár derengett a szoba mélyébe, opálosan megvilágította a könyvespolc sarkán egy könyv gerincét. El akart aludni. Próbálta koncentrálni a figyelmét valamire, — megfigyelte, így alszik el legkönnyebben — és azt akarta kitalálni, melyik könyvet világítja meg a fény. De nem jutott az eszébe, s ettől a parányi bosszúságtól még éberebb lett. Mitől aludjon el? Nem volt az agyában semmi, ebből a semmiből halászta elő kinnal Sacyt, akivel holnap délután randevut beszélt meg az Old Firenzében. Belekapaszkodott ebbe a tervbe, de nem jutott tovább, nem tudta kidolgozni. Úgy kattogott benne két-három mondatban, mint egy összeszakadt járatú lemezen két makacs, egymást kiemelő-megsemmisítő ütem. Aztán arra próbált gondolni, hogy a hidromechanikában az a tétel, amelyet Henschel-elnék hívnak... — s ez a szó most, hogy „Henschel-elv” összekeveredett Sacy nevével; az Old Firenzével, majd azzal, hogy a gyerekkorából megjelent hirtelen a dadogó Sipeki és egyre azt hajtogatta: „Nnnem tu-dom! Nnnem tu-dom!”. Éber, siket volt ez az üresség, az óra ketyegett csak benne, egyre élesebben, szűrőbben, valósággal fájdtón és gyötrőn.

Felült a sötétben:

— Anzsi, alszol? — kérdezte suttogva. De a másik szobából egyenletes lélegzést hallott csak. Megfeszülten figyelt, s erre az a kóválygó álmoság, amely körültagogatta már, egyszerre eltűnt mellőle, mindent pontosan érzékelt, a ketyegés messzire úszott. Felgyújtotta a villanyt. Szeme most is rezzenés nélkül fogadta a fényt. Felnyúlt egy könyvért, — Goethe „Olaszországi utazás”. Egyszer megjelölt benne egy szakaszt, gyakran elolvasta. Annál nyitotta ki most is. „1786 november 10. — Olyan tisztán és nyugodtan élek most itt, amit még sejtetni se tudtam eddig” — így

kezdődött a naplójegyzet. Átfutott egy sereg soron, a jegyzet végére: „És most, engedjétek, hogy összeszedjem magamat. A rend magától érkezik majd el. Nem azért vagyok itt, hogy a magam módján éljek. Sarkallni akarom magamat, tanulni és művelődni, mielőtt negyven éves nem leszek“. Becsukta a könyvet, figyelt. Nem hallott semmit. Kis rémület fogta el, átszólt: — Miért nem felelész? Alszói?

Eloltotta újra a villanyt, kifeszítette magát, két combja mellé tette a karjait. A csendből megint előkúszott a ketyegés. Múlik, — gondolta — múlik. Mi múlik így? A percekről leválik egy parányi idő, minden ketyegés rettenetesen közelít feléje egy gyilkosságot. Múlik, — gondolta — múlik az idő. És most ezt hajtogatta, s hirtelen arra gondolt, meg fog halni, elérkezik a nagy gyilkos és végrehajtja a tettét. Hogyan felel magáért e gyilkosság után? Tudta, hogy még mindig ébren van, — ez volt a legszörnyűbb! — Az óra szűnhetetlen ketyegése úgy figyelmeztette rá, mintha tüskék szurnák ütemesen a testét. Múlik, múlik, múlik... És a Goethe mondatot hallotta: „...mielőtt negyven éves nem leszek“. Most még be lehet hozni valamit, még nem késő, az idő múlik, múlik, de egyik karjával még valami lehetőséghez tapasztja. Mi ez a lehetőség? Száraz volt a szája, a nyelve, mintha egy sivatagon csúszna át, s szembe verné egy homokos, forró, láthatatlan szél. Az óra ketyegése úgy vette körül, mint egy szemérmetlen, fáradhatatlanul zúgó légy-raj, — közeledik, föléje borul, aztán visszakúszik, mint partról a víz.

És már aludt. Minden mérhetetlenül süket, sötét és üres. Úgy aludt ebben a süketségben, mint egy feneketlen bölcső mélyén, érezve nyomasztó és andalító ringását. Nem tudta, meddig alhatott így, amikor egyszerre egy kiáltást hallott:

— Ne bánts! Ne bánts!

Hirtelen felébredt, felült és megfeszülten figyelt. Angéla kiáltott. Menekülve, üzönten, mintha üldözője utólérte volna már, fel-emelné öklét, s ő ki akarva szakítani magát a kezéből, halálos lendületben és kihagyó lélegzettel könyörögne. „Ne bánts! Ne bánts!“ — ezt kiáltotta, semmi mást, többször is egymás után, tisztán és világosan, és mégis az álom lepedékes anyagán keresztül.

— Anzsi!

Valósággal rémülten szakadt ki belőle az asszony neve, de az alvó nem hallotta meg. Figyelt, — most összeszomódott Angéla szájában a szó, valami fuldoklást hallott csak, erre iszonyodó nyüszítést, s aztán vergődő csendet. Megint előkúszott a semmiből az óra-ketyegés. Vert a szíve, minden, minden üres volt benne és körülötte, nyelvén a sivatagi szárazság.

És a másik szobából újra hallatszott a remegő-rémült sikoltás:

— Ne bánts! Ne bánts!

— Anzsi! — kiáltott fel ő is és átfutott a feleségéhez. — Anzsi, mi van veled?

De Angéla aludt. Forró, könnyes volt az arca. Felébredsz-e?

Rántsa ki ebből az iszonyatból? Nem volt bátorsága hozzá. Angéla alvó szeméből folytak a könnyek, aztán lassan megnyugodott. A lakás teljesen kihűlt, a vékony köpenyben didergett az ágy szélén. Nézte Angélát, — milyen hihetetlenül idegen! Öt éve, — öt éve! — élnek egymás mellett, és mégis, milyen idegen. Figyelte merőn a sárga, puha fényben. A haját, fülét, nyakát — mennyire ismeri, mennyire idegenül ismeri. Egy pillanatra az volt az érzése, ha kinyujtaná feléje a kezét, nem érné el. „Ne bánts!” — ez a sikoltás régen elhangzott már, de ott körözött még az alvó fölött.

Valahol elhibáztam vele, — gondolta amikor visszafeküdt az ágyába. Visszaemlékezett az öt év előtti Angélára, — szelíd volt, kicsit seszinű, úgy nézett fel rá, mintha belé akarna tapadni, megsemmisülni benne. Egyszer, akkor már a felesége volt, azt mondta Szomjassy századosnak: „Frici, én kérdezek magától valami butát. Mondja — és valósággal könyörgött —, lehet engem szeretni? Olyan vagyok?” — A százados szélesen elmesélte, mind a ketten nevettek. Most, az ágyban, hirtelen végigfutotta valami rémület: akkor hibázta el? Akkor rontott el mindent, amikor sohasem vette komolyan, amikor mindig kinevette, akármilyen apróságot mondott, nevetségesen talán, de nagyon őszintén? Így látta most Angélát, — könyörög, hogy szeressék! Nem szerette, nem szereti? Nem volt szerelmes belé soha, de mindig szerette. És megszokta. Angéla szerelmes volt beléje, de nem tudta megszokni. „Nézd, te olyan furcsa vagy. Tudod, ez olyan vicces. Multkor arra gondoltam, milyen az arcod? És nem tudtalak magam elé idézni. Csak a szemüvegedet. Ezt a majom szemüvegedet”. Ilyeneket mondott Angéla, — és ő most már védekezett is: hogyan viselkedhetett volna vele? Mit lehet ilyesmire felelni?

Eleinte szép, derűs, egyenletes volt minden. Voltaképpen ezt az egyenletességet kívánta meg, amikor feleségül vette. Veszélyes vágy, — döbbsent rá. Egyenletesen élni, viharok, izgalmak nélkül, — meg ez? Sohasem talált nőt, aki egyszerre tudott volna lépni vele, — ez vonzotta kezdetben Angélához. Kószáltak, a havas városban, fent a Farkasréten, a Normafánál, sokat nevettek, néha térdig süllyedtek egy-egy behavazott árokba. Így, térdig a hóban, csókolta meg először. „Megcsókolhatom?” — kérdezte, és Angéla szótlánul nyujtotta a száját. Szemében ott csillogott a kibuggyanni is féltő könnycsepp. Kiskocsmákba jártak, a várba, a vízvárosba, ültek a sörszagú, boltíves homályban. Aztán a nászút Lillafüreden, tavasszal; mint a gyerekek, egymásba kapaszkodva, futottak a Garadna törpe füzei alatt, a gólyahír-foltokon, egy-egy forgóban hasra fekvé lesték a kígyómód elsikló pizstrángokat. Angéla mindig egyforma volt, kedves, szótlán, ragaszkodó, — szemében a készülődő, lelkesen fénylő könnycsepp. És később is, otthon, a lakás! Angéla „imádta a szép lakást”, elcipelte az árverési csarnokba, velencei brokátra alkudtak, tizenkétágú flamand csillárra, — ott van most is, Angéla szobájában — és ahogy múltak az évek, gyűlt a sok „giz-gaz”, fényes és csillogó tárgyak. „Te” — mondta

egyszer nevetve — „úgy érzem magam, mintha négerek közt lennék. Téged is meg lehetne vásárolni egy marék üveggyöngyért!” Milyen szép volt az első karácsony, még a régi lakásban, fent a harmadik emeleten. A mennyezetig ért a csillogó, az angyalhaj homályába bujtatott fenyő, köröskörül aknatúz dübörgött, de ez a veszély talán még varázsosabbá, valószínűtlenebbé tette a karácsonyt. Nézte Angélat az ajándéakai között, ott feküdtek egy kupacban a fa alatt. Nem tudott betelni velük, — hol az ajándékokat nézte, hol őt, valahogyan úgy: ez mind az enyém, ez lehetetlen. És mit vett fel elsőnek a földről, — egy szikrázó aranybrokát darabot! Mint egy gyerek — gondolta —, akkor is, most is: nem tudja, mit jelent tartozni valakihez. Ez bosszantotta is egy kicsit, de végeredményben kényelmessé tette az életüket: nem kellett komolyan vennie, élhettek egymás mellett „egyenletesen”. Egy marék üveggyöngy, — mennyit, a sírásig ugratta ezzel! — mindig megbékítette, s ha feldühödött és belé akart marni, ez húzta vissza a körmeit.

Az óvóhelyen csalta meg először, valami odatévedt növel. Gondolkodott, — hogy hívhatták? Fekete, magas, jóformájú pihés nő volt, mindig utálta azilyent. Akkor sírt Angéla először komolyan. Hogy sírt? Eszeveszetten, jajongva, fel-felhörögve, néha már úgy, mintha egy halálos köhögés fojtogatná. Megpróbált mentegetődni, aztán vigasztalni kezdte, magához ölelte, de a sírás nem szakadt meg, — mint egy csecsemő, akinek se szava, se fogalma a fájdalomra. Úgy sírt, mint ma éjszaka — gondolta, de a következő pillanatban megdöbbsent: ez ma este más sírás volt, nem öntudatlan, nem a csecsemő könnyektől lilává fuldokló sírása. Néha nem is volt rá oka, egyszerűen elsírta magát, egyedül az ágyában. Ilyenkor hiába kérdezte mi baja, mi bántja, az-e, hogy megcsalja. Angéla a fejét rázta, s legfeljebb annyit felelt: „nem tudom”. Megszokta ezeket a sírásokat, megszokta a némaságát utána, a durcásságát. Ez a durcásság is olyan volt, mint egy gyereké. Nemsokára valóságos találósdit játszottak, — Angéla sírt, ő faggatta, s ebben a körforgásban egyre kevesebb lett az izgalom. Azt hitte, ahogy őt nem érdeklik Angéla könnyei, az asszony maga se tudja, hogy miért sír. Egyszer mondott valamit, ami elgondolkoztatta, de utána elfelejtette, s most jutott újra eszébe. „Fricinek, a hülye Lonoviçsnak, mindenkinek mindenről beszélsz, magadról is. Csak nekem nem. Én butább vagyok, mint ők?” Gyorsan elítította ezt valamivel, mert megérezte, hogy Angélának igaza van, valóban nem törődik vele, leköti ez az egyenletesség. Csak annyit felelt rá: „Megvan mindened”. És valóban megvolt mindene: háromszobás lakás, régi brokát-terítők minden bútordarabon, Alt-Wien csészék, holland vas-veretek. Ha megcsalta vagy valami más, szinte mindig kiszámíthatatlan huzavona történt kettejük közt, eleinte megszállta valami büntudat. Vett valamit, semmiséget, aminek Angéla örülni szokott: fényes, szagos vagy színes holmit, — egy üveg Farina-kölnit, cserép kócos-cikláment, nylon-fésűt ezüsi

nyéllal, bekeretezett Alt-Rudolf metszetet. És leggyakrabban azzal hűtötte le a büntudatát, hogy mégicsak szeretnie kell Angélát, ha el tudja bájolni, el tudja gyengíteni az örömeivel. De aztán arra gondolt, hogy Angéla szenvedését, néma gyötörődését egy repedt-szájú pompéji mécsessel is meg tudja vásárolni, s egy ilyen alkalommal oda is vágta: „Ugyan, ne bőgj annyit! Kapsz egy brokát rongyot, és egyszerre nem fáj semmi. Ismerlek“. A könnyek egyszerre elapadtak, Angéla iszonyodva bámult rá: „Ismersz? Inkább ne legyen semmim, csak te legyél meg nekem!“ Meglepetten felugrott, — ezt nem várta! „Miert nem vagyok meg neked?“ — kérdezte. De Angéla csak a vállát vontá és a két halántékát nyomkodta az öklével: „Nem tudom! Nem tudom! Ha én ezt tudnám!“

A spaletta hasadékan egyre áttetszőbben szivárgott be a fény. Az óra ütött, messzebről már, nem olyan élesen: hat óra. Felkelt, résnyre kinyitotta a spalettát. Szürkén derengett, piszkosan, foltosan. Még égtek az ivlámpák, de már fakón, s egy pillanat múlva, szinte nesztelenül, nyom nélkül ellobbantak. Egy taxi futott át csörtetve az utcán. Állt az ablakban, nem gondolt semmire. Elmult az éjszaka. Egészen kinyitotta a spalettát, erre a lakást is elöntötte a mocskos, foltos kinti hajnal. Kibontakoztak a homályból a bútorok, lámpaernyők, a sok „giz-gaz“, amit Angéla összegyűjtött: csészék, kristálypoharak, biedermeier ezüstök.

Milyen furcsa, — jutott hirtelen az eszébe — mindig ezekkel a csillogó vackokkal azonosította a feleségét. Hányszor mondta, — lekicsinylően nevetve, aztán jóérzéssel, és bosszúsán is — „Még van mindened! Mid nincs? Megveszem!“ És nem értette, miért járkal ilyenkor Angéla napokig sértődötten, hol történeten, amikor azt hiszi, nem látja, hol meg tüntetve a sértődöttségével, de soha, soha el nem árulva, mi bántja. El is nevezte egyszer Durcának, hetekig így hívta. De nem elégedett meg a négy szemközti, meddő csúfolódással. Ahogy a sírásait is nevetve mesélte el Szomjassynak, Lonovicsnak vagy akárki másnak, egyszer-kétszer felszaladó ismerősnek, idegeneknek. — ahogy a fényes, tarka, szagos holmikát kifigurázta, ahogy nevetségessé tette ezeket az örömeit és nem törődött azzal, hogy Angéla hirtelen elkomolyodik és kisuhan a szobából, — azt is mindenkinek elmesélte, hogy Durcának hívja: „Tudod, minek kereszteltem el Angélát? Mindig durcás, húzza az orrát. Durcának hívom mostanában. Na, mit szölköz hozzá?“ — és vidáman utánakiáltotta: — „Durca! Gyere ide!“ Napokig nem beszéltek ezután, tartották a haragot, aztán Angéla megenyhült, mert színházjegyet vett neki, felöltözhetett a kis-estélyibe, feltehetette az ékszerreit, étteremben vacsoráztak, ahol zene is volt, taxin mentek haza. A taxiban megszoritotta a kezét, hálásan, ragaszkodón: „Látod, ez olyan jó volt“ — és a vállára hajtotta a fejét. — „Most törődöttél velem“. A taxi dülöngélt át a városon. A Szabadsághídnál megint megszólalt, mintha egy végtelen vitát akarna lezárni: „És mért teszel mindenki előtt nevetségessé? Neked az jó, ha én nevetségés vagyok és azt mondják, mit szeret ez egy nevetségés nőn?“

Vagy nem is szeretsz?" Megcsókolta felületesen, a füle mögött: „De” — válaszolta — „szeretlek”. Hazaértek. Angéla feketét főzött, lekuporodott a meghitt lámpafényben a lábához egy párnára, térdére hajtotta a fejét: „Az a baj, hogy nem veszel komolyan”.

Az utca egyre elevebb lett. Most hirtelen élesen, mintha valami messzi fémről verődne vissza, süttött a korai, téli nap. Fázott, visszament az ágyába. Vasárnap van, — gondolta — sokáig alhat. Taxik surrogáltak sebesen, végigzengett odalent egy autobusz. A járdán, az ablakuk alatt, kislányok mentek sorban a templomba, úgy csapott át az ablaküvegen a beszélgetésük, mintha egy láthatatlan fán verebek ébrednének fel zajongva. Az óra ketyegését nem hallotta, süllyedt-süppedt lefelé az álomba. Váratlanul az a mondat jutott az eszébe, amit az álmatlan éjszakán olvasott: „...mielőtt negyven éves nem leszek”. Nem furcsa, két év még, és negyven éves?! És az utolsó gondolat, mielőtt elborította az álom: mit kiáltana ő, ha őt is egy álom iszonyata szorítaná, mint az éjszaka Angélát? Azt kiáltaná ő is: — „ne bántsz?”

Arra ébredt fel, hogy valaki ül az ágya szélén. Angéla volt, felöltözve már. Víz- és kölni illata volt. Élesen süttött rá a nap, a fényében fiatal volt, tisztá, valahogyan furcsán komoly és figyelő, nem az a lelkes kis szeszínű valaki, akinek megszokta.

— Felébredtél? — kérdezte Angéla mosolyogva és feléje nyújtott egy csészét. — Kihül a reggelid. Én már kitakarítottam.

Lassan, nagyon lassan, most kezdett csak emlékezni az éjszakára:

— Hogy aludtál, Anzsi? — és figyelte: elárul-e valamit. — Olyan bolond esténk volt.

— Jól, — válaszolta Angéla magátólértetődőn. — Na, idd ki a teád!

— Nem álmodtál semmit?

— Nem. Miért kérdezed? Sohasem szoktam álmodni!

Kutatta az arcát: igazat mond-e vagy hazudik. Ném tudta eldönteni. Mintha rajtakapták volna, — ezt érezte Angéla csodálkozó, felhőtlen tekintetéből. És utána rögtön azt, hogy ő is rajtakapottnak érzi magát. Eleresztette az asszony kezét, átvette a teás csészét. Arcába csapott a forró, szagos gőz, a citrom józan illata. Elmondja mit hallott az éjszaka? Vagy elhallgassa?

— Az éjszaka mégis álmodtál.

— Nem emlékszem rá.

— De, álmodtál. — Angéla mosolygott és a fejét rázta. — Nem? Szóval azt mondd, nem? Pedig még beszéltél is álmodban. — Figyelte, merőn, vizsgálva-vizsgáztatva. — Azt kiáltottad: ne bántsz! ne bántsz! Sokszor egymásután. Sírtál is. Átmentem hozzád, fel akartalak ébreszteni. Mondd, velem álmodtál?

— Nem emlékszem semmire.

— Biztosan? Ne hazudj!

— Milyen furcsákat kérdezel! — És tréfásan elsikkantotta magát: — Jaj, vigyázz! Felborítod a csészét!

VERSEK ITÁLIÁBÓL

ANGELUS

(A Borromini-Loggián)

Harangszó gyorsan sápadó falak
templomablak végső fénylátomása
Sűrűsödő nagy felhőtörlesztokban
visszhangzik a denevérszerenád.

Minden fény egy macskaszembe szorult
s minden jajszó helyett e denevérszó
pedig mi fény mi szín és ragyogás volt
s minő zenebonák a Nap alatt!

fekete ingák lengenek előttem:
két pap rója útját a háztetőn
s hogy a homály az Irást kiűtötte
kezükből: olvasót vettek elő.

Mint nő alakjuk a két sziluett!
Könyvemet már én is elejtém
de olvasóm nincs, nem találok
morzsol ropogtat a sötét.

Jékely Zoltán

A RÓMAI TORONYÓRÁK

A római toronyórák
útköz csikorogva róják
s mint kopóhadak a rókát
életem körülcsaholják

Szerettem volna időtelenül élni a zsongó elmúlásban
mint a tengerbevesző már partot sem keresve
nem gondolni a holnappal a halállal —
Árkádiában hol nincs tél s nincsen este
De a gyermekek egy éjjel abbahagyták a lubickolást
s a kutak póré szobraikkal ottmaradtak
a tarka ruhákból kiduzzadó keblek elapadtak
s fogyton-fogy a nappal szemlátomást

Soha még ilyen őszi mélabút
mint ez mely alkonyatkor Rómában szakad rám
örökké zöld lombok közt nyomorult
sárgalevél-életem egy latin köért eladnám

De e föld népe tarka bohó menetben
vonul a gondok ellen hisz remél
s halottait is suttyomban viszi ki, sebtén
hadd higgyük itt mindenki mindig él

S az órahad konokul üttön-üt,
fejem felett, alattam, mindenütt
ha egyik abbahagyja jön a másik
amaz pihen az új rovásig
éjféli csendben hallani léleketvételük

Csak hajkurásszák maguk előtt
megszámolt perceinkkel
az Időt.

Jékely Zoltán

NAPLEMENTE A TENGEREN

Az út végére ért, ezerszer jaj neki
a szürke égbolt és a szürke tenger
közrefogta s laposra préseli
mint két tenyér a lapdahólyagot.

Most már beér a vízbe, már merül,
Napisten templomán aranykapu,
egy pillanatra gálya mely kigyúlt
s vörös izzásban úszik a vízen.

Jaj, jaj, ezerszer jaj a Napnak!
Hallom a Titanic szörnyű dalát
s a lelkem velük fújja: jaj nekünk.
A hulló nappal hullik életünk.

Ezüst pikkely, egy kis hal hagyta ott
Jaj a napnak, nekünk, leáldozott.

Az éj közel, talán az örök éj,
Aranykincset, hiába, ma se leltünk,
nem hallottunk angyali szózatot

nem találtuk meg igazi szerelmünk
az Úr nem intett: jöjj hozzám fiam
Napunk, a Nap örökre odavan.

Jékely Zoltán

NAPLÓ

A Vatikáni Könyvtár. — Jó két és félezer évvel ezelőtt Asszír király, Assurbanipal, megalapította a világtörténelem legelső ismert közkönyvtárát, amelynek roncsait néhány évtizeddel ezelőtt hozta napfényre a kutatók ásója. Egész sor megbízólevél is előkerült, amelyben a király felszólítja tudósait és tisztviselőit, gyűjtsék össze mindazokat a könyveket, amelyeket bárhol, bármely nyelven találnak és méltónak ítélnék arra, hogy a király könyvtárába helyezték. Valóságos hajtóvadászat indult a királyi parancs nyomán s a föltárt maradványok tanúsága szerint kitűnő eredménnyel: kőtáblák ezrei sorakoznak a különböző múzeumok polcain, ahol az asszirológusok halmozták fel a több évezredes könyvtár „köteteit”.

Mintegy ötszáz esztendővel ezelőtt hasonló könyvgyűjtés zajlott le, ezúttal Európában, de a Közel-Kelet és Észak-Afrika kultúrközpontjaiban is, s ez vetette meg a vatikáni könyvtár alapjait. A XV. század elején a bolognai érsek könyvtárosa, Tommaso Parentucelli a tudás ama hatalmas kincstára felé fordította figyelmét, amely szerteszét a világon könyvtárakban, kolostorok és kastélyok pincéiben és padlásain rejtőzött. A könyvtáros rövidesen biboros lett, 1447-ben pedig V. Miklós néven pápává választották. Néhány régi kéziratot örökölt elődjétől. Ezeket a maga fáradságos munkával összegyűjtött könyveivel együtt a Vatikán egyik szárnyában helyezte el s így vetette meg a vatikáni könyvtár alapjait. Ugyanekkor elküldte ügynökeit Angliába, Görögországba, a német államokba és a Közel-Keletre, s ami csak telt a pápai állam jövedelméből, azt könyvek és kéziratok vásárlására fordította. Nem takarékoskodott az arannyal, 5000 dukátot ajánlott például Szent Máté evangéliumának egy régi kéziratáért, amelyről abban az időben azt tartották, hogy az apostol kezeirása. A nagyszabású akció eredményeként sikerült megszerezni a vatikáni könyvtár számára a világ legértékesebb és legértékesebb kéziratait.

Az összegyűjtött kéziratok igen nagy része siralmas állapotban volt, megóvásukra néha gondolni sem lehetett az akkori technikai eszközökkel; ezeket a pápa gondosan lemásoltatta. Mint írásszakértő, személyesen ellenőrizhette a másolatokat, amelyeket az azidőben legkiválóbb minőségű pergamenre írtak. A kéziratokat egyforma selyembe kötötték s a köteteket ezüstcsukkkal fogták össze. A pápa magánkönyvtárának hét-ezer kéziratát ezerkétszáz kötetbe foglalták. Ezek a világ legértékesebb, legértékesebb kódexei.

Gutenberg találmánya ezidőtájt forradalmasította az emberi kultúra fejlődését. Miklós pápa hamar átlátta a nyomtatás jelentőségét és a vatikáni könyvtárban is felszereltetett egy akkor tökéletesnek számító nyomdagépet. Közvetlen utódai már nem törődtek ennyit a könyvekkel. A Gutenberg-féle sajtó ott rozsdásodott a Vatikánban, a kéziratok penészedni és fakulni kezdtek. Miklós pápa nyomtatott és másolt könyvei pincékben és odukbán pusztultak, ahol meglehetősen kevés gondnal raktározták őket.

Csak 1471-ben karolta fel IV. Sixtus pápa elődjének kezdeményét. Szakértő tudósokat fogadott, hogy gondozzák a könyveket. Fáradozásai folytán a könyvtár rövidesen háromezeröttszáz kötetre nőtt. X. Leó pápa tovább vitte a megvalósulás útján V. Miklósnak azt az álmát, hogy Rómát a tudomány és irodalom központjává tegye. „Mindig meggyőződésem volt — írja a nagy renaissance pápa —, hogy a Teremtő megismerése és igaz imádása mellett semmi sem jobb vagy hasznosabb, mint az olyan tudo-

mány, amely nemcsak előre viszi és irányítja az emberi életet, hanem minden körülmények között hasznos is. A könyvek megvigasztalnak a balsorsban, örömet és tisztességet adnak a jólétben, és nélkülük az ember megfosztatnék a társadalmi fejlődéstől és kultúrától."

1585-ben V. Sixtus pápa Domenico Fontanával megépíttette a Sixtina-könyvtárat: egy hatvan méter hosszú, húsz méter széles önálló épületet. Ebben helyezték el az egész vatikáni könyvtárat, amelynek fejlesztéséhez ettől kezdve valamennyi pápa hozzájárult. Szobákat és folyosókat alakítottak át az újabb és újabb gyűjtemények számára, amelyek úgyszólván szünet nélkül özönlöttek a Vatikánba: Európa számos híres magánkönyvtára és sokezer ósrégi görög és latin kézirat került ajándékozás vagy vétel révén a gyűjteménybe.

Századok múltán XIII. Leó pápa óriási feladatra vállalkozott: elhatározta a könyvtár rendezését, mert katalógus híján gyakorlatilag használhatatlan volt, úgyhogy tudományos körökben egyre gyakrabban nevezték „a könyvek börtönének”. Hatvanezer kézirat és ötszázezer nyomtatvány hanyódott itt teljesen hasznavehetetlenül.

Leó pápa maga irányította a nagy munkát. Fáradozását és áldozatkészségét az egész világ méltányolta. A nemzetek vetélkedtek egymással a gyűjtemény megajándékozásában. Az új adományok és beszerzések hamarosan túlhaladták a könyvtár befogadóképességét s az ismét a káosz állapotába jutott. Újabb könyvbarát pápának kellett jönnie, hogy V. Miklós álma végleg megvalósulhasson. XI. Pius lelkesen szerette a könyveket és pontosan ismerte az elődeitől örökölt gyűjtemény tudományos értékét. (Régi szokás szerint ugyanis minden pápa utódjára hagyja a vatikáni könyvtárat, úgyhogy az mindig a mindenkori pápa magántulajdona.)

Századunk huszas és harmincas éveiben ismét az ajándékok egész lavinája özönlött a Vatikánba: néhány év alatt hatvanötezer újabb kézirat és nyolcvanezer ritka nyomtatvány. XI. Pius gondoskodott róla, hogy a legmodernebb módszerek tegyék hozzáférhetővé ezt a tudományos kincsét. Ebben az időben ajánlotta fel a Morgan-alapítvány pénzügyi segítségét a vatikáni könyvtár olvasótermének berendezésére, s a pápa személyes irányítása mellett kezdődött meg a terv megvalósítása, számos különböző nemzetiségű tudós közreműködésével. Külön gondot fordítottak a légköri viszonyokra: önműködő elektromos szerkezet közömbösíti a római évszakok túlságos nedvességét és szárazságát. Három emelet magasságban állnak a könyvek azon a régi galérián, amelyet Bramante tervezett 1512-ben. Óriási súlyukat vékony acélváz hordozza, ennek hossza több mint tíz kilométer.

A könyvtár egyik legérdekesebb része a laboratórium, a könyvek „kórháza”, amelyet több éven keresztül a kiváló tudós és több tucat nyelven olvasó Tisserant bíboros vezetett. A sérült és megromlott könyvek rendbehozására szolgáló módszert 1890-ben egy Maire nevű francia találta fel és Tisserant bíboros jelentős újításokkal tökéletesítette. A newyorki Morgan-könyvtár nemrégiben ötven kötetnyi kopt kéziratot küldött ide s bár szakértők véleménye szerint menthetetlenek voltak, Tisserant bíboros „kórháza” néhány hónap múlva mégis kifogástalanul használható állapotban küldte vissza a „betegeket”.

Magában a vatikáni könyvtár anyagában is nagy értéket mentett meg, illetve fedezett fel a kórház „mütöje”. Így fedezték fel például Ciceró „Köztársaságának” egy ősi kéziratát. Szent Ágoston idejében divat volt régi könyvek pergamenjét újból felhasználni. A különböző eljárásokkal elűntetett eredeti szöveg idővel gyakran újból láthatóvá válik, ha nem is vehető ki teljesen. A vatikáni mütő azonban eredményesen varázsolta elő

a régi írást, s így sikerült megmentenie és megőriznie a világ legrégebb kézíratait, amelyek egyébként menthetetlenül elpusztultak volna.

A könyvtár leghíresebb kincsei közül valók: egy IV. századból származó biblia, a Szentírás legrégebb ismert példánya; a legelső kínai könyvek egyike, elképzelhetetlenül vékony papíron, Sasso és Petrarca kézírása (Petrarca az egyikben éppen arról panaszkodik, hogy nem tudja megtalálni a vatikáni könyvtárban Plinius egy kötetét); egy héber biblia, a négy evangélium bizánci kézírata; Terentius és Vergilius IX. századból származó másolata; Szent Gergely pápa breviáriuma; és sok érdekes levél között VIII. Henrik és Boleyn Anna levélváltása.

EGY „VILÁGPOLGÁR” VISZONTAGSÁGAI. — A világsajtó a múlt év őszén sokat foglalkozott egy Garry Davis nevű fiatal amerikai repülő-tiszttel, aki az Egyesült Államok párizsi követségén lemondott állampolgárságáról és azzal a kéréssel fordult az UNO-hoz, egyrészt adja meg neki a „világpolgárságot”, másrészt érvényt szerezve a 109. paragrafusnak, alakuljon át valóban az egész emberi közösséget képviselő szuverén szervvé.

Azzal, hogy lemondott saját állampolgárságáról és „világpolgárság”-ra pályázott, Davis a veszélyben forgó emberiség iránti fokozott hűségét akarta dokumentálni. Mint a veszélyeztetett emberiség egyik teljesen védetlen tagja, — aki még az állampolgárság kétesértékű védőpáncélját is levetkőzte, — egyetlen hálósákkal felszerelve megjelent az Egyesült Nemzetek párizsi székhelyén, a Chaillot-palotában és mint „hazátlan” világpolgárjelölt, négy napon át ott tanyázott a palota kertjében és folyosóin. Az idill nem tartott sokáig, mert az UNO visszautasította kérését és felszólította őt, hagyja el a palota területét. (Az Egyesült Nemzetek nem rendelkezvén szuverénitással, valóban nem is adhat senkinek „világpolgárság”-ot). A makacs világpolgárjelölt nem engedelmkedett a felszólításnak, mire karhatalmat vettek igénybe. Éjszaka visszaszökött, de újra kiutasították, és a következő éjjel már őrizték az UNO székházát. Az ifjú kozmopolita a Chaillot-palota kertjében szerzett náthájával, — szeptember vége volt, — és keserű csalódásaival ágyának dőlt francia barátai lakásán, és onnét folytatja akcióját „világpolgársága” érdekében. Ugye nagy hullámokat ver fel Franciaországban. Legújabbban írókból, papokból és közéleti nagyságokból álló bizottság alakult, amely szolidaritást vállal Davis-szel, és gesztusának komolyságát dokumentálva, folytatni akarja az általa megindított mozgalmat. A bizottság tagjai: Camus, Vercors, a francia Ellenállás egyik hőse, Jean Paulhan, Raymond Quenau, André Breton, Emmanuel Mounier, Richard Wright, De Pierre abbé, a „Mission de Paris” egyik kiváló apostola, Roser tiszteletes, Magdeleine Paz és mások. A perszonalisták folyóirata, az „Esprit” novemberi számában ankétot indított a Davis-ügyben és olvasói hozzászólását kéri.

A volt amerikai repülő-tiszt esetét olvasva, legtöbben azzal tértek napirendre az ügy felett, hogy futóbolondról vagy valamilyen politikai csoport ágenséről van szó. Nos, Davis nem tartozik semmiféle párthoz vagy csoporthoz, és az sem valószínű, hogy a felsorolt írók egy közösséges futóbolond mellé álljanak. Gesztusa, mely az első pillanatra örültnek látszik, mélyen szimbólikus és alkalmas arra, hogy az emberiség lelki ismeretét felezze. Davis nem olyan naív, mint sokan hiszik. Valószínűleg tisztában volt azzal, hogy az UNO-nak nem áll jogában „világpolgárságot” osztogatni, ő csak fel akarta hívni a figyelmet arra, milyen végzetes veszélyt rejt magában a nemzeti szuverénitás túlságba hajtott kultusza. Egyik nyilatkozatában azt mondja, az Egyesült Nemzetek ülésein foly-

ton „nemzeti érdekekről”, „nemzeti politikáról” hallunk az egész emberiség érdekei helyett. Szerinte a politikusnak s egyáltalán az emberek lelkiületét kellene megváltoztatni, hogy az egész emberiség távlataiban tudjanak gondolkodni és „az éhezőkben valóban meglássák az embert, akinek hiányzik a kenyere és az elnyomottban az olyan embert, aki emberi méltósága védelmére szorgoskodik.”

Ennek a lelkiületnek volna kifejezője, ha az UNO legalább szimbolikusan és minden jogi következményektől függetlenül adhatna „világpolgárságot” mindazoknak, akik azt kéri és arra érdemesek, anélkül természetesen, ha lemondanának valódi állampolgárságukról, mint Davis tette. Az ő esete egyébként nem egyedülálló, mert az UNESCO mexikói kongresszusa alkalmából már mások — így a neves író, Priestly — is kértek „világpolgárságot”, de ezeket szintén visszautasították.

Az „Esprit” cikkírója felveti az ötletet, miért ne alakulhatna az emberi szolidaritás gondolatának ápolására az UNO kebelében, vagy esetleg attól függetlenül is, egy az emberiség nagy szellemeiből álló bizottság, amely döntene afelől, kit vegyenek fel a „világpolgárok” közé. Sőt odáig megy, hogy a Trocadéro-teret el akarja kérni a francia kormánytól: legyen nemzetközi terület, a világpolgárok egyesületének székhelye. Addig sem lát semmi lehetlent abban, hogy Davis a Chaillot-palota kertjében tanyázzék, hogy az államférfiak szeme előtt állandóan ott legyen, — ha egy talán kissé bolondos és naív fiú személyében is — a védtelen és magárahagyott emberiség egyik képviselője. F. K.

A HITLERIZMUS ÉS A TERMÉSZETTUDOMÁNY. — Rosenberg Alfréd magánlevéltárából néhány igen érdekes okmány került elő; legtöbbször jellemzően világítja meg a hitlerista fajelmélet alapjára helyezkedett német tudósok mentalitását. E dokumentumok sorából, melyeket az Europe című folyóirat 1948 novemberi száma hozott nyilvánosságra, közöljük a magyarszármazású fizikus, Lénárd professzor Rosenberghoz intézett két levelét a „Német fizika” megjelenésével kapcsolatban.

1936 január 18.

Mélyen tisztelt Miniszter Úr!

Csak most jutottam abba a helyzetbe, hogy — szándékomhoz híven — elküldhessem Önnek a „Német fizika” dedikált első kötetét.

Kérem, fogadja azt tiszteletem jeléül, amiért „Mitosz”-ával¹ szétörte a német nép szellemi bilincseit. Hogy cselekedete milyen nagyjelentőségű, azt eredményessége mutatja. Nekem, mint természettudósnak sikerült elkerülnöm, hogy e bilincsek rabja legyek, de azok nagyrészének, akik mit sem tudtak a természetről — (mert iskoláinkban alig tanítanak erre vonatkozóan valami érdemlegeset), — nagy szükségük volt e felszabadulásra; most aztán e többségnek kell segítségünkre lennie, miután a kisebbség nem teljesítette feladatát. Szeretném, ha „Német fizikám” támaszul szolgálna mindazoknak, aki szorosán a természethez akarnak igazodni. Hogy sokan vannak ilyenek, az kiténik a hozzám intézett levelek tömegéből. Ami magát a természettudományt illeti, fel kell oldani a láncokat, melyekkel a zsidók leköötözték bennünket. (Ebből a szempontból Róma már nem sokat árthat nekünk.)

Meglepő, hogy a zsidó fizika pápája, Planck a „Kaiser Wilhelm Gesellschaft”-ban mekkora propagandaapparátussal rendelkezik. Ez csak legújab-

¹ Rosenberg műve: «A XX. század mitosza».

ban derült ki, amikor a Társaság fennállásának huszonötödik évfordulóját ünnepelték. A propagandának meg is volt a hatása, amint azt a „Völkischer Beobachter” cikkei és az előző leveleimben felsorolt példák bizonyítják. Egy újabb lépés lenne a felszabadulás felé, ha a jövőben sikerülne ezt a folyamatot megakadályozni, amit magam is szívből kívánok. Legyen meggyőződve Intézetünk teljes együttműködéséről (Becker, Tomaschek stb. professzorok részéről is).

Heil Hitler!

Öszinte híve:
Prof. Lenard.

1936 november 20.

Mélyen tisztel Miniszter Úr!

A „Német fizika” harmadik kötete elkészült, kérem, fogadja tisztelem és megbecsülésem jeléül a Münchenből küldött könyvet. Az éter fizikájának bevezető része és az elektromosság elméletével kapcsolatos gondolataim talán érdekelni fogják. Az ideológiai vonatkozású részek megoszlának a négy kötetben. A természettudományt egyszer már indokokkal alátámasztva, teljes egészében tárgyalni kellett. A „zsidó fizika” még sokkal terjedelmesebb.

Érdekes megállapítani, hogy az árjatórvénynek az egyetemeken való alkalmazása óta a zsidó szellem annyira megfertőzi a fizikusokat, hogy titokban sajnálják a zsidókat. Nem egynél — (például Sommerfeldnél) — szemmel látható a fajkeveredés, másokat — (mint Heisenberget) — csak lelkükben támadott meg a judaizmus. Nagyon hasznos volt, hogy a párt-
napon és az Operában tartott beszédében Miniszter Úr a „faji lélek” kifejezéssel élt, most ezt a fogalmat kell tisztázni.

A „Nagy természettudósok” bővített és javított új kiadása decemberben jelenik meg néhány új illusztrációval; azt is el fogom küldeni címére.
Heil Hitler!

Öszinte híve:
Prof. Lenard.

A PANCSÉN LÁMA TITKA. — A buddhista vallásban nemcsak egy Buddha van. Ha az egyik újra megtestesült Buddha meghal, a buddhista felfogás szerint egy másik emberben újjászületik. Ettől eltekintve azonban egyidejűleg is több megtestesült Buddha él a földön s ezeknek különböző fokozatuk, tekintélyük, rangjuk és hatalmuk van.

A buddhisták minden ilyen Buddha halála után ugyanolyan várokozással tekintenek az új Buddha feltalálása elé, mint ahogy az őszövet-ségi zsidók a Messiást várták. A mai világban természetesen ez a probléma sem mentes a politikától és nemcsak az új Buddha megkeresése, illetve kijelölése körül kavarnak a politikai érdekek hullámai, hanem a hatalmat már átvett személyiség körül is intrikák egész tengere viharzik.

Tibeten kívül a legismertebb újramegtestesülés a dalai láma. (Dalai mongol nyelven óceánt, láma pedig legfőbb urat jelent.) A dalai láma a híres Potalában, Lhassa a tiltott város felett emelkedő kupolás palotában székel. Bár ő a legismertebb buddhista főpap, a pancsen lámának Tibetben még nagyobb tekintélye van. A dalai láma ugyanis a legfőbb világi hatalom birtokosa, míg a pancsen láma a legfőbb vallási hatalmat tartja kezében. A dalai láma ezenkívül mindössze az „irgalmas Buddha” megtestesülése, míg a pancsen láma a Buddha Amitabha, az egyetlen, legfőbb örök Buddha, az örök fény Buddhájának megtestesülése. Ő áll a lámák hierarchiájának élén s őalá tartozik Buddhának minden egyéb,

kisebbsjelentőségű megtestesülése is. Hány ilyen megtestesülés van egyidejűleg, azt még soha nem állapították meg.

A dalai láma politikai hatalmát háromszáz esztendővel ezelőtt alapították meg, amikor a mongolok északról betörték Tibetbe. A hódító kán kegyessége jeléül átadta a dalai lámának Tibet kormányzását. Az akkori láma ravasz fogásokkal gyorsan kiépítette a maga hatalmi körét és ennek külső jeleként építtette Lhasa mellett a Vörös Csúcson a Potala nevű uralkodói palotát.

Ettől kezdve a dalai láma és a pancsen láma állandóan versengett a hatalomért. A pancsen láma, aki vallási szempontból joggal tekintette önmagát a legfőbb hatalomnak és a legfőbb megtestesülésnek, magához akarta ragadni a politikai főhatalmat is. Évszázadokon át folyt ez a harc. Amikor a Kína, Oroszország és Anglia közötti hosszas ingadozás után a dalai láma az Indiával, tehát Angliával való együttműködésre határozta el magát, a kínaiak elérkezettnek látták az időt, hogy minden erejükkel a pancsen lámát támogassák. A kínai buddhisták, de a nem-buddhista kínaiak is állandóan hangoztatták, hogy az Angliát szolgáló dalai láma eljátszotta hatalmát. A harc mindamellett sohasem dőlt el és ma is folyik.

Az 1911. évi kínai forradalom megdöntötte Kína uralmát Tibet fölött. Tibet újból visszanyerte függetlenségét, Anglia pedig légmentesen elzárta az országot minden európai befolyás elől. Kína mégsem adta fel törekvéseit és megkísérelte, hogy a pancsen láma személyén keresztül ellenőrzést gyakoroljon Tibet felett. A pancsen lámának azonban éppen kínai kapcsolatai miatt az első világháború után el kellett hagynia Tibetet. Hosszú esztendőken keresztül Kínában és Mongóliában vándorolt s idejét különböző láma-kolostorokban töltve, várta az alkalmat a visszatérésre. Ez az alkalom először 1934-ben jelentkezett, mert ez év decemberében meghalt a dalai láma. A pancsen láma óriási kísérettel útnak indult és 1935 nyarán átmenetileg Külső-Mongóliában a Kumbum kolostorban ütötte fel főhadiszállását. Ez a kolostor a Csinghai katolikus misszió területén fekszik és P. M. Herrmanns, az Isteni Ige Társaság misszionáriusa, akinek írásai nyomán ez a cikk készült, itt találkozott vele egy lóversenyen. Az alábbiakban átadjuk a szót Herrmanns atyának, aki a találkozást a következőképpen írja le:

— A versenypálya mellett állt a ragyogó színekben pompázó sátor, amelyben a legfőbb láma tartózkodott. Teljes címe a következő: a jóság tiszteletreméltó Birtokosa, a vallási igazság Napja, az erény Tornya, a Hódító, az Áldott. Ez a sokcímű méltóság mindezekén kívül lelkes ló-barát is és az egész verseny alatt a legfeszültebb érdeklődéssel követte a vágató lovak mozgását.

— Egészen közel merészkedtem a királyi sátorhoz. Csak ritkán fordul elő, hogy valakinek, különösen más vallásúnak, alkalma legyen a legmagasabb buddhista istenséggel emberi alakjában beszélni. Legnagyobb meglepetésemre arról értesültem, hogy a pancsen láma, bár évek óta Kínában él, nem tud kínaiul. Rövid beszélgetésünk, amely egyelőre kizárólag udvariassági szólalomokra szorítkozott, tibeti nyelven folyt le. Nagyon izgatott lettem azonban, amikor az addig nagyon is kicirkalmazott beszélgetés azzal a váratlan felszólítással végződött: „Nem tisztelne meg azzal, hogy egy közvetlenebb beszélgetésre felkeres a palotában?”

— Természetesen elfogadtam a meghívást, de napokon keresztül aggódva tekintettem a kolostorra, mert nem vettem egészen biztosra, vajjon nem vonja-e vissza meghívását a nagytekintélyű láma. De nem vonta vissza. Így azután rövidesen beléphettem a palotába. A kolostor híre nem volt indokolatlan. Mély benyomást gyakorolt rám a hatalmas fogadócsar-

nok pompája; a padlót óriási, felbecsülhetetlen értékű turkesztáni szőnyeg borította, a falról a különböző Buddha-megtestesülések arcképei tekintettek le.

— A buddhista világ legfőbb ura fénylő zafirkék kámszában jelent meg, lábain hófehér bőrsarut viselt. Mosolyogva fogadott, amikor titkára bevezetett a terembe. Az alattvalók ekkor mindnyájan visszavonultak, mi ketten pedig alacsony asztal mellett foglaltunk helyet. A láma bevezetőként elmondta, mily nagyra tartja a nyugati népeket és kultúrájukat. Egész sor államfővel és államférfival élénk levelezésben állt, köztük valamennyi európai uralkodóval. Szokatlan érdeklődést mutatott a tudomány modern vívmányai iránt is. „Ha hazamegyek Tibetbe, magammal viszek egy jó rádió adó-vevő készüléket, akkor állandóan fenntarthatom az érintkezést a külvilággal a járhatatlan hegyeken túl is. A palota közelében repülőteret fogok létesíteni és állandóan tartok majd egy gépet a magam rendelkezésére”.

— Ezután a fényképezésről beszélt s a beszélgetés hamarosan olyan fesztelenné vált, hogy úgy gondoltam, előhozhatom a magam kívánságait is. Beszéltem néprajzi tanulmányaimról és hangsúlyoztam, mennyire megkönnyítené tibeti kutatásaimat, ha olyan útlevelet kapnék, amelyet a pancsen láma ír alá. A láma azonnal kiadta az utasítást, hogy teljesítsék kívánságomat.

— A továbbiakban furcsa kérdéseket tett fel. Tudni akarta, magam dolgozom-e ki fényképfelvételeimet, milyen nyelveket beszélek és van-e némi orvosi tudásom. Ezután hamarosan elbúcsúztunk, miután egyik alkalmazottja saját géppemmel lefényképezett a láma mellett. A szokásos szertartásos búcsúzás után a titkár ismét megjelent, átkísért a teremből egy másik helyiségbe, ahol átadták a felbecsülhetetlen értékű útlevelet. Most ért a legnagyobb meglepetés: a titkár közölte, hogy a láma szeretné, ha európai orvos lenne a kíséretében, ugyanekkor azonban szüksége van egy fényképezőre és egy titkárra is, aki ázsiai és európai nyelveken levelezni tud. Nem lennék-e hajlandó e három minőségben a lámát elkísérni, amikor Belső-Mongóliába, majd Tibetbe utazik.

— Pap létemre ilyen megtiszteltetésben részesülni: olyan egyedülálló alkalmat jelentett, amelyet sem a hit, sem a tudomány érdekében nem utasíthattam vissza. Így azonnal elfogadtam az ajánlatot, de sajnos, ez a szép álmom épp oly gyorsan el is tűnt, mint ahogy jött. Dzsau tábornok, a láma kíséretében lévő kínai csapatok parancsnoka ugyanis a legbarátságosabban, de határozottan kijelentette: lehetetlen, hogy európai személy legyen az expedíció tagjai között.

A továbbiakban Herrmanns atya ismét visszatér a pancsen láma kalandos trónkövetelő kísérleteire. Hónapok múltak el minden különösebb esemény nélkül. Két esztendő múlva azonban, amikor ismét találkozott a lámával, ezúttal a Labrang kolostorban, az expedíció közelebb állt a megvalósuláshoz. Hamarosan útnak is indult a hatalmas csapat, de Tibet határán fegyveres ellenállásba ütközött. Tibeti csapatok zárták el a hegy-szorosokat. Mindkét oldalról elkeseredett, makacs alkudozás kezdődött. Végül is engedélyt adtak a lámának, hogy Tibetbe vonuljon, de kínai csapatait a határon túl kellett hagynia. A pancsen láma ekkor megértette, hogyha most enged, a kínaiak támogatásával sohasem szerezheti meg a világi uralmat Tibet felett. De a csapás túlságosan súlyos volt, idegei nem bírták ki. Európai orvost hozatott a Csinghai misszióstelepről, azt azonban környezete nem engedte hozzá. 1937 december 1-én meghalt, bánatában, — amint a kínaiak állítják. A hivatalos jelentés másképp szól. A pancsen láma végrendelete ugyanis így hangzik:

„Fiatal korom óta az volt a szándékom, hogy Kínával szövetkezem és így igyekszem a buddhizmust terjeszteni. Csak így lehetne az öt különböző nemzetiség egybeolvasztását elérni és ezzel az ország védelmét biztosítani. Az elmúlt tizenöt évben sokat utaztam Kínában és a kínaiak mindig jól bántak velem. Láttam, hogy nagyra értékelik a buddhizmust és velük egyenrangúknak, sőt testvérüknek tekintik a tibetieket. Ez vigasztalásomra szolgált, s ekkor elhatároztam, hogy Kínával egyesülve a két ország határvonalán kezdjük meg a buddhizmus elterjesztését”.

„Az volt a szándékom, hogy Tibetbe térek vissza, de tervem nem sikerült. Félúton az örök béke honába kell távoznom. Most tehát a következő sürgős rendelkezéseim vannak: minden birtokomban lévő fegyvert, kivéve azokat, amelyeket testőreim és tisztjeim használnak, vissza kell adni a kínaiaknak, hogy ezzel is támogassuk ezt a nagy népet. De ha majd visszatérek, elvárom, hogy Kína ismét rendelkezésemre bocsássa ezeket a fegyvereket.”

„Buddha Amitabha újra megtestesülését legközelebb Kínában fogják megtalálni. Remélem, hogy a tibetiek, szerzetesek és világiak egyaránt, Kína öt népcsoportjával együtt, meg fogják erősíteni a birodalmat. Minden erőfeszítést meg kell kísérelni, hogy a kínaiak és tibetiek jól megértsék egymást.”

Herrmanns atya négy évvel később a csingai misszióban, Amdo városban találkozott a ngulcsu lámával, a pancsen láma kedves tanítványával, aki Közép-Tibetből jött, hogy megtalálja az új Buddhát. Elmondta, hogy az elmúlt négy esztendő alatt minden nyomot fölkuatott, hogy az új vallásfőt megtalálja, és bizonyos, hogy meg is fogja találni. Akkor már csak öt gyermek jöhetett szóba és ezek közül kettő Amdóban él. A szükséges vizsgálatok után a láma ismét visszatért Tibetbe és néhány hónap múlva kisorsolták Lung-Rig-Gyamcso-t, az egyik amdói gyermeket a jelöltek közül. Gyorsküldőnc hozta a hírt lepecsételt borítékban Kumbumba. A kolostor feje — maga is Buddha egyik megtestesülése — izgatottan törte fel a pecsétet s a lámák lázasan sereglettek köréje, hogy az új isten nevét megtudják. De a név felolvasását mélységes megdöbbenés követte. Lung-Rig-Gyamcso ugyanis hónapokkal előbb, 1942 január 1-én meghalt. Nem maradt más hátra, mint erélyesen megcáfolni a választás megtörténtének hírét. Így azután csak évekkel később, 1944 február 8-án találták meg az új pancsen lámát Kál-Zang-Csetan személyében. Anyja születési időpontként 1938 február 2-át adta meg. Ez is nagy meglepetést keltett, mert így a gyermek csak két hónappal a régi pancsen láma halála után született, s így bajosan lehetséges, hogy Buddha Amitabha az egyik megtestesülésből közvetlenül a másikba ment volna át.

Az elmúlt években a dalai láma és a pancsen láma egyaránt a csingai misszió területén élt. Herrmanns atya mindkét udvar vezető személyiségeit jól ismerte és alkalmá volt bepillantani különböző intrikáikba. Végso következtetése így hangzik:

— Az újjászületések rendszerét kényelmi szempontból találták ki és állandóan igazságtalan és becstelen eszközökkel tartják fenn. Fenn tartják, hogy a lamaizmusnak megadják a titokzatosság glóriáját, vezetőinek pedig a hatalmat. De meg fog bukni, mert a család ily nagy lehetőségei mellett a mai világban egyetlen rendszer sem tartható fenn. A lamaizmust különben is a buddhizmus legalacsonyabb formájának tekintik és valóban ma is igen mély fokon áll. A felvilágosodás terjedésével az embereknek egyre jobban felnyílik a szemük és kétségtelen, hogy hamarosan eljön az idő, amikor el fogják fogadni Krisztust, az Isten egyetlen igazi megtestesülését a földön.

SZEMLE

DOGMÁBÓL TÁPLÁLKOZÓ ÉLET

Az egyik nagy osztrák katolikus folyóirat, a „Wort und Wahrheit” 1948. évi decemberi számában terjedelmes, egész ivnyi tanulmány jelent meg a neves jezsuita tudós, Hans Urs von Balthasar tollából, „Teológia és szentség; a skolasztika revíziójához” címmel. E tanulmány olyan jelentős problémát vet föl és fejtegetése olyan széles érdekű, hogy hazai viszonyaink közepett is számot tarthat a katolikusok legnagyobb figyelmére és érdeklődésére, papokéra és világiakéra egyaránt.

„A katolikus teológia történetében alig akad tény, amelyre kevésbé vetettek volna ügyet, s amely ugyanakkor alaposabb megszívlelést érdemelne, mint az, hogy a skolasztika virágkora óta nincsenek többé teológus szentek; a teológia fogalmát itt amaz egyháztanító értelmében véve, akinek hivatala és küldetése, hogy a kinyilatkoztatást a maga teljességében és gazdagságában kifejtse, vagyis, hogy munkásságának középpontjába a dogmatikát állítsa” — írja Hans Urs von Balthasar. A szentatyák korát és a középkort — a skolasztika hanyatlásáig — tudás és élet, dogmatikus elmélyedés és jámbor áhítat szerves egysége jellemezte. Ez az egység később meglazult, majd meghasadt; dogmatika mint tudás egyfelől, jámborság, mint gyakorlat másfelől mindinkább elkülönültek egymástól. „Dogmatikára” és „misztikára” már-már úgy gondolunk, mint önálló s egymástól többé-kevésbé független területekre — az elsőre, mint az értelem és tudás, a másikkra, mint az érzelem és élmény szférájára. Mi sem jellemzőbb erre, mint a francia Brémond abbé példája, aki a „szentek metafizikájáról” ír —, mintha a szenteknek egyáltalán volna, vagy lehetne valaminő „külön” metafizikájuk. Mi volna ez a metafizika? Aligha más, mint valaminő a keresztény dogmatika tartalmán „kívül” eső birodalom, melynek ezoterikus világában finom vitákat folytatna egymással egy inkább asketikus, meg egy inkább misztikus árnyalatú irány, anélkül, hogy mindennek a dogmatikus teológia életével lényegesebb kapcsolata volna. „Hogy Brémond abbé egyáltalán vállalkozhatott a francia vallásos érzés történetének sokkötetes földolgozására, anélkül, hogy a teológiának, mint dogmatikus tudománynak az állását akár csak meg is emlitené közben: olyan meghökkentő tény, hogy az egyháztörténet legaggasztóbb jelenségei közé tartozik” — olvassuk Hans Urs von Balthasar tanulmányában. A dogmatika mellett hovatovább külön stúdiumként önállósult a keresztény élet gyakorlatának tudománya, az asketika és misztika. Amabban fokozatosan csökkent az élményi melegség, bensőség és életből táplálkozó lendület; emez a szubjektívizmust fékező szilárd fegyelem és értelmi biztonság nélkül szűkölködik. S ennek azután egyformán kárát látta a teológia is, az áhítat is. Egy Szent Ágostonhoz, Dionysiuszhoz, vagy később Szent Bonaventúrához és Tamáshoz, sőt akár a középkori misztikusokhoz, Sziénei szent Katalinhoz, Hildegard von Bingenhez, Mechtildishez, Brigittához képest már a spanyoloknál is, s még inkább a modern misztikusok némelyikénél nyilván észlelhető ez: főként talán nem is annyira a túlzott szubjektívizmusban, mint inkább „elméleti” fejtegetéseik dogmatikai vérszegénységében vagy lazaságában, — így például Szalézi szent Ferenc szeretetanában, vagy Keresztes szent János művének, a „Kármelhegy útjá”-nak „skolasztikus” szakaszaiban (ha ugyan valóban tőle valók s nem más kéz betoldásai e szakaszok). Elméleti „teher” és lírai lendület illetén meg-

oszlása a szentatyáknál elképzelhetetlen. „Náluk a személyes élmény nyomban dogmatikai ruhát ölt; „minden nyomban objektíválódik s a szubjektív körülmények, élmények, megrázkódtatások és fáradozások csak arra valók, hogy a kinyilatkoztatás objektív tartalmát mélyebben és gazdagabban ragadjuk meg, mintegy hangszereljük. Ilyesformán ott minden lelkiesség, sőt minden misztika is alapvetően szolgálat-jellegű”, Szent Pál intenciói szerint, aki mindenféle szubjektív karizmát könyörtelenül nem megtagadott és megfojtott ugyan, de a szubjektivizmus veszélyeitől megszabadított azzal, hogy önmagán kívüli célra irányítva az Egyház tényleges struktúrájába iktatta be. A modern — középkor utáni — misztika ezzel szemben, anélkül természetesen, hogy a dogmával a legkevésbé is ellenkeznék, elsősorban nem annyira szolgálat-misztika, mint inkább szubjektív élmény és állapot-misztika. S nem kell-e aggasztó tünetnek tartanunk azt az idegenkedést — azt a szinte aszkétikus, vezeklészerű megadást —, amellyel egy-egy modern szent vállalta a mereven, „hermetikusan” előadott dogmatika kénytelen-kelletlen megtanulását, — mint egy Vianney szent János például? És nem ugyanilyen aggasztó tünet-e ennek a fordítottja: az a közöny, amelyet a dogmatika tanusít a modern szentek iránt? „Melyik, a biblia mellett a szentatyák és skolasztika korának szentjeire, mint legfőbb tekintélyekre hivatkozó modern dogmatika érzi szükségét, hogy ugyanilyen természetességgel és nyomatékkal idézze a három modern misztikust (Szalézi szent Ferencet, Avilai szent Teréz, Keresztes szent Jánost); hogy korunk számos szentjét s köztük Lisieuxi szent Terézt ne is említsük?” — kérdezi Hans Urs von Balthasar. Ezeket a dogmatika átengedi az áhítat, a „spiritualité” tudományának. „Dogmatikus szempontból nem veszik őket komolyan, mert ők maguk sem törekedtek rá, hogy dogmatikusak legyenek. Ha azonban a dogmatika az volna, ami a szentatyák idején volt: a szentírás egyszerű kontemplációja, akkor ők sem idegenkednének tőle, hogy beálljanak a tradíciók kórusába s abban hallassák a maguk egyszeri és nélkülözhetetlen hangját”.

Szétvált így fokozatosan vallásos intellektualizmus és vallásos lírizmus is, — ami oly elválaszthatatlan, szerves egységben élt egy Szent Ágostonban például; — s szétvált következőképpen a nyelv is; más nyelven beszél a dogmatikus és más nyelven az érzelmi vallásosság. Hasonlítsuk össze, — mondja Hans Urs von Balthasar, — mennyi egy szentségi tartalom egy modern teológiai tankönyvben s mennyi egy patrisztikus szentíráskommentárban: a különbség minden körülményes fejtegetésnél meggyőzőbb bizonyítékot szolgáltató arról, mily veszélyeket rejt magában tudás és élmény emez elkülönülése az Egyház egész életére, — papnevelésben, pasztorációban, misszióban s egyáltalán a tan igazságainak történelmi életreváltásában, végeredményben tehát magát az Egyház történelmi küldetésének sikerét illetően. Bölcsesség és szentség szerves élő egysége helyett „látunk egyfelől csontvázat hús nélkül: a hagyományos dogmatikát, másfelől húst csontváz nélkül: azt az egész jámborsági irodalmat, amely aszkézist, misztikát, áhítatot és nem kevés retorikát vegyítve össze, hosszabb időre szólóan elviselhetetlen, mert lényeg nélküli táplálékot kínál”.

Rövid összefoglalásban ezek Hans Urs von Balthasar megállapításai. A továbbiakban bizonyos reformkísérleteket ismertet, — így az úgynevezett „kerigmatikus teológiát” (mely a skolasztikától független teológiát akart kidolgozni a praktikus követelmények felé fordulva, míg az elméleteket meghagyta volna a skolasztika keretében, vagyis gondjaiba vette volna a „bonum”-ot s a skolasztikára bízta volna a „veritas”-t); — s határozottan hangsúlyozza, mint végső következtetést, de egyben elengedhetetlen föltételt is, hogy nem valaminő egészen új rendszerre, hanem az

életképes és helyes réginek étellel és élménnyel átforrósítására, teológia és szentség új frigyére van szükség: „imádkozó teológiára”.

Futtában olvasva e fejtegetések talán azt a benyomást keltik az olvasóban, hogy számára e gondolatok lényegükben érdektelenek s pusztán az egyházi rend, a papság egy benső, „kebelbeli” problémáját érintik. Ez a benyomás azonban téves volna. Téves először is azért, mert az Egyház szerves és egységes életében minden probléma egyetemesen érinti az Egyház minden egyes tagját, mégpedig mivoltában is, hatásában is. Téves másodszer azért, mert a megállapított tények nem korlátozódnak csak a dogmatika tanítására és tanítóira, vagy azokra, akik a világban vagy attól elvonultan misztikus életet élnek; jellemzik azok a modern századok egész vallásosságát, kereszténységét. Nemcsak a kultúra szakadt el vallási gyökereitől és laicizálódott, vagyis vált világi jellegűvé, a vallás iránt tökéletesen közönyössé, ha ugyan nem ellenségesse; hanem ugyanakkor, e folyamattal párhuzamosan a vallás, a hit igazságai, illetőleg ez igazságok tanbeli megfogalmazásai is valahogyan vesztíteni kezdték közvetlen kapcsolatukat az élő gyakorlati valósággal. Igazságtartalmuk természetesen mit sem változott — mert az változhatatlan; — ellenben közvetítésük nem irányult, vagy helyesebben egyre kevésbé irányult magára az életre, az életnek igazságuk lehelletével való áthatására. A tizenharmadik és tizenkilencedik század folyamán a tömegek, s elsősorban a polgári tömegek vallásossága fokozatosan eltávolodott, majd utóbb már el is szakadt éltető törzsetől, dogmatikai gyökereitől; nagymértékben formalisztikussá vált. A hívők jelentékeny hányada kényelmesen belenyugodott a „credo quia absurdum” megoldásába s eleve lemondott róla, hogy ezeket a titkokat és igazságokat legalább az emberi elme számára elérhető — és igen magas — fokban megközelítse. A vallás a teljes emberi személyiségnek szól s a teljes emberi személyiség értelmi-érzelmi-akarati egységének visszhangját igényli; elég e hármasság egyetlen lényezőjének elhomályosulása vagy elejtése, hogy megmerevedjék, elcsökevényesedjék maga a vallásos élet, — mint ahogy elég a három isteni Személyből egyetlennek a megtagadása ahhoz, hogy eretnekségre essünk és mint katolikusok istentagadást követünk el. Márpedig a polgári kor vallásosságában először elcsenevésszedett az értelem; kérélyhetetlen következetességgel fonnyadt el utána az akarat; s rövidesen a merevedés tünetei ütözködtek ki az érzelmeken is. A polgárság nem kis részének vallásossága — ha ugyan ki nem veszett egészen — általában realisból formalisra változott. E formalis címkeket azután már könnyű volt ráragasztani egészen más, közömbös vagy éppen az evangéliummal ellenkező irányokra, mozgalmakra, törekvésekre, pusztán csak evilági időleges érdekekre. Így történhetett, hogy félreismerhetetlenül újpogány ideológiák és a keresztény morállal szögesen ellenkező tendenciák tetszelegtek a „kereszténység” színében, és nevével visszaélve, magát az autentikus kereszténységet keverték a maguk által elkövetett hibák, vétkek és bűnök látszatába.

S ha e hiteles kereszténység e megterhelést — mint a történelem folyamán már nem egyszer — elbirja és kiheveri is: a problémák ezzel még korántsem zárulnak le. A formalizmus ugyanis az álláspontjain jutott hívőkben még mélyebben támadja meg a vallást: lényegének legbensőbb köreiben. Szembe kell néznünk a kérdéssel: vajjon sokan, akik magukat hívőknek vallják s hitüket legalább a vasár- és ünnepnap mihallgatásig, évenkénti gyónásig-áldozásig gyakorolják is, — tudják-e kellő alaposággal, amit hisznek; hitet gyakorolnak-e, vagy már csak ritust, mely mögött a tartalom meglehetősen tisztázatlan, inkább csak jelképszerű és könnyen „behelyettesíthető”? Vannak, akikben a legparadoxabb módon kavarognak

az iskolában tanult hittan homályosuló emlékei a megemésztetlen laikus tudás hordalékával; s féltő, hogy hitük nem állná ki az őszinte szembesítést fölületes „tudásukkal”. Sok formális vallásosság mélyén lappang megfogalmazatlan herezis, éppen a leglényegesebb kérdéseket, az alapokat és forrásokat illetően. A tannak tudatos átélés helyetti pusztá hallgatólagos tudomásulvétele rányomja azután bélyegét a hívő és Isten, a hívő és az Egyház viszonyára, kapcsolatára is: ez a kapcsolat passzív és terméketlen lesz, ahelyett, hogy aktív és gyümölcsöző lenne. A passzív odatartozásban pedig elvész az Egyház alapvető közösségi természete s a hívők közössége a szerves egység megvalósítása helyett mintegy atomizálódik. A nagy középponti igazságok szem elől tévesztése folytán pedig lehetővé válik, hogy a hívő összetévessze a keresztény szolgálatot bizonyos keresztény címkével hamisan ellátott érdekek szolgálatával s az Egyház örök érdekeinek kultuszát pusztán csak immanens célokéval. Így keletkeznek azután olyan paradox „keresztény” irányok, amelyekben az időleges célok hajszolása folytán sérelmet szenvednek az evangélium igazságai és követelményei.

Ezek a megfontolások bizonyára megvilágítják némileg, milyen általános és egyetemes Hans Urs von Balthasar fejtegetéseinek jelentősége. A vallási igények világszerte észlelhető növekedése csak még sürgetőbbé teszi a földadatot: a vallásosság minél határozottabb és tudatosabb odakapcsolását a dogma forrásaihoz, a hit alapvető igazságainak megismeréséhez és a megismeréssel tudatosított élményéhez. Mert a dogma nem valaminő fölünk hermetikusan elzárt külön világ, élet fölött lebegő külön szféra, hanem egyenesen az élet forrása és parancsa a keresztények számára. Éppen ezért kell a lehető legreálisabban azt állítani a katolikus élet és tanítás tengelyébe, a maga gyöngéd és ugyanakkor szinte nyers valóságában, hozzáférhetővé téve a forrást minden szomszónak. Hogy a dogma ne a katedra magasságában fejtegetett tudás legyen csupán, hanem a hívők egész közösségében az élet mindennapi kenyere. Igazság, amelyet meggyőződéssel fogad el az értelem, egész melegével él át a szív, és törekszik megvalósítani az akarat. Az „imádkozó dogmatika” csak egyik, a tanítókat érintő fele a sürgető követelménynek; együtt kell járnia vele a hívők viszonylatában a „dogmatikus imádságnak”.

(—y—y.)

A PASZTORÁCIÓ ÚJ ÚTJAI

A modern világ viszonyai, — szellemi, társadalmi, gazdasági alakulása — új problémákkal állítják szembe, új földadatok vállalására és végrehajtására sarkallják, új utak keresésére készítetik a pasztorációt, lelkipasztorokodást is. E földadatok számbavételénél, a lehetőségek és kötelességek fölmérésénél megföllebbezhetetlen világossággal domborodik ki a járulékokat s minél határozottabban irányítja figyelmét az örök lényegre. Érvényes e megállapítás az élet minden mozzanatára; érvényes a pasztorációra is. Ennek végső és lényeges feladata nem más, mint a megváltás közvetítése, a Jó Hir, az Evangélium eljuttatása az emberekhez. Szólt az Isten az emberekhez, kinyilatkoztatta magát, elküldte megszületett Fiát, aki megváltotta az emberiséget; ezt a megváltást, ennek jó hírét, Evangéliumát kell elvinni mindenkihez. Nem szociális megmozdulásról van itt szó végső fokon, nem is kultúra terjesztéséről, hanem mindennek gyökeréről, magának az életnek a gyökeréről és céljáról, az em-

berről és halhatatlan lelkéről, rendeltetéséről; nem részletkérdésről, hanem az egészről.

Egyszerűvé lesz így minden apostoli munka, e mellékcélok nélkül, végső elvekre irányított célkitűzéssel; de ugyanakkor sokszorosan nehezzé és felelősségteljessé is, mert nem lehet megelégedni közbeeső eredményekkel, egyházközségi teremmel és kultúrelőadással, gyermekfelruházással, és családfelajánlással; ennek a munkának vége nincs, pihenése, sőt talán látható, kitapogatható eredmény nincs; de van egy biztoságos érzése és tudata: nem járunk mellékutakon, mindig a lényegről beszélünk; mert most is csak a Krisztust kell hirdetni, az „ismeretlen” Istent, az éltet a bálványok között.

A világos célkitűzéssel egyidőben látni kell a feladat nagyságát és keménységét is. Talán sokkal egyszerűbb volna az Óceániai szigetcsoportok primitív embereinek hirdetni a Krisztust, akik sohasem hallottak róla, mint olyanoknak, akik megtagadták, vagy akik közömbösebbek vele szemben. A langyos keresztények, a félig keresztények, az anyakönyvi keresztények sűrű masszája áll az igehirdetővel szemben. Rabindranath Tagorének tulajdonítják a szellemes mondást: „Európa annyira tele van felhígított kereszténységgel, hogy immunis a valódi kereszténységgel szemben.” Valóban, a papíros-kereszténység veszedelmesebb minden pogányságnál: ez az a langyos víz, mely bár lenne inkább hideg vagy meleg. A lelkipásztornak kettős ellenállással kell küzdenie: egyfelől a hitelenekével, másrészt maguknak a keresztényeknek a közönyével.

A modern francia katolicizmusnak egyik legszembetűnőbb és legerőteljesebb jellemvonása a problémákkal szembenező bátorság, és a tan örök forrásaiból táplálkozó fiatal lendület, kezdeményező készség. A pasztoráció, — főként munkás-pasztoráció — mai földadatainak felismerésében is élen járnak a francia lelkipásztorok. Újabban négy mű is foglalkozik e nagyhorderejű kérdéssel: Pater Loew domonkos atya könyve, „En mission prolétarienne”, Godin és Daniel abbék „La France, pays de mission?” című műve, Chéry atya „Paroisse, communauté missionnaire”-ja, Suhard bíboros előszavával, Michonnau abbé plébániájáról, s egy összefoglaló jellegű munka, mely egy a témának szentelt tanulmányi hét előadásait és hozzászólásait közli.

Godin abbé a keresztény élet szempontjából a francia népességet három csoportba sorolja. 1. Vannak keresztény helységek, élő egyházközségek; a gondolkodás és kultúra itt még keresztény és szép számmal akadnak úgynevezett gyakorló katolikusok. — 2. A második rétegben a kultúra és civilizáció gyökerei még keresztények ugyan, de nagyrészt már elvesztették vitalitásukat; gyakorló katolikusok itt nincsenek, csupán egyes szokásokat és hagyományokat őriznek; se nem keresztények már, sem nem pogányok még. — 3. A harmadik a pogány, a missziós terület. Ebben a keresztény hagyományok is kivesztek; tagjai nagyrészt városlakók, gyökértelenek, „déraciné”-k. A „honnán”, „hová”, „miért” nagy emberi kérdéseit vagy föl sem vetik, vagy megelőgszenek a sablonos feleletekkel. Moráljuk pusztá hasznossági morál. Az idetartozó munkásrétegekben az osztályöntudat képvisel bizonyos, — nem vallásos — pozitívumot; a széteső kispolgárság azonban teljesen eszménytelen.

A pasztorációs munka alapföltétele a helyzet reális, illúziótlan fokrérése. Ne áltassuk magunkat a vallásosság még megmaradt külsőségeivel; e „babonás szokássá” züllő külsőségek rendszerint benső pogányságot takarnak. S ne feledjük el, hogy amit ezek a családok értelmetlen hagyományként, babonás szokásként gyakorolnak, — keresztiséget, első

áldozást, egyházi esküvőt, keresztény temetést például, — azok éppen a hit lényegéhez tartoznak, a keresztény élet alappillérei.

A földadat már most nem más, mint a „jó hír” eljuttatása ezekhez az emberekhez, a szó teljes értelmében vett misszió. Nem elég egyeseket megtéríteni; a keresztény közösséget kell megteremteni. A kereszténység lényegi hivatása az istennek az inkarnálása, megtestesítése, mégpedig nem csupán az egyesekben, hanem mindenütt: minden egyházközösségben, minden korban, minden égtáj alatt. A kovásznak ezt a lisztet kell megkelesztenie; nem pedig fordítva: előbb megváltoztatni, s azután keleszteni a lisztet. Ezt az igazságot a külső missziókban már fölismerték; a mi társadalmi világunkban azonban még mindig kísért az a fölfogás, hogy előbb kell polgárisítani, s csak azután krisztianizálni a munkásságot. Kétségtelen tévedés ez: egy meghaladott társadalmi rendnek már a maga korában is sok kárt okozott és az evangélium terjedésének sajnosan útját szegő maradványa, amellyel föltétlenül le kell számolnunk.

A helyzet tisztázása után szükség van a fogalmak tisztázására is. Godin abbé a „tömegek megnyerése” kitételt egyszerűen mítikus szólásmódnak minősíti; mielőtt meglegetnök, lássuk először a maga valóságos mivoltában ezt a „tömeget”; és lássuk mindenekelőtt a maga reális környezetében. Ez a „milieu” lehet egyszerűen földrajzi egység, lehet a munkanemek, lehet az életfölfogások és intézmények, lehet az erkölcsök, szokások, hagyományok egysége. Mindezek valóságos ismerete nélkül nem is lehet eredményesen apostolkodni. Mert ami az egyházközösségi közösséget illeti, az egyelőre inkább „mesterséges környezet”, „milieu artificiel”; nem elég a hívőket csak abban megismerni: ismernünk kell őket „természetes környezetükben”, „milieu naturel”-jükben is.

Ez a valóságos környezet: maguk a városrészek, utcák, lakások, korcsmák, mozik. Aki éppen csak végigsétál rajtuk, vagy aki csak „tanulmányozza” őket, aligha látja meg igazi arcukat. P. Loew, — aki mint marseillei rakodómunkás valóban benne él ebben a milióban —, csak miután már hónapokon át együtt lakott a proletárokkal, megosztva lakásukat, kenyerüket, gondjaikat, — tudott rátapintani életük és sorsuk legfájdóbb sebeire. A falu organikus közösség; a modern nyugati város viszont inkább egymásradobottság, elvész benne az ember, a kapitalista társadalomban a munkás egyetlen tőkéje fizikai ereje; ha ennek vége: nincs tovább. Teljes a létbizonytalansága. És teljes elzártság is: tanító, orvos, pap kívülről lép be környezetébe, s még ha velük lakik is, nem osztja meg életmódjukat. A lakás itt csak alvóhely, de nem otthon, a gyermekeket az utca neveli, s mire ifjakká serdülnek, szinte valamennyi életúnt, blazírt lesz: csak a legjobbak tájékozódnak.

Van-e spirituális szomjúság, „inquiétude religieuse” az ilyen lelkekben, vannak-e antennáik a természetföltre? Sokan úgy vélik: nem szomjúság ég, csak egy nagy üresség van a lelkekben: de ezt az ürességet semmi és senki be nem töltheti, egyedül csak az Isten kegyelme.

És hol vannak a keresztények? A plébániák köré, az egyházközösségbe húzódtak. Megőrzés, biztosítás, defenzíva jellemzi őket, apostoli tűz és lendület helyett. A két világnak szinte nincs is érintkezőpontja egymással. Godin abbé írja, hogy Clichyben valaki így osztályozta vasárnapi elfoglaltsága szerint a lakosságot: kirándulók, úszók, swingelők és a katolikusok. A kovás és a liszt tökéletesen különvált.

Hol a hiba hát a modern pasztorációban? — vetődik fel a kérdés. Legtöbben elsősorban abban látják, hogy a kereszténység külsőleg valamilyen polgári formát öltött. Ez ugyan egyáltalán nem lényegi sajátja; külsőségei viszont igen alkalmasak arra, hogy elriasszák a közeledőket.

A belső lényegről a távolállóknak nincsen fogalmuk, a prédikációk pedig, — P. Loew csipős megjegyzése szerint „lemezek polgári nyelvjárásban” — nem mondanak számukra semmit. Tehát a tiszta evangéliumot kell adni minden polgári „tálalás” nélkül: úgy, ahogy Krisztus elmondta, annyi egyszerűséggel, olyan nekikvalóan. És nem kell mellékutakat keresni, óvatosan „rávezetni” az embereket, messziről kerülgetve a problémákat; hanem egyenesen és bátran kell belevágni a leglényegesebbe, a természetfölötti élet valóságába: prédikálni az evangéliumot, felkelteni az érdeklődést a lét nagy kérdései iránt. Ne kössük az evangéliumot, a kereszténységet valamilyen változó kultúrformához. Mélyedjünk bele az őskereszténység szellemébe; lássuk, mit művelt a kovász néhány évszázad alatt. Kérlelhetetlenül számoljanak le magukban a mai apostolok minden polgári előítélettel, mert minden ilyen előítélet akadály az Isten igéjének útjában. El kell fogadniok minden esetben még a nagyon gyarló laikus segítséget is, mert ez jobban ismeri az övéit, s azok is jobban ismerik, hiszen közéjük tartozik. A kovászt csak ismerős kéz hintheti el; és csodálatos apostolokat vet fel a laikusok közül az élet. Egy ilyen világi hívő mondta évekkel ezelőtt Párizs érsekének: „Mi készen vagyunk holnapra, de Önök készen vannak-e holnaputánra?” Vagyis a csodálatos halfogas nem szakítja-e szét a hálót? Van-e meghitt katolikus közönség, mely felveszi, magáénak ismeri az újonnan megtérőket, s amelynek élő melegében ők is megtalálják levegőjüket, lelki otthonukat? Ez a következő nagy föladat: megteremteni a megfelelő keresztény közösséget a megmisszionáltak, megtértek részére. Mert a kereszténység nem remetesség, hanem organikus közösség, minden egyházköztség a Corpus Christi mysticum hic et nunc” megvalósítása, valóságos élete. Ennek kezdeteként valamiféle formát kellene alakítani a „katekumenátusi” fokon levő keresztények számára. Mert vannak csodálatos megtérések, nagy nekiindulások; csakhogy ezeket a meglévő, és tagadhatatlanul érzelmesedésben szenvedő egyházköztségekre nem vihetjük, kölcsönösen „nem vennék be” egymást; s így aztán a lendület nem egyszer alábbhagy, mert nincs élettere. Bonyolult probléma ez. A modern ember alkatában, embermivoltában beteg; ám először meggyógyítani s csak aztán tenni kereszténnyé, kissé „pelagiánus” ízü volna. El kell fogadnunk ezeket a keresztényeket, ha emberileg betegek, hiányosak is. Tudjuk, hogy kereszténységük nem teljes kereszténység, hanem csak mag; de ebből a magból kedvező viszonyok mellett kifejlődhetik belőle a valódi keresztény élet. De hol ez a talaj, hol ez a légkör, hol vannak ezek a kedvező viszonyok? „Nem, ne hozzátok el szüleiteket, üzembeli társaitokat; ezek nem szalonképesek, ne hozzátok senkit, mert nem tudunk velük mit kezdeni: hiányzik számukra a megszervezett katekumenatus” — kiált föl fájdalommal Godin abbé.

Egy misszionárius atya a kérdés lényegére tapintott rá, amikor azt mondta Godinéknek: missziós módszerrel kell dolgozniok, nem pedig abból a téves elgondolásból kiindulva, amely az egész munkát hibás vágnányokra tereli, hogy tudniillik feltételezünk egy, a valóságban még nem levő eszményi keresztény közösséget, melyhez embereinket kapcsoljuk. A misszionáriusok eljárása másfajta: a megtért bennszülöttekből alakítanak nyomban egyházköztséget s ez velük él és velük növekszik. A tapasztalatok azt mutatják, hogy egy ember, egy apostol nekiindulása még nem jelent tényleges munkát, legfeljebb előőrs-szerű felderítést. A valódi missziónak föltétele, hogy több „apostol”, egész kis csoport „equipe” dolgozzék együttesen. A marseillei érsek például P. Loew ötös csoport-

jára bízta egyik plébániáját, ahol most két domonkos és három világi pap tevékenykedik a legtökéletesebb harmoniában. Abbé Michonneau Colombes-ban a Szent Szív plébánián ugyanilyen együttesben, „equipe”-ben munkálkodik káplánjaival. Az ő kísérletükről számol be érdekes, mély, okos és szép könyvében P. Chéry. Műve első felében magának az egyházközségnek a lényegével, hivatásával foglalkozik. Az egyházközségbe ugyanis nemcsak a templom köré tömörült kis megriadt nyáj, nemcsak a „hűséges báránycák”, hanem mindenki belétartozik; a plébános mindenkiért felelős, hívóért és hitetlenekért, másvallásúakért egyaránt. Ez az ő szántóföldje, ezt kell neki megmunkálnia. S a „fekete báránycák” felé különös gonddal kell fordulnia: hiszen nem az „igazak” gyámolítása, hanem a távoliak megnyerése a legnagyobb apostoli gond. Élő keresztyény közösséggé kell tenni az elaggott egyházközséget: necsak a kékszalagos Mária-lányok, a ministránsgyerekek, egyesületi hölgyek és kongreganista férfiak kisszámú gyülekezetét jelentse, hanem valóban a hívők közösségét. S főként ne jelentse azt a langyos atmoszférát, az unalomnak és cukrosvíznek azt a furcsa keverékét, melytől a távolról jövő, aki még csak a felületet látja, irtózik és elretten.

Az igazi közösség megteremtéséhez az első lépés az élő liturgia: mégpedig nem az archaizáló szertartásosság, hanem az emberi léleknek az Isten nagy misztériumaihoz való közvetlen kapcsolódása a kultusz útján. Sürgető és legfájdalmasabb problémát ad föl számunkra az a szentmisére özönlő, meg az a szentmisétől távolmaradó még sokkal nagyobb tömeg, amelyről tudjuk, hogy részére az oltáron folyó Áldozat csak érthetetlen mozdulatok kusza egymásutánja, és érthetetlen imák mormolása, nem pedig életük középpontja, megváltásunk eszköze, életünk beleépülése Krisztusba. Abba az illúzióba ringatjuk magunkat — mondja Abbé Michonneau —, hogy a hívőknek valami hasznuk van ájtatosságainkból, pedig valójában szörnyen unatkoznak, s ha imádkoznak is, a maguk individualista módján imádkoznak. Minden eszközt meg kell ragadni, — (magyarázatok, „missa conferata”, „missa recitata”, stb.) — hogy bekapcsoljuk a híveket a szentmise valóságába, az egyházi évbe, az ünnepekbe, a szent időszakokba, a nagybőjtbe, nagyhétkébe. Ugyanígy kell hozzájuk közelvinni a szentségeket is; minden keresztlő egyúttal dogmatikai és liturgikus magyarázat, s a barátságos, meleg, emberi közeledés eszköze, akárcsak a házasság szentsége és a temetés is. Meg kell valósítani a legteljesebb egyenlőséget: nem róffel és taxával mérni a kísérőjelenségeket — (palást, gyertya stb.) — hanem egyenlő mértékkel.

Am ezen a téren ne ejtsen meg bennünket a látszat, a fölszín, bármilyen tetszetős is. Tévedés volna azt hinnünk, hogy ha földi értelemben megműveljük a talajt, máris fölhúzhatjuk rá a természetfölötti épületét. Ne feledjük el, hogy ez a természetfölötti nem felépítmény, hanem alap: az élet értelme és alapja. A misszióhoz elsősorban nem apologia kell, nem szervezkedés és keret; a keresztyény élet kell hozzá a maga teljességében, szépségében, gazdagságában, bátorságában. S a keresztyénységet tisztán, összes követelményeivel kell az emberek elé állítani, nem pedig mintegy mentegetődzve, nehézségeit takargatva. Az egyetlen teljes felelet az életre Krisztus: ezt kell hirdetni, és az emberek elé tárni. S a természetfölöttinek testet kell öltetnie apostolaiban. Jellemezze őket egyszerű, barátságos jóság, mely „együtt örvendezik az örvendezővel és együtt sir a síróval.” A hűségeseeknek pedig tudniuk kell, hogy nemcsak ők az egyházközség, és hogy nem ők az „érdekesek”, hanem azok, akik távol vannak és akikhez küldettek. Éppen ezért a missziót nem agyon-

organizálni kell, hanem egyre melegebbé, mélyebbé, konkrétábbá kell tenni a missziós felelősséget.

Abbé Michonneau szerint a keresztény közösségnek olyannak kell lennie, hogy másokat mehökkentsen: „Une communauté qui fasse choc.” A mi kereszténységünknek az a nagy baja, hogy nem ejt csodálatba senkit, a távolállókban nem kelt sem mebotránkozást, sem álmélgodást, sem irigységet, sem vágyat. A modern pasztoráció ilyen élő közösségeket akar kialakítani. Evangéliumot, autentikus kereszténységet visz a hívőkhöz és hitetlenekhez egyaránt, nem filantrópiába, műkedvelő szindarabokba csomagolva, hanem egyenesen megfelelő az emberek kimondott, vagy kimondatlan egyetlen kérdésére: miért élünk, mi az élet, van-e lélek, s valóban halhatatlan-e, szolt-e az Isten hozzánk és mit mondott számunkra.

A társadalmi struktúrák megváltoztatása, a szociális kérdés megoldása, a kultúra megmentése nem a lelkipásztor főadata. Az Egyház nem az időbeli dolgok megváltoztatásával foglalkozik, de a keresztény princípiumokban benne rejlik a megújulás minden lehetősége. Amikor egyedül a halhatatlan lélek áll a lelkipásztor előtt, s annak viszi az Evangéliumot: ugyanakkor, ezzel a ténnyel az időbeli Isten-országát is építi itt a földön. Ennek a küldetésének pedig csak úgy tud igazán megfelelni, ha: mindig tudatában van annak, amit a besançoni kongresszus határozatainak tizedig pontja mond: „Bármekkora legyen apostoli technikánk tökéletessége: az egész plébániai közösséget s az egész egyház-községeket összetartó cement, helyesebben a vér, mely életet ad ennek a közösségnek, szervezetnek, mégiscsak Krisztus szeretete, úgy, ahogy az egy magát teljesen és lojálisan papi hivatásának szentelő lelkipásztor szívéből kiárad.”

Sprenger Mária Mercedes

VALÓSÁG ÉS ÉGI MÁSA

(Stílustörekvések a filmen)

... Realizmus. Hányan és hányan írták és magyarázták már ezt az egyszerűben oly fontossá vált fogalmat, — a háborús éveknek évszázadok óta kérlelhetetlen következetességgel a dolgok visszáját, tündérmesét, látomást, profétálást; absztrakt alkotásmódot kiváltó lelki nyomása után felszabadult, az életet őszintén átélni akaró művészek és kritikusok! Hányan és hányan óhajtották és követelték ezt a stílust, mindent megoldó varázsígének tartva ilyen nagyon is tag jelentéskörű fogalmat, melynek segítségével, sokan minden belső lényeg megváltoztatása nélkül reméltek újabb és szebb világba átlendülni! Kultúránk ősi és hivatalos művészeti: irodalom és képzőművészetek nagy és buzgó nekirugaszkodásokkal, céltudatosan próbálják a Fielding, sőt Cervantes óta jólismert formát az élmény újdonságával megtölteni, ám élmény és forma többnyire hasztalan kergetik egymást. Csupán a film — nézzünk csak szembe ezzel az igazsággal —, csupán ez az elkésve, de nem későn született művészet talált rá világszerte meglepő egységgel a kor szellemét valóban kifejező stílusra, miután néhány évtized alatt átesett a romantikától a lélekelemzésig mindenben, hozzáértők és féltékeny vetélytársak lemondó kórusától kísérve. Szinte megdöbbentő, hogy ilyen rövid idő alatt ilyen egységesen és ilyen lemérhetően született meg ez a stílus, mégcsak néhány év előtt is kavargó irányzatok zürzavarából. Emberek mozognak előttünk a vásznon, nem nagyon jók, nem nagyon rosszak, nem katonák, nem papok, nem politikusok, nem hívők, nem eretnekek, — emberek. Most látjuk csak, mennyire nem volt realizmus a

franciák két háború közötti pesszimizmusa (Ködös utak), vagy John Ford csodálatos képkapcsolásai. Mindez persze azért a realizmus előhírnökének tekinthető

Ha csak közvetlenül az elmúlt esztendő eseményeit vizsgáljuk, három névhez fűződik a mai film-realizmus kialakítása. A többi, nemkevesébbé kiváló alkotás vagy ezekhez a nevekhez kapcsolódik, vagy más stílust képvisel. Ez a három művész az orosz Mark Donszkoj, a Hollywoodban dolgozó, francia Jean Renoir és az angol Harry Watt.

* * *

Jean Renoir legújabb, nálunk is látott műve, a „Mindennapi kenyérünk” egy szegény, vallásos parasztcsalád hétköznapi életét mutatja be páratlan elhiteőerővel. Renoir jóval többet adott, mint kiváló riportot a szegény farmerek életéből. Az ember áll előttünk ősi természetességében, az ember, amint a földet műveli, arca verejtékével, csüggedve és neki-buzdulva, mindig Istentől várva a végső segítséget, amint azt Ádám óta máig is teszi minden paraszt. Renoirnak éppen ebben rejlik értéke és eredetisége: végsőkéig, szinte öncsonkító tudatossággal bont le minden másodlagos élményt műveiben, nem munkást, már nem is parasztot ábrázolva: a kultúra és civilizáció sallangjaitól megszabadultan, Istennek és teremtményének kapcsolatát éljük át. Isten a természetben keresztül nyilatkozik meg filmjeiben: a természetben keresztül bünteti és segíti már-már öszövétségi közvetlenséggel teremtményeit, aki szintén a természet nyelvén ért csak és a szomszédos, jellegzetesen amerikai barakváros csak mint távoli, különös, nem is emberi világ él képzeletében. Ez az ősi életmód már szociális problémáktól is független (és ez jelenti magának Renoirnak fejlődését az „Útött az óra” óta); az ember nem is annyira más emberekkel, mint inkább, hogy úgy mondjuk, Istentől elrendelt vetélytársával, a természettel küzd. Másik, nemkevesébbé kiváló filmjében, az „Útött az órá”-ban még ember küzd ember ellen.

Ebből a mondanivalóból a forma is önként következik. Renoir témáit spontán, szinte szárazságra törekvő valóságérőséggel állítja elénk. Még képkapcsolási problémái, víziói sincsenek, mint John Fordnak. Az alkalmosság, az esetlegesség Renoir nagy újítása. Érezzük, hogy amit most másfél óra alatt láttunk, az egy életen keresztül ugyanígy újra és újra megismétlődik. Téli gondok, tavaszi örömök; kocsma, verekedés, kibékülés, esküvő és születés: így múlik el az életünk.

Renoir legkiválóbb francia követőjének Jean Faurezt mondhatjuk, ki a „Hajszá”-ban végtelen könnyedséggel és egyszerűséggel mutatott be egy társadalmon kívüli csavargóvilágot. Mintha egy ablakot nyitottak volna ki, és ezen az ablakon a Carné-i sötétlenlátást szorította ki a friss világszág. Faurez hőseinek több okuk volna keseregni, mint Carné szerelmeseinek — mégis többet nevetnek és jobban örülnek a derült égnek, mint azok. Amerikában Mitchell Leisen „Kisiklott élet”-e, mely a látszat és a kritika állásfoglalása ellenére jóval többet mond, mint gondolnánk, és Henry King „Bernadette”-je jelentik nagyjából a Renoir-féle irányt; sőt a sokszor giccsesen romantikus Mervyn Leroy (a „Waterloo bridge” és a „Megtalált évek” rendezője) is olyan realista fegyvertényt követett el, mint a finom „Madame Curie”.

* * *

A Renoir-féle klasszikusabb és nyomokkövethetőbb-múltú lényeg-ábrázolás és az orosz, hivatalosan is valódiságra törekvő realizmus között az angol Harry Watt jelenti az átmenetet. Watt dokumentumfilm-rendező

és mint ilyen, nálunk kevésbé népszerű műfaj mesterét, nem nagyon ismerték. Annál nagyobb meglepetést keltett „... És megfordul a szél” című riportfilmje, mely a japán invázió elől délre hajtott ausztráliai szarvasmarhacsordák sorsát állítja elénk. Míg Renoirt és az újító franciákat az esetlegesség szóval jellemezhetjük legkönnyebben, Harry Watt művészetére azt mondhatnánk, hogy „át-élet”. A dolgok itt nemcsak általános érvényűen igazak, hanem valóságosak is, és ha végignézzük az állatok vonulását, önkénytelenül is ezt mondjuk: valóban, ilyen lehetett ez — és nemcsak általában, hanem — akkor, abban a helyzetben, amint láttuk. Viszont — különös paradoxon — Harry Wattnak éppen ezért, hogy egy bizonyos alkalmi valóságot, egy igazán megtörtént eseményt átéljünk, bonyolultabb képkapcsolási módokra, sokszor raffinált ötletekre van szüksége. Filmje bővelkedik is ezekben az erényekben, gondoljunk a farkasszemet néző emberek és bikák kifejező szimbólumára. Watt filmje Pudovkin elméletét is igazolta, hogy tudniillik jó rendező kezében az játszik jól, akit ő akar. A „főszereplő” lovak és tehenek mintha évek óta a filmjátékot tanulták volna! Harry Watt egyedülálló módszeréhez csak Joris Ivens és az olasz Francesco de Robertis mesterművei mérhetők.

A Watt-féle dokumentációs célzatú filmek és a játékos fantáziáknak ötletes keverékei Michael Powel és Emeric Pressburger filmjei. Csakhogy míg Watt — Renoirhoz és az oroszokhoz hasonlóan — az egyszerűbb, ősbibei életformákat mutatja be, addig Powellék a bonyolult, nagyvárosi, szellemi ember tetteinek, sőt hajlamainak rügőit kutatják. Ilyen programhoz persze méltó apparátus is kell és ezek miatt a bűvészfogások miatt vagyunk hajlandók Powelléket az absztrakt alkotók, Cavalcanti és L'Herbier közé sorozni. Pedig hogy a „Diadalmas szerelem” pazar mutatványait mennyire nem az önmagáért való csalafintáskodás, hanem a modern ember lelki élete bemutatásának vágya sugallta, azt az ötletes „Vágyak szigete” bizonyítja, ami a hírveréssel ellentétben nem volt más, mint a skótok életmódjának sztaniolpapírba csomagolt bemutatása. Az ember és környezete — ezt látjuk Powellék filmjein, melyek külön érdekessége, hogy a hanggal eddig nem is remélt hatásokat tudnak elérni.

Egyedülálló jelenség nemcsak a múlt évben, de a világ filmművészetében is Laurence Olivier „V. Henrik”-e. Talán csak Eisenstein „Alexander Nyevszki”-je hasonlít hozzá, sőt, egyes angol kritikuskok szerint, Eisenstein műve ihlette is Oliviert. A történelmi realizmusnak ez a módja filmen páratlan. Olivier nem egy szindarabot vitt itt celluloidszalagra, hanem az emberi történelem egy darabját, sőt, magát az emberi történetet — legyen az angol, francia vagy magyar —, királyok és alattvalók némesébeillő küzdelmét ábrázolta. Mi sem ellenszenvesebb, mint egyes színpadi remekművek megfilmesítése (mint azt a „Caesar és Cleopátra” siralmas filmszerűtlensége is bizonyítja), de ez a film valóban a szabályt erősítő kivétel, éppen azért, mert nem szindarab-konzerv hanem film volt. Shakespeare legszabadabb fantáziájú, legtágabb keretű színművét alakította át vizuális élménnyé. Már a téma megválasztása is kitűnő: Olivier Shakespearet akarta filmélménnyé varázsolni és ehhez olyan művet választott, melyben a szerző saját szavaival kínálja egy szabadabb, merészebb kidolgozás lehetőségét. Valóban: úgy érezzük, Shakespeare maga is így csinálta volna meg a régi dicsőség diadalát filmen, ha lett volna. S kell-e ennél nagyobb dícséret Oliviernek, a színésznek és a rendezőnek? De Olivier ennél többet is nyújtott: amellet, hogy filmszerűen és maradéktalanul Shakespeare-t éreztük, megkaptuk azt a távlatot is, ami a XVII. század elejének és a mi korunknak különbségéből adódik; sőt, még ezen felül, a Történelemnek kaptuk kvintesszenciáját, a mese, a tudós hipotézis, a poli-

tikus átértékelés és az igazi valóság határán álló Történelem ősi megfogalmazását. Ez főleg a bámulatos realitással megalkotott agincourtai csatára vonatkozik. A többi, „túldíszletezett”-nek látszó jelenet stilizáció volt, nem szindarabot láttunk filmen, hanem ahogyan Shakespeare korában szindarabot játszóftak. Egyes képeken pedig korabeli miniatúrák kelnek életre. (V. ö. Eisenstein.)

* * *

Az Eisensteinre való utalás már át is vezet a realizmus voltaképeni hazájába, a Szovjetunióba. A valóságábrázolásnak itt már olyan multja van, hogy még könyvbe is foglalták elméletét (Pudovkin), sőt egyik nálunk csak tavaly bemutatott filmjük már nem is közvetlenül a mostani korra hatott, mert már — történelem, a filmművészet történetének egyik jelentős fejezete: Dzigan: „Kronstadti tengerészek”-je. (1936.) A legújabb alkotások közül Donszkoj művei és „A költő ifjúsága” figyelemreméltók.

Donszkoj realizmusa módszer szempontjából leginkább Renoiréhoz hasonlítható: kerül minden technikasságot, átúsztatást, sőt különlegesebb felvevőgép-állást vagy mozgást és másoknál magátólértetődő szimbolikus utalásokat is. Az a fontos nála, amit mutat és nem annyira, ahogyan mutatja, a technikát értve az „ahogyan” alatt. Mégis van valami lényeges különbség a nagy francia realisták és Donszkoj között; még a bár film-szerűlenebb és lényegileg elhibázott Pagnol-filmek (A pék felesége) kultúrált egyszerűségétől is különbözik, sőt nagy elődeihez: Pudovkinhoz, Eisensteinhez sem hasonlítható. Ezt a különbséget úgy fogalmazhatnánk meg egy szóval, hogy a tudatosan nyersebb, darabosabb Donszkoj nem annyira ábrázol, mint inkább föltár. Az „Emberek között” gyermek Gorkija bárhová vetődik is kalandos életében, mintha csak mindig egy gennyes sebhez, az emberiség valami nagy bűnéhez érne, ami ellenállhatatlanul fakad föl a tapasztalatlan, de ösztönösen sokat megéző gyermek érintésére. Hogy ezt a sokszor kiméretlen föltáró művészetet elviseljük, sőt túlzás nélkül utólérhetően művészetté válik, az annak a mindent megbocsátó, meleg emberi együttérzésnek köszönhető, ami Donszkoj másik sajátossága. Látni kell azt az emberi közvetlenséget, ami például a hajósinas Gorkij szakácsfőnökéből sugárzik, amikor kabinjában elégedetten hátradőlve, kuktája felolvasását hallgatja. Vagy gondoljunk arra a szavakba nem önthető szorongásra, amit az „Egy életen át” tanítókisasszonyával együtt érzünk, mikor a báli éjtszaka után, hajnalban, a nyitott ablakon barátnőjét látja szobája felé szaladni a csendes, szinte vésztlősen kihalt utcán...

Donszkoj „feltáró” művészetének szükségképeni hibája a laza, sokszor széteső szerkesztés. Tökéletes szerkesztéssel az ő melegségét és emberi közvetlenségét hevíti valóban a legmagasabb költészeté „A költő ifjúsága”. Szükségesnek érezzük a túlmerésnek látszó, de a rendezők által kiérdemelt jelzőkhöz a magyarázkozó „túlzás nélkül”, „valóban”, „látni kell” közbevetéseket, mert még a legelfogulatlanabb bírálók is hajlamosak lenéző vállveregetéssel fogadni a filmművészet olyan alkotásait, melyek századunk művészetének örökbecsű emlékei. Ez a Puskin ifjúságát visszaálmódó film méltán vetekszik Puskin halhatatlan Anyéginjével. A rendezőnek sikerült eltalálni azt a sajátos hangulatot, ami nem csupán közel hozza hozzánk az orosz művészetet, hanem a mi belső, egyéni kultúránk elválaszthatatlan részévé teszi. „A költő ifjúsága” Puskin, Gogoly, Csajkovszki harmóniáját sugározza. Nem csak Puskin, hanem a költő születik meg előttünk a gyermekkor varázsos hangulatából. A végletekig fokozott egyszerűség jellemzi ezt a művet, tudatos és mégsem erőltetett egyszerűség, mely Mestrovics vagy Meggyesi szobraira emlékezteti az embert:

a lehetőségig leegyszerűsített, lényegét adó formák és pompás súly- és térbeli arányok mögött egy kultúrában gazdag, bonyolult és sokat mondó világot sejt meg az ember. Nem azt a csak intellektuális örömet érezzük, ami egy ügyes, kiszámított ötlet láttára fog el bennünket; több ez, mint szimbólum; — ez az igazi valóság, annyira az, hogy már nem is realizmus; nem több annál, talán csak nem is más; nem egy rendszer, nem egy művészeti iskola vagy tantétel formai kifejeződése: ez az igazi és mégis költői valóság, talán az, amit Arany a valóság égi másának nevezett. Egy húr pendül meg bennünk és rezeg sokáig...

És ez az alkotás az, ami kivezet a realitásból és egyúttal meg is magyarázza a realitásból, mint alapélményből fakadó alkotásokat, meg azokat, amiket talán úgy nevezhetnénk, hogy az ihlet valósága. Mert míg Pudovkin tanítványai a valóság, a valódi történés elemeiből állítanak össze művészi szabadsággal egy újabb, tömörebb valóságot (v. ö. „A film technikája”, Pudovkin), addig Alexandrov például a maga belső, de feltétlenül igaz élményét vetíti elénk a „Hurrá tavasz”-ban. És mivel Alexandrov műve más nem is lehet, mint mégis eleve realista, azt hiszem, realizmusának a hitelesség fogalma felel meg legjobban.

* * *

Amit Alexandrov a „Hurrá tavasz”-ban kicsinyenként adagol, az sokszor már modoros, de mindig szellemes, állandó alap, sőt szempont lesz a francia Marcel L'Herbiernél. A rendező azok közé a kevesek közé tartozik, kik régi, „avantgardista” multjukat ma sem adták fel. Stílusa csaknem absztraktnak mondható. Legutóbbi filmje azonban annyira hiteles és őszinte, annyira a társadalom egy jellegzetes kinövését figurázza ki s egyben olyan lényeges eseménye az elmúlt filmeknek, hogy feltétlenül meg kell említeni. „Talpig úrinő”-jének (L'Honorable Catherine) képkecsolás szempontjából briliáns jeleneteiből a figurázott valóság hány fitytyet az álerkölcös, nyárspolgári társadalomnak.

E nagymultú, ma már lehiggadt „avantgardizmus” és a modern, komoly realizmus között René Clair talált egyedülálló áthidaló lehetőséget. A „Holnap történt” mehökkentő mondanivalóját olyan józan technikával mutatta be, hogy ez a bravúr, azt hiszem, még maga René Clair számára is megismételhetetlen. Ebből a kevesek által átértett és méltányolt, látszólag felelőtlen bohózatból szorongató komolysággal int a tanítás, hogy ne gúnyolódjunk azzal, amit nem ismerünk. Míg a „Talpig úrinő”, ha nem is égi mása a valóságnak, de azért a valóság egy pajkosan fodrozódó víztükréből kacsint ránk, addig a „Holnap történt” egy morális parabola komolyságával bukkan elő a vidám köntösből.

* * *

Ennyit a *valóság élményének érzékeltetése körüli újabb törekvésekből*. Ha most az eredményt akarjuk összegezni, biztató, és művészileg is, erkölcsileg is megnyugtató eredményeket láttunk, többet és biztatóbbat, mint az elmúlt évek válságtudattal és a háborúelőtti évek hagyományaival küszködő filmjeiben. Carnéék művészileg utólérhetetlen pesszimizmusát ugyancsak kiváló, de belátóbb és tisztultabb alkotások váltották fel: az elkövetkező évektől már nem is annyira a stílus változását, mint inkább fejlődését várjuk. A legrégebb európai film-hagyományokat magába szívó mexikói filmek után most már reméljük hogy közönségünk az ezeket a hagyományokat adó olasz filmművészettel is megismerkedhetik.

Nemeskürty István

SZÍNHÁZ — FILM

ILLÉS ENDRE ÚJ SZINMŰVE

Amióta Illés Endre „Törtetők” című darabján keresztül sikerrel próbálkozott meg írói mondanivalói színpadi megelevenítésével, azóta újabb és újabb belső indítások hatására keresi a drámai kifejeződésnek azt a szerencsés formáját, amely helyes részarányt biztosít mind írói társadalomkritikájának, mind pedig az embersorsok színszerűen plasztikus megjelenítésének. A „Hazugok” című darabja, mely a Művész Színház első bemutatója az új naptári évben, műfajilag „középfajú színmű”. Tártyát a második világháború előtti magyar polgári társadalom miliójából veszi és arra mutat rá, hogy az ál-ság, a hazugság bacillusai milyen mélyen beleette magát a polgári osztály csontrendszerébe, mennyire látszathajszolás, csak a külső máz megóvása, tudatos képmutatás, egyszóval hipokrizis volt e társadalmi réteg számára az igaz értelemben vett becsület. A tragikus életérzésű ember ezt a mondanivalót kétségkívül heroikus alakok erős drámai konfliktusain keresztül görgette volna végig, hogy a vád és lelkiismeretfurdalás mázsás köveit hengerítse a színpadról a nézők lelkére. A szatirikus emberábrázoló karikatúrákká torzult figurák groteszk helyzeteiben gúnyolta volna ki a letűnt kort, harsogó derűt fakasztva. Illés pontosan ismeri a pesti publikum valóságigényét, amely sem az idealizálás, sem pedig a karrikózás irányában nem tűri a szélsőségeket és megmarad azon a középuton, mely a drámaíródalmunkból sohasem hiányzó színpadi önkritikának hagyományos útja és amelynek egyik remekbesikerült határjelzőjét, Eötvös József „Éljen az egyenlőség” című vígjátékát nemrégben újította fel a Kis Színház.

Illés Takács Mihály vegyészprofesszor otthonába vezeti a nézőket. Ebben az otthonban egy zsarnoki hajlamú, rosszindulatú, rideg modorú, sértődékeny öreg nagynéni, Pauli mama árnyékában él a „család”. A csak munkájának és családjának élő derék, becsületes, szorgalmas egyetemi tanár egy vegyészeti gyár kísérleti laboratóriumának a vezetője is egyben és így módjában áll, hogy bőkezű támogatója legyen a rajta élőködőknek. Nemcsak őszintén szeretett második feleségét veszi körül puha kényelemmel és nevelői gondosan gyógyszerésznek készülő, első házasságából származó fiát, de félbetörött pályájú öccsét, Albit is a kettőjüket felnevelő Pauli nénit és annak egyik unokáját, Gazsit is eltartja. Erről a Takács professzorról azt állította egyszer a család egyik „barátja”, a kétes egzisztenciájú, léha espresso-figura, a notóriusan hazudozó „Kuli”, hogy vegyészeti találmányát, amely hírnevét és karrierjét megalapozta és az egykor szegény fiút polgári jóléthez juttatta, volt professzora, a dán Jens hagyatékából lopta, akinek halála után tudományos műveit Takács rendezte sajtó alá. Ezt a felelőtlenül kimondott rágalmat felszedi az ötlet-szarka zsaroló álhírlápiró, Kabát Gergely és azt a látszatot keltve, hogy ez az állítás Jens egy levelével igazolható, aminek nyilvánosságra hozatala tönkretenné Takács Mihályt, megszarolja legelőszőr Pauli nénit. A régi hipokrita középosztály e jellegzetes képviselője, kinek elve, hogy amiről nem beszélnek az — nincs, természetesen fizet és hallgat. De egy más megszarolásáról mit se tudva, külön-külön fizetnek és hallgatnak a család többi tagjai is: Mihály öccse, Albi, valamint Mihály egyetemi hallgató fia, akiben egy bálvány omlik össze, amikor apjáról ezt „megtudja”. Csak Hanna, Mihály felesége nem áll belső küzdelem nélkül kötélnek;

bár nagynehezen ő is elhiszi a rágalmat és már-már hajlandó a családi béke megmentése érdekében Kabát hallgatását megvásárolni, azonban, amikor szemben ül a zsarolóval egy étteremben, nem tudja magát türtöztetni és pofonvágja az állítólagos ujságíró. Ez a pofon botrányt provokál, az ügy a nevek említése nélkül ugyan, de belekerül egy zugujságba, megtudja a család és csakhamar kiderül, hogy Hanna már a negyedik, akit Kabát a családból megszarolt. Megkezdődik Pauli mama parancsára az elutasítási manőver, mert így kívánja az úri-polgári „morál”. De Takács Mihály is szelet kap és kinyomozza az ügyet. Megdöbbenve jön rá, hogy olyan családban él, amelynek minden tagja tolvajnak, becstelennek tartja őt és ugyanakkor képmutatásból, a helyzet megóvása érdekében tiszteletet hazudik neki.

Takács, a hazugság nagy ellensége a hazugok ellen fordítja saját fegyvereiket. Ötvenedik születésnapján a poharazás után, látszatra spiccesen „bevallja” ifjúkori botlását, a soha el nem követett lopást. Pauli „mama” erre könyörtelenül számúzi körükből Mihályt ostoba őszinteségéért. Most már, hogy nyíltan tudni kényszerül Mihály „bűnét”, nem azonosulhat többé vele, mert a hipokrita morál elnéz a leplezett bűn felett, de nem téri az őszinteség mezítelenségét. A végső fordulat természetesen felfedi az igazságot, amely a képmutató, hazug polgári „erkölcsstan” bukkását is jelenti egyben, amikor Mihály helyett Pauli néni és Albi vonulnak ki a világból a „száműzetésbe”.

Lehet, Takács Mihály tiszta erkölcsstana az emberi őszinteséget, az igazsághoz, nyíltsághoz való ragaszkodást illetően talán nem érvényesült volna ilyen kizárólagos egyértelműséggel, mint a színmű jelen formájában, de a cselekmény új fordulattal és a hipokritizmus képviselőinek portréja egy-egy markáns vonással lett volna gazdagabb, ha Illés ügy bonyolítja a mesét, hogy a harmadik felvonásban az derül ki: Kabát Gergely Takács professzort is megszarolta! Őt ellenben azzal, hogy Pauli néniről, meg Albiról, az öccséről hozott publikálható „anyagot”. Pauli mamáék azért „dültek be” Kabátnak, mert mindegyik önmaga után ítélve meg embertársát, könnyen elhitték Mihályról az álhírlapíró rágalmát. A különbség csak annyi, hogy ez a csoport rosszhiszeműségéből, Takács viszont a bizonyító tények hatása alatt hitt Kabátnak: aminek leplezéséért Takács fizetett, az mind igaz volt, amiért a „család”, az — hazugság. Így Takács Mihály nem eleve kiszemelt képviselője lenne az igazságosságnak, hanem olyan vigjátéki alak, aki saját bőrén tanulja meg, hogy hova vezet, ha valaki hazugsággal akarja takargatni a valóságot. A „tanultság” így az lett volna, hogy az igazság és a hazugság különváló, egymással összeegyeztethetetlen mivoltát csak a valóság nyílt és őszinte tárgyalása tárhatja fel. És a szerző elkerülte volna azt a látszatot, mintha idealizált hőseben, a professzorban a polgári osztály jobbak töredékét akarta volna glorifikálni.

A darab színpadi előadásának megtervezői és kivitelezői könnyen eshettek abba a kísértésbe, hogy a „társadalmi színmű” súlyosabb hangszerelésében interpretálják a „Hazugok”-at. Bár az írói szövegnek ez a felfogás se mondott volna ellent, a helyes színházi ösztön a vigjáték felé hangolta az előadást. Ebből a szempontból a stílus töretlen, egyenesvonalú és Apáti Imre, — aki különben a zsaroló álhírlapíró finom részletmunkában gazdag és érdekesen mulatságos ábrázolásával gazdagította karakterszínészi alakításainak változatos sorát —, a tőle megszokott biztos játékmesteri érzékkel rendezte a darabot. Takács professzor szerepében Ajtai Andor színészi őszintesége, eszköztelen becületessége könnyen és hitelesen azonosult az író alakjával. Strindberg „Haláltánc”-ának

démonikusan gonosz Alice-a óta először jelent meg színészi tudásához méltó, ezáltal azonban mulatságosan gonosz szerepben, a hetvenéves Pauli néni maszkjában a színpadon Peéry Piri. Az összes „öregasszony”-sablonok eldobásával teremtett a színpadra egy torzlelkű úrasszonyt, aki polgári formalizmusban született, nőtt fel, él és hal majd meg, merev külsőség-mániájával állandóan a neveltségesség ellenállhatatlan hatását árasztva maga körül. Sennyei Vera a színpadjainkról egyre inkább kivészó többszámú játékot produkálva interpretálja Hanna kétségtelenül egyszámú szerepét. A „szalón-dáma” modern változatának, a jellemalakok felé egyenesülő asszonyoknak nincs ma biztosabb ösztönű életre-keltője, mint ő. Fónay Márta azt bizonyítja egy epizód szerepben, hogy humora nem korpolenciájából, hanem egészséges, valóság tartalmú alak-teremtő fantáziából fakad. Darvas Iván Gazsi jellegzetesen mai, gyanús üzletek után futkosó és hitvány eszközök alkalmazásától se visszariadó alakját, Dékány László pedig az apja sorsáért aggódo, lelkes egyetemi hallgató Ferit kelti életre az együttesben. A professzor félbemaradt pályájú öccsét, Albit, akit életképtelenné bénítottak bátyja sikerei és saját csekélyebb értékűségének tudata, — Deák Lőrinc játszotta, egy náci beállítottságú korrump országgyűlési képviselő ellenszenves figurájából Olasz János csinált vigjátéki alakot.

Németh Antal

JEGYZETEK A FILM-HAMLETRŐL

I.

Laurence Olivier, a Budapesten most bemutatott Hamlet-film alkotója, jó ismerőse a mozilátogató közönségnek. Legtöbb nagyszerű filmjét játszották nálunk is. Ezen túlmenően azonban Angliában mint a ma élő legnagyobb Shakespeare-színészt tartják nyilván. Ezt előljáróba el kellett mondani róla, hogy mindjárt hozzátéhezzük: hazájában nem fogadta egyöntetű és lelkes elismerés azt a törekvését, amellyel Shakespeare műveit a mozilátogatók százezres, sőt milliós tömegeihez is el akarja vinni. Nagy vita keletkezett különösen éppen a Hamlet körül. Meggyőző érvek és ellen-érvek hangzottak el a mű mellett és ellene; ez a tény már magábanvéve is indokoltá tenné, hogy kicsit részletesebben foglalkozzunk ezzel a film-mel, még ha nem is volna ma Budapest legnagyobb „színházi eseménye”.

Függetlenül a később elmondandóktól, a Hamlet után az az érzésünk, hogy ez körülbelül az a maximum, amit filmen Shakespeare-ből adni lehet. Ezen túl már csak arról lehet vitatkozni, hogy teljes vagy legalább is elég-e amit a film ad, s ha nem teljes vagy nem elég, akkor szabad volt-e elkészíteni?

De lássuk dióhéjban az egymással szemben álló nézeteket. A film ellenségeinek legfőbb érve az, hogy egy olyan dráma, mint a Hamlet, nem adható elő filmen a szöveg jelentős megkurtitása nélkül. Márpedig a dráma elsősorban mégis csak irodalom, amelynek művészi kifejező eszköze a szó, a mondat. S ha erre a filmes azt mondja, hogy ő egy jól beállított és ügyesen fényképezett jelenettel közvetlenül tudja érzékeltetni azt, aminek megjelenítéséhez Shakespeare-nek terjengős dialógusokra volt szüksége, akkor a válasz erre az: „éppen ezért örüljünk, hogy Shakespeare a tizen-hetedik században élt és nem film-storykat kellett írnia. Mert amilyen praktikus színházi ember volt — írói mivolta mellett is —, bizonyára sok

mindent rábizott volna, akár a modern színpad, akár a film szcenikai lehetőségeire és az irodalom akkor mindenesetre szegényebb maradt volna jó néhány gyönyörű monológgal. Azonkívül az irodalomban nemcsak a mondanivaló a fontos, hanem a mondás mikéntje is. És a Hamlet éppen az a mű, ahol ez a szempont különösen fontos. A film a vizuális hatás közvetlenebb eszközeivel egyértelműen szuggerál ott is, ahol az író a fantázia bővebb csapongására ad lehetőséget.

Mindezekkel szemben a film-barátok arra hivatkoznak, hogy a Shakespeare-darabokat színpadon sem lehet kurtítás nélkül előadni. Ezek a darabok azonkívül úgyiszólván mindig robbantják a színpad kereteit. A színpad lehetőségeihez alkalmazott jelenetezésüket mai szemmel sokszor érezzük erőszakoltnak. A film korlátlanul tudja változtatni a cselekmény színhelyét és így sokkal folyamatosabbá tudja tenni azt. Shakespeare — mondják — maga lett volna a legboldogabb, ha Ofélia halálának körülményeit nemcsak a királyné szavaival mondhatta volna el, hanem úgy meg is tudta volna jeleníteni, mint azt a film — egyébként egyik legpoétikusabb jelenetében — megteszi. Helsingör várának ködben úszó, komor, nyirkos falai, amelyeken az Északi-tenger hullámai törnek meg s amelyeket csak a film tud így elélni vetíteni, egy csapásra megadják a darabnak azt az atmoszférát, amely Shakespeare szándékainak megfelel.

E kis ízelítőből is látszik, hogy a vita többé-kevésbé kilátástalan a két párt között. Maga a film alkotója, Laurence Olivier a vitában csak a pedagógiai szempontra hivatkozott s ez talán az ő javára dönti el a kérdést. A színház — úgymond — bizonyos mértékig mindig csak kevés kiváltságosok számára lesz hozzáférhető, a filmet százezrek és milliók nézik meg és mindenképpen megnézik. Miért ne adjunk nekik legalább képet az emberi szellem legmagasabb csúcsairól. Akit a darab így megfog, talán nem áll meg és elmegy majd a színházba is. Ebben minden bizonytalanság van. Legtöbb ember azzal a vágygal jön ki a moziból a film-Hamlet megtekintése után, hogy most hamarosan színpadon is megnézzék, s ez az érzés egyszerre igazolja Oliviert és az orthodox irodalmárokat. Oliviert, mert elérte célját, az irodalmárokat, mert amellet bizonyít, hogy a mű így nem tud maradéktalan kielégülést nyújtani.

Ami mármost magát a filmalkotást illeti, mindenesetre meg kell állapítani, hogy a nagy művész azzal az áhitattal nyúlt Shakespeare-nak talán mindenek között legnagyobb alkotásához, amelyet tőle joggal el lehetett várni. A szövegből is igyekezett a maximumot megtartani; ennek eredménye, hogy a film leforgatása teljes három órát vesz igénybe. Filmből három óra, tudjuk, igen sok idő, és jó filmek kell lennie, amelyek ennyi idő alatt nem fáraszt el, vagy nem válik érdektelenné. A Hamlet jó film és mint kiderül, maga a dráma kítűnő film-story is. Nagyon keveset kellett — nem szövegben — hozzátenni, hogy filmen is megállja a helyét. Laurence Olivier, aki egyszemélyben forgatókönyv-író, rendező és főszereplő, az eredeti jelenetezést is megtartotta és a színpadnál többet csak ott nyújtott, ahol úgy érezte, hogy pótolnia kell azt a hiányt, ami az élőszóval elmondott dikcióval szemben, a moziban mindig csak másodlagos hangsúlyzó-hang rovására fennáll. Így mikor Ofélia elmeséli apjának Hamlet furcsa látogatását, a filmen ez szemünk előtt is megjelenik. Ugyanígy látjuk a folyóban elúszni Ofélia egyre süllyedő testét, valamint azt a jelenetet, amikor Hamletet a kalózosok fogságba ejtik. Mindezek a jelenetek azonban éppen csak hogy jeleznek és semmiképp sem tolatkszanak az előtérbe. Mert a filmmegkívánta mozgalmasságot inkább azzal igyekszik elérni a rendező, hogy lehetőleg nem hagyja sokáig egy helyben beszéltetni szereplőit, hanem a dialógusok egy részét mozgás közben mondhatja

el velük. A szellem — szellemibb szellem, mint amelyet színpadon valaha is meg lehetne jeleníteni — az őrhelyről kivezeti Hamletet egy szédítő bástyafokra és itt mondja el a szövegét. S hogy mennyire filmszerű cselekmény is a Hamlet, azt legjobban a vívó-jelenetnél érezzük. Gondoljunk csak vissza: ilyen romantikus, kosztümös filmet szinte el sem tudunk képzelni ilyen befejező vívó-jelenet nélkül.

A Hamlet tehát — ismételjük — jó film. Más kérdés azután, ha valaki azt kérdezi, mit ad a műből és hogyan adja. Mindenekelőtt elkerülhetetlen, hogy a film — más természetűek lévén hatásának eszközei — gyakran ott forrósodik fel, ahol a dráma egységes kompozíciója ezt kevésbé kívánja, míg ellaposít részeket, ahol pedig az írói mondanivaló és a jellemek összeütközése legjobban kellene hogy megrázzon. A jellem-ábrázolás amúgyis egyik legnehezebb buktatója az ilyen filmesített drámáknak. A film egy kicsit mindig megmarad az idealizált jók és idealizált gonoszok harcának. A főszereplőn kívül rendszerint alig tűr meg egyéniségeket. Menthetetlenül tipizál; ezt a sorsot nem kerülték el a Hamlet alakjai sem. Gertrúd az ágyas, Polonius az intrikus, Ofélia a drámai szende, Horatio a derék férfi stb. stb. Cselekvéseik motívumai nagymértékben leegyszerűsödnek.

Mindez rányomja bélyegét a főszereplő Laurence Oliviernek az egész filmet betöltő Hamlet-alakjára is. Irodalmi közhely, hogy Hamlet a világ-irodalom legtalányosabb figurája. Elméletek alakultak ki körülötte: volt, aki természetellenes hajlamokkal vádolta meg, mások az elvetélt forradalmárt látják benne, hogy egy korszerűbb értelmezést is említsünk. De talán Hamlet alakjában az a leglényegesebb, hogy ő azt az *embert* személyesíti meg, akire a sors egészen más feladatot és magatartást kényszerít rá, mint ami érzése szerint hajlamainak megfelel. A saját tragikus sorsán túl ez ad egyéniségének legáltalánosabban emberi értelmet. Szinte elképesztő és csak az igazán nagy zseni kiváltsága, hogy valaki három évszázaddal ezelőtt a magáraébredt és szélesrefeszített öntudatú reneszánsz ember korában meglásson és megrajzoljon egy olyan figurát, akinek minden kétségét és tépelődését a mély lélektani tudomány mai fejlettségének fókán csak a mai kor embere tudja igazán megérteni. Alig lehet ma tudatosan gondolkodó embert elképzelni, aki egyszer-másszor ne ébredt volna arra a felismerésre, hogy öröklött adottságai, családi kapcsolatai és életének tőle teljesen független és rajta kívülálló körülményei sokszor olyan magatartást kényszerítenek reá, amelyet semmiképp sem tud a magáénak vallani és mégsem képes változtatni rajta. Aki keresztény módra nézi az életet, könnyebben elviseli ezt, mert a számára idegen vagy érthetetlen dolgokban is az isteni gondviselés intézkedését látja. Akiben azonban nincs meg ez a feltétlen bizalom és nincs, mint Horatio, olyan természettel megáldva, hogy — Hamlet szavával élve — jót és rosszat egyaránt elviseljen, az vagy fellázad a könyörtelen sors ellen, vagy összeroppan annak súlya alatt. Hamlet, hajlamainál fogva, semmire sem alkalmas kevésbé, mint arra, hogy apja alávaló meggyilkolását megbosszulja. De a sors elleni lázadástól visszatartja, az összeroppanástól pedig megóvjaa az a körülmény, hogy erkölcsi érzéke valójában követeli a bűn megtorlását. Kétségbe csak azérl esik, mert sem méltónak, sem alkalmasnak nem érzi magát a feladatra. Ezért a sok tépelődés és halogatás, és noha a szellem közlésének igazságában komolyan első perctől fogva nem kételkedett, mégis megrendezi a csapdabaejtő színelőadást, miközben szavaiból kiérezzük azt a saját magának is alig bevallott reménységet, hogy hátha mégis ártatlan a király és csak a gonoszlélek akarta őt törbe ejteni.

Talán a filmmel együttjáró sok premier-plan, talán Laurence Olivier

erős egyénisége okozta, hogy Hamletje robusztusabbra sikerült, mint amilyennek ezt a művészetekért rajongó, gyengédelelkű és nagyon is intellektuális fiatal herceget elképzelnénk. Ez a Hamlet néha filozofikus rezignációval, néha pedig szinte kemény céltudatossággal készül a bosszú művére és ezért egy kicsit adósnak marad a kikerülhetetlen sors alatti szenvedés gyötrelmeivel. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy Hamletje mint alakítás azért így is ne volna páratlan és felejthetetlen. A film többi alakja azonban szinte csak belőle él és általa nyer értelmet, ami persze megint nem egészen hű az eredeti Shakespeare-i műhöz.

Mégis: Laurence Olivier nem tett rossz szolgálatot Shakespeare ügyének és még kevésbé tett rossz szolgálatot a film ügyének. Ez utóbbit olyan művészi feladat színvonalára emelte, hogy erre való alkalmasságát ezek után nehéz lesz kétségbevonni.

Doromy Károly

II.

Még Shakespeare színpadi előadásának is vannak ellenzői: azok, akik elsősorban a költőt csodálják benne. Minél virtuózabb alakátéléssel kelti életre a színészi játék a költő-teremtette alakokat, annál valószínűbb, hogy a textus szépségeiről az akció hatásosságára terelődik a nézők figyelme, míg a költői szöveg túlzott hangsúlyozása, beszédművészettel történő interpretálása a színházi lényeg szükségszerű elhomályosodásával jár. Ha Babits Mihály elvileg ellene volt a Shakespeare-dramák színpadi meglevenítésének, akkor mennyire átértézte volna egy film-Hamlet kettős paradoxonát: a *mozi* formanyelvén szólal meg egy *színházi* előadás, amikor a színpadi játék is mindenkor csak meghamisítása, egyféle, korlátolt, tehát gyarló értelmezése lehet az univerzális *költőnek*. Mert kétségtelen, hogy nehéz az emberi önkifejeződések sorában nagyobb műfaji ellentétet elképzelni, mint ami a *költészet* és a *film* között fennáll.

Olivier a hangos film teljes technikai apparátusával rögzítette szalagra a lelkében élő drámai előadást. Hangsúlyoznunk kell, hogy ez a *Hamlet* nem film-művészeti alkotás, abban az értelemben, ahogyan egyes nagy alkotó rendezők megkísérelték az önálló formanyelvű művészet színvonalára emelni a mozit, hanem — lenyűgözően fotografált színház. Az a néhány vizuális betét, mely illusztrálva jelenít meg elmondott dialógusrészleteket, még nem teszi lényegében filmmé Olivier Hamlet-produkcióját. Laurence Olivier nyilvánvalóan nem is egy Hamlet-filmet akart alkotni úgy, ahogy annak idején Murnau a Faust-témát (és nem Goethe drámáját, melyet csupán részleteiben, anyagul használt fel), filmre vitte. Ő a shakespearei *dráma* egy ideális *előadását* akarta megörökíteni és sokszorosított példányban szétküldeni a világba.

Olivier, a rendező, a Hamlet-dráma esetében a minimumra egyszerűsíti a külsőségeket. Nemhogy *kiegészíteni* akarná az akciót, de még a drámáról is lefejtí a neki fölöslegesnek tűnő szálakat, — így kimaradnak Rosenkrantz és Guildenstern, Fortinbras és az egész norvég konfliktus —, hogy szinte „kamara dráma”-szerűen, a költői alakokat megjelenítő színeszek játékán keresztül elevenedjen elénk a cselekmény. Az akció menete jelenetről-jelenetre híven követi a drámát, csupán egyetlen jelenet-átdobást enged meg magának Olivier: a nagy monológot nem az Ophéliával való találkozás *előtt*, hanem *utána* mondja el. Tudjuk, hogy a dráma első quarte-kiadása mennyire hiányos és zavaros, a második quarte csaknem kétszer akkorára kiegészítve jelent meg, a folió-kiadás szövege mégis eltér

ettől: hiányzanak részek a második quarteből és vannak benne újak. Ilyen körülmények között minden alapot nélkülöző irodalmi sznobizmus a költő érinthetlenségének jelszavával ragaszkodni egy olyan rossz tradícióhoz, amelynek az első rabló-kiadások lelkiismeretlen sajtó alá rendezői voltak a „szerzői” és nem Shakespeare. A III. felvonás 1. színéből — amelyben a király, királyné, Polonius megbeszéli Hamlet és Ophélia előre elrendezett beszélgetésének kihallgatását, — kikerült a „Lenni, vagy nem lenni...”, mint ami logikátlanul szakítja meg a jelenet folyamatoságát és a pár-jelenet után, amikor Hamlet Ophélia kétszínűségére rádöbbenve, szerelmében mélyen megcsalódva rohan el, ki a szabad levegőre, fel a bástyákra, a mélység fölé állva, a morajló tengerre kitekintve szól meg lelkében a kísértő gondolat: „Lenni vagy nem lenni...” De a tör kiesik kezéből és lehull a mélybe. Az, hogy Hamlet e monológban a halál utáni valamiről elmélkedve így aposztrofálja a túlvilágot: „a nem ismert tartomány, melyből nem tér meg utazó”, amikor pedig az I. felvonás 5. színében éppen ő hosszan beszél apja szellemével, — nem tűnt fel Oliviernek, különben a szellemmel való találkozás *előtt* iktatta volna be e monológot, ahol eredetileg a kiadók által meg nem csonkított költői szöveg szerint is állania kellett.

A film „helsingöri” vára igen helyesen, képzeletbeli alkotás és semmi köze a történelmi dán királyi kastélyhoz; szinte fantasztikusnak ható puritán színhelye a drámai akciónak. A felvevőgép zökkenésmentesen suhan teremről-teremre, folyosókon át és a kanyargó lépcsőkön fel a mellvéd nélküli várfalakra. A gép objektívje mindig a lényegesre irányul, az „udvar” még akkor sem „illusztrál”, amikor pedig döntő segítségére siethetne a színészek száján elhangzó költői dikciónak. Ebben a monumentális, masszív, három dimenziós várban követi a hangosfilm felvevőjének jövöltéből a film nézője a shakespearei hősök sorsát, amelyet egy reprezentatív angol együttes kelt életre a címszerepet is játszó Laurence Olivierrel az élen.

Milyen Olivier Hamlet-alkatítása?

Erre talán azzal a látszólagos paradoxonnal felelhetnénk, hogy túlságosan angol és nem eléggé shakespearei. Shakespeare egyik — minden művében visszatérő —, hol játékosan, hol félelmetesen eléje bukkanó problémája: a *játék* és a *valóság* antithetikus drámai ábrázolása. Drámáinak alakjai között mindig akad olyan, aki elrejtve igazi énjét, egy új személyiség maszkjában valamilyen „szerepet” játszik a cselekmény keretében. Ott van a kötődő subancót mímelő gyengéd Rosalinda, vagy az apróként nőt hódító Viola, de ott az önmagát örülnék tettető Edgár is a valóban tébolyodott Lear mellett. Alakjai néha leplezni akarják a valót azzal, aminek látszanak, néha azonban önmagukat leplezik le a játékkal. Szerintem Hamlet *tetteti* ugyan az örültséget, de az, hogy éppen az *örültség* árca mögé rejtje a bosszú halogatását leplező, „bizonyosság”-kereső szándékát, már önelket leleplező mozzanat, amit az alak életrekelteje nem hagyhat figyelmen kívül. Olivier még a megjátszott örület szimptomáival is adós maradt, nemhogy félelmissé tudott volna válni azokban a pillanatokban, amikor a „szerep” urrá lesz Hamleten és a „játék” már-már valósággá válik. Amikor végigfut a hideg a néző hátán: „megörült!” — aztán amikor ismét visszabilien a hamleti lélek a tudatos megnyilatkozások síkjára, ismét megnyugszik, hogy „nem, nem, csak tetteti”. Szerintem a *játék* és a *valóság* mágikus egygyválás-képessége az alakok életérzésének legjellegzetesebben shakespearei tulajdonsága. Olivier mindvégig józan, értelmi énjének törvényei szerint cselekvő Hamletet állított elénk,

ami megóvta attól, hogy esetleg vitázzunk egy problematikus felfogású alakítással, de megakadályozta egyben azt is, hogy egy elbűvölő és szikrázó színész-egyéniség alkotó megtárukozásának legyünk élmény-részesei. Korrekt, a konzervatív angol színházi hagyományok tiszteletétől sugárzó Hamlet-alakítást nyújt a film keretében, mely még egy ritka stílus-gyűjteményt is produkál: a színpadi alakításnak hibátlan hozzáhangolását a túlzások iránt a színházi néző szeménél százszor érzékenyebb felvevőgéplencséhez. Eszköztelenül puritán játéka a szó legszorosabb értelmében sokáig iskolapélda maradhat a felnövő színésznemzedékek számára.

Míg Olivier esetében a magasrendű színészi „tudás”, a félelmesen biztos és nemes módszerekkel ható játéktechnika feledtetni a rendkívülinek, a szokatlannak hiányát, a reprezentatív előadás többi szereplőivel kapcsolatban ez nehezen mondható el. A „bika Claudius”, ez a „parázna, vérnászó barom” nem az a prae-renaissance alak volt, ami képzeletünk színpadán. A kupa oda-odavágása nem pótolta a gátlás nélküli tett-embert, aki dramaturgiai ellenpontot képvisel a német egyetemről hazatért filozófiával, kételkedéssel fertőzött Hamlettel szemben. Egy nagy vitalitású és elsőpró szuggesztivitású, vérbő színészegyéniség kellett volna ide! A királyné alakítója sem volt egy ilyen Claudiushoz méltó partner. Gertrud csak a fiával való nagy jelenetében döbben bűne tudatára, addig jobban érzi magát a vele rokonlelkű Claudius, mint érezte a megölt, ájtatos Hamlet-király hitvesi ágyában. Fia iránti szinte testi szeretetét jól érzékeltette a rendezés, de adós maradt a földi örömökre született harsogó húsú néember ábrázolásával.

A költő-teremtette alak és a megjelenítő színész kettőssége tovább folytatódik. Ophéliának szivesebben láttuk volna az elbűvölő egyéniségű Vivian Leigh, aki gyakran játszotta férje Hamletje mellett ezt a szerepet, többek között 1937-ben Helsingörben is, a vár udvarán, szabadtéri előadásban. A film Ophéliája sem adott egyéni pluszt az alakhoz, csak mint valami nemes kosztümöt, bizarr szépségű arccal hordta a szerepet. Legtávolabb Horatio alakítója állt a reá osztott szerep jellemétől. A királyi Hamlet e hűséges holdja, mélységes szerénységében nem jelentéktelen, mint a szerepet játszó színész volt. Fényét rajongott barátjától nyeri, amikor kihűny e fény, benne is meghal az egész világ! A filmből kimaradt Fortinbras tisztelgő szavait Horatio mondta, anélkül, hogy torkában dobogott volna vergődő szíve. Polonius sem az az egyrétű színpadi fecsegő, amivé jellemkomikusok komédiás becsvágya egyszerűsítette évszázadok óta. Polonius eszes, politikus és nem szenilis aggastyán, aminek játszani szokták és aminek nemesebb változatát láttuk viszont a filmen. Ez a 45—50 között lévő udvari ember e veszedelmes korszakban, amikor olcsó az emberélet, hogy pozícióját tartsa és átlmentse magát egyik úr szolgálatából a másikéba, csak *játssza* a veszélytelen szenilis fecsegőt. Amikor négyszemközt van fiával, talpraesett, okos, sőt bölcs tanácsokkal látja el, leányával szemben is a józan helyzetismeret diktálja szavait. Shakespearei akkor lett volna e figura, ha érzékeltetni tudta volna a poloniusi igazi egyéniség és a világ felé játszott „szerep” kettősségét.

Kétségtelen, hogy eredetileg filmnek írott storykban nem szoktak ilyen bonyolult jellemeket szerepeltetni, mint amelyeneket Shakespeare mozgat a színpadán. Ezért a fenti bírálat nem is a film-kritika szerény mértékegységével próbálta lemérni a színészek munkáját, de nem is az átlag-színházi teljesítmény szemszögéből ítélte ilyen szigorúan, hanem a legmagasabb esztétikai igénymértéket alkalmazta, ahogy azt Shakespeare és egy ilyen reprezentatív Hamlet-produkció megköveteli.

Németh Antal

KÖNYVEK

VÉGÍTÉLET ABLAKA

Toldalagi Pál versei. 1948.

Tizenkét évvel ezelőtt jelent meg Toldalagi Pál első kötete, a „Hajnali versenyfutás”. Csupa friss szín volt, tavaszias íz, derű, vidám reggeli fény, gyöngéd életöröm. Volt benne valami gyermeki, paradicsomi üdeség; valóságos világa, most-született szépségében, mintha még egy lehellelnyi csodát őrizne magában. De csak annyit, amennyit minden szép valóság őriz; mert a költő sokkal jobban ragaszkodott „a látható, a szemmel és a kézzel tapintható világhoz”, semhogy a szürrealista csodáteremtés kétes mesterségére adta volna fejét. Nem csábították a technika lehetőségei, a forma bravúrai. Számára a vers nem probléma volt, hanem a spontán kifejezés természetes eszköze-módja. Lélek és élet nehezen közölhető mélységei nem érdekelték. Nyomban eltalálta a saját hangját, saját ritmusát; kísérletezések és merész tévelygések nélkül haladt a maga útján. Csak éppen arra az egy kérdésre nem adott választ: van-e kapuja ennek a vonzó, dús vegetációjú kertnek, nyílik-e innét fejlődés, előre.

Második kötete, az „Im üdvözöllek”, az elsőhöz képest lényegesebben újat nem nyújtott; a hang azonban higgadtabb lett, a vonalak szilárdabbak, a színek tömörebbek, a kompozíció erőteljesebb; s a kötet utolsó versében — talán a legszebben — fölcsendült valami leszámolósszerű, illúziótlan férfiszó:

Előbb figyelni szívünknek zaját,
az idegek
vén erdején szeliden át, meg át
futó szelet
és visszanézni és váratlanul
megérteni,
hogy életünkben nincsen semmi új,
és nem veri
fel többé vidám, ifjú harsogás, —
aztán vakon
előre lépni és ébredni más
csillagzaton.

Ezen a „más csillagzaton” születtek a „Végítélet ablaka” versei. Egyik-másik még az elveszített Paradicsom emlékeit idézi vissza, (Tigris a kertben, Régi nők, Kertész, Veranda); de legtöbbjük már azokkal a nagy kérdésekkel néz szembe, amelyeket élet, sors, valóság, szerelem szegez a férfi mellének. „Meg is környékezett és számbavett — a fogvacogtató halál”; „kegyetlenül megtört, de túl az élet”; nem álmok, hanem „puszta tények” várnak tőlünk feleletet, míg lelkünket „Isten és ördög marcangolja”. A bűvös kert díszel elhervadtak, lehullottak. A szépség varázslatát föl váltja az erkölcs parancsa; a gyönyörködést a küzdelem; „sötét a testem oszlopa, — az arcom is sötét. — Csupán a lélek fogsora — tündöklék még feléd”. A világról lehullt a fátyol; előtűnt alóla sorsunk értelmének

kérdőjele. Mi hát az életünk? Az üdvösség keresésének drámája. Így kapcsolódik személyes sorsunk a kozmoszba és történelembe.

A megváltást kerestem én, a hús
görögtűzét —
S lángoszlopokká változott a dús
gyönyörűség.

A szájak és a reszkető tagok,
szívem s a büszke nő
fölött, miként a kardos angyalok,
a lüktető

világmindenség égitestei
suhantak át.
A végítélet így nyitotta ki
vakablakát.

Sorsunk az „életfogytiglan” szenvedés; rabok szenvedése, mert „mit elköveltünk, a gonoszság — önnönmagunkba börtönöz”. S ebből a börtönből nem válthat meg, csak a szeretet: kárpótlása az elmúló ifjúságnak, értelme a mindennapi keresztnek, kilátása a boldogságnak.

Adj egy falást a kenyeredből.
A szívetekből adjatok.
Magányom súlyos. Engem megtör
a részvétlenség. Jajgatok.

Vonatra ül más és hajóra.
Én körbefutva lihegek.
Növekvő vágyam ostromolja
az ellenálló szíveket.

Ez a harc: magunkkal, magunk ellen; magunkkal másokért és másokkal magunkért; kárhozatra éretten a megváltásért, boldogságért, — ez a témája legerősebb verseinek, sugallója páratlan hangjainak (Csak egy falást, Gyötörj csak, Különbség, I. Kor. 23., Nem vagyunk boldogok, Konok szeretetben, Ezek a tátongó sebek). Itt tárul ki hatalmassá világa, a kegyelem felé. És magunk, bensőnk felé, emberi, felebaráti kapcsolataink lényege felé, a szenvedésben és megváltásra hivatottságban való közösség felé; közösségünk felé abban a folytonos és legnagyobb harcban, amelyen

Úgy kell harcolni foggal és körömmel,
mint sajátmagam bős ellenfele,
hisz a szabadság nem tehet szabaddá
és minden, ami van, miénk ugyan,
de mi magunk megint a Krisztuséi
vagyunk és Ő az Istené, ki van.

E dráma vallomásainak megrendítő költői és emberi hatása kendőzetlen őszinteségükben, élményi igazságukban rejlik. Ez a „ránk kiáltó” Isten már nem a „nyugalmunkat testesítő elérhetetlen”, hanem az életünk-

ben szenvedő igazság, a velünk „merészen farkasszemező szeretet”. S ennek átélésében, vállalásában, megvallásában válik ez a hibátlanul tiszta költészet szépségén át megragadó erkölcsi erővé: hitvallássá a közös felelősségről, emberségünk e megrondító és valóságos misztériumáról.

Mindegy, hogy mit teszel. Nem ítélkezhetünk fölötted. — Csak az Isten.
De rajtad áll, hogy élünk, vagy halunk,
hogy szomjad elveszítsen.

Hogy összezúznak öleléseid,
vagy féltve összefognak.
A hű szívek nem egymást égetik,
de egymásért lobognak.

Igy lesznek foglyok és ártatlanok
a konok szeretetben,
mely mint a hajnal, tartja a napot,
s mint az éj, feneketlen.

Rónay György

SAINTE-ÉLISABETH DE HONGRIE. *Jeanne Ancelet-Hustache* könyve. — Éditions Franciscaines, Paris, 1948.

Szent Erzsébet francia kultusza új állomásához érkezett ezzel a könyvvel: Montalembert monumentális, de immár kritikailag avult művének hírneve szinte parancsolólag írja elő a francia tudománynak, hogy a nagy magyar szent korszerű, a legújabb forráskritikai tanulmányokhoz szabott életrajzát írja meg a francia közönség számára.

Jeanne Ancelet-Hustache életrajza stílusban és költői lendületben nem vetekszik a nagy liberális katolikus remekével, de részleteiben életszerűbb, mint az. A legenda szépítő elemei, melyek sehogy sem férnek össze modern történeti érzékünkkel, elmaradnak és Erzsébet alakja emberi közelségbe jut hozzánk. A sápadt aszkéta helyett egy mindig derűs, gyermekien tiszta, fiatalosan hevülő lény áll előttünk. akinek természetes önfeláldozó hajlamait csak rettenetes lelki vezetője, Marburgi Konrád irányítja a

teljes önmegtágadás felé. Csupa dráma ez az élet és a legnagyobb dráma benne éppen ennek a törekény testű, csupa szív gyermek-asszonynak találkozása a vélt eretnekeket égető inkvizitorral, ki végül is terrorjától félt ellenfeleinek gyilkójától hal meg, az országút szélén. Mint a kis Bernadettenek, úgy Erzsébetnek sem adatott meg a földi boldogság — amit nem is keresett —, hogy annál több kegyelem közvetítője legyen halála után.

Pedig csupa szeretet és szerelem is volt a kis Árpád-királylány. Nemcsak Krisztus jegyese volt, hanem a legtisztább szerelemmel csüngött férjén s mikor a keresztes hadba szállt Lajos gróf halála hírért hozták Itáliából, természetes emberi hangon tör ki belőle a fájdalom: „Meghalt? Meghalt hát most már számomra minden világi öröm és tisztesség...” Isentrud, hű kísérőnője, ki gyerekkora óta vele van a türingiai udvarnál, s a leghitelesebb feljegyzője emberi és emberfeletti vonásainak, elmondja: mint kis gyermek, hogy csalogatja játszópaj-

tásait a kápolna felé a játék ürügye alatt, hogy néhány percre elszökjék tőlük imádkozni. Az ő tanúsága mellett értjük meg, mennyire tévesek Erzsébet legendájának egyes elemei: ki kell küszöbölnünk például a gonosz anyós motívumát, mert Lajos gróf anyja bizony gyöngéd okossággal nevelte Erzsébetet fiának. Különösen érdekes a Wartburgból való távozás okainak elemzése a legújabb történeti kutatások nyomán. Erzsébetet nem kergette ki a várból fukarnak mondott sógora télnek idején gyermekeivel, Erzsébet önként vállalta a nélkülözést és a saját keze munkájából való élés programját, mert egyrészt az akkori jogszokás szerint rokonsága nem elégíthette ki megfelelően a hozományából, mellyel önmaga akart rendelkezni — bizonyosan azért, hogy elossza a szegények között —, másrészt már régóta alig tudott enni valamit a grófi asztalnál, mert lelki vezetője megtiltotta, hogy bármiből egyék, ami a szegényektől elvett jogtalan szerzemény lehet, így férje földjeinek terményeit, melyek sokszor hódításból, jogtalan igénybevételből eredtek. Férje halála után szakítani akart azzal a kínos helyzettel, hogy sokszor alig volt mit ennie ura asztaláról.

Csudálatos látvány a középkor kellős közepén és csak Szent Ferenc szellemének szent örülete magyarázza azt is, mikor az özvegy végre megkapja követelését és összetoboztatja a tartomány szegényeit, leülteti őket szép sorba és szétosztja közöttük mindenét. Magára nézve végrehajtotta a tanácsot, melyet Krisztus a tökéletesség alapfeltételül szabott ki. Bizonyos, hogy ebben a kapzsi feudális korban, amikor még a szent felesége iránt a legnagyobb tisztelettel eltelt Lajos

örgróf is állandóan hadakozott és növelte tartományát, nagyszerű paradoxon volt ez a királylány és érthető, ha IX. Gergely pápa oly példaadónak tekintette viselkedését, hogy már életében állandóan érdeklődött iránta és levelezett érdekében, s halála után oly készüléggel, gyorsasággal avattatta a szentek sorába. (Az is igaz, hogy sirja körül a csodás gyógyulások oly tömegesen fordultak elő, mint ma Lourdesban, s a tanúságok is éppoly hiteleseknek látszanak.)

A szerző természetesen igen sokat foglalkozik Szent Erzsébet magyar vonatkozásaival és bevezetőül elmondja a magyarok és az Árpádok történetét, hogy levezesse II. Endre lányának örökölt vonásait. Különösen magyarnak érzi benne — bár kemény német anyjának, Merániai Gertrúdnak vonásaival párosulva — tüzes lelkületét. Sajnos, a szerző nem igen ismeri a középkori magyar történelem legújabb feldolgozásait — így többek között Gábrriel Asztrik összeállítását a francia Erzsébet-kultuszról, Balázs Ilona értekezését, mely ugyanerre vonatkozik, s a magyar művészi ábrázolásokból is csak egy német munka alapján ismerteti a kassai dóm képeit, melyekről megjegyzi, hogy Wohlgemut művének tartják. Horn Emil Erzsébet-monográfiáján nem jutott túl magyar információiban s ezt csak sajnálhatjuk, bár jelentékenyebb tévedésekben nem marasztalhatjuk el.

Eckhardt Sándor

IDEGENEK. *Passuth László* regénye. — (Dante, 1948.)

Passuth Lászlónak legkitűnőbb írói tulajdonsága, hogy intellektuális érzékenységgel és kulturált felkészültséggel egyes elmúlt, színes korok hangulatát tudja kifejezni; a

légkör egységét végig meg tudja tartani s történelmi tájékozottságával és képzeletével a meseszöveget olyan biztosan vezeti, hogy nyugodtan rábízhatjuk magunkat. Írói eszközei azonban nem ennyire meggyőzőek akkor, amikor a közelmúlt háborús éveinek realitásából ragadja ki témáját. A légkör valódiságának megteremtése itt nem elvont, hangulati vagy pszichologizáló ábrázolásmódot, hanem realista eszközöket követelne. Enélkül volta-keppen nem a kort adja, hanem csupán egy kaland regényességét, a háborús valóságot mintegy díszletként állítva be két ember szerelmi ügyéhez.

A finom elemekkel tüzdelt, jó lüktetéssel megírt, de aránylag kevés cselekményű történet egyik hőse, a Milánóba kiküldött magyar újságíró, titkos politikai kapcsolatai miatt illegálitásba kényszerül. A lakásban, amelyet baj esetére fel kell keresnie, összekerül egy asszonnyal, akivel finom emléknosztalgiaik érzékenységgel kiderítik, hogy húsz év előtti véletlen találkozásukból ismerik egymást. A nőt az összekülvő csoport rendelte ki a férfi mellé, hogy menekülésében segítse. A közöttük szövődő szerelemnek és a mozgalmi események kettős kalandjának kell a regény e lapjainak feszültségét adnia. A továbbiakban a szerelmesek átmenekülnek a háttáron, menedéket találnak a francia ellenállás emberei között az őskorszakbeli barlangban, ahol el is szakadnak egymástól, hogy aztán a háború befejezésével a diplomata-pályára jelölt férfi s a szobrásznő újra találkozzanak.

A két főhős becsületes szándékkal igyekszik a háborús eseményekben résztvenni, bár tevékenységük megokolása nem áll erős alapokon.

Egyéni sorsok szövődéséről, lelki kapcsolatok kibontásáról van itt szó elsősorban — s ebben az író finom elemzőnek mutatkozik, emlék-aszociációs módszerrel, — azzal a kicsengéssel, hogy az életveszélyes idők véletleneiben is valami sorszerűség jelöli ki két ember találkozását. A történet igazi magva a szerelem, pontosabban az az intellektualizmus, amellyel a két művész-ember erre az érzésére felel. Élményeiket szublimáló emlékbongolgatás, művészetek iránti nosztalgiajuk uralkodik rajtuk még a bozóti környezetben is. A két hős mindenképpen exkluzív marad abban a miliőben, amelybe az író behelyezi őket: éppen széplélek mivoltuk rekeszti ki őket onnan, „idegenek” maradnak. S mivel Pasuth László hőseinek szemével látjuk a szabadságharcosokat is, alig érezzük valóságos alakjukat. Magának az asszony-hősnek is alig van élete; stílusa van csak inkább. A férfi pedig, kezében a géppisztollyal, azt mutatja meg, mit érez a grand-seigneur a maquisard-ok között. Az író sajátja az a szellemi jó-modor, amely annyira az illemre állítja be alakjait, hogy azonnal megsajnálja őket, ha netán rosszat kellene elkövetniök. Ha mindenáron szándékát akarnók kutatni a szerelem és ellenállás ilymódon ábrázolt összefüggésével, hőseiben olyan túlművelt kultúrarajongókra kell gondolnunk, akik szabadulni akarnak önmaguktól, — ez azonban nincs eléggé erősen megragadva a történetben. Általában érzik, hogy az író olyan tiszta szándékkal és annyira becsületesen bele tud -lelkесedni alakjaiba, a légkörbe és a környezetbe, hogy mindezek nem önmaguktól, hanem ettől az entuziazmustól élnek.

Sós László

AZ UJEMBER Könyvtárának

még a következő füzetei kaphatók:

Egyházunk és iskoláink.....	1·50 Ft
Van Isten!.....	1— «
Katolikus tanítás a tulajdonjogról.....	2·50 «
Népámítók vagy önámítók a papok?.....	1·20 «
Hitoktatás külföldön.....	1— «
A jog szerepe a társadalomban.....	1— «
Polgár vagy proletár?.....	1·20 «
Emberi szabadságjogok a demokráciában...	1·20 «
A nemzeti kisebbségek új helyzete.....	1·60 «
Miért hallgat az Isten?.....	1·60 «

M e g r e n d e l h e t ő k:

UJEMBER kiadóhivatala

Budapest, 4. Postafiók 152.

ARANY, EZÜST, ÉKSZER
VÉTEL, ELADÁS

Kehely, ciborium, szentségtartó
nagy választékban.

Dr. BAJMÓCZINÉ WINTERMANTEL TERÉZ
Budapest, VII., Rákóczi-út 10., I. 2.

Ha fáj a tyúkszeme ANTICORS tyúkszemirtót
használjon, biztosan elmulasztja.
1 adag Ft 3·80

NAGY DROGÉRIA Budapest, VIII., József-krf 19.

